

บทที่ 4 ผลการวิจัย

ผลการศึกษาเรื่องการสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ครั้งนี้ ผู้วิจัยขอนำเสนอผลการศึกษาออกเป็น 3 หัวข้อดังนี้

1. บริบททั่วไปของชุมชนที่ศึกษา
2. การสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้
3. กลไกและเงื่อนไขการสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

1. บริบททั่วไปของชุมชน ได้แก่

- 1.1 ลักษณะทางกายภาพของชุมชน
- 1.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจของชุมชน
- 1.3 ลักษณะทางสังคมและการเมืองของชุมชน

1.1 ลักษณะทางกายภาพของชุมชน

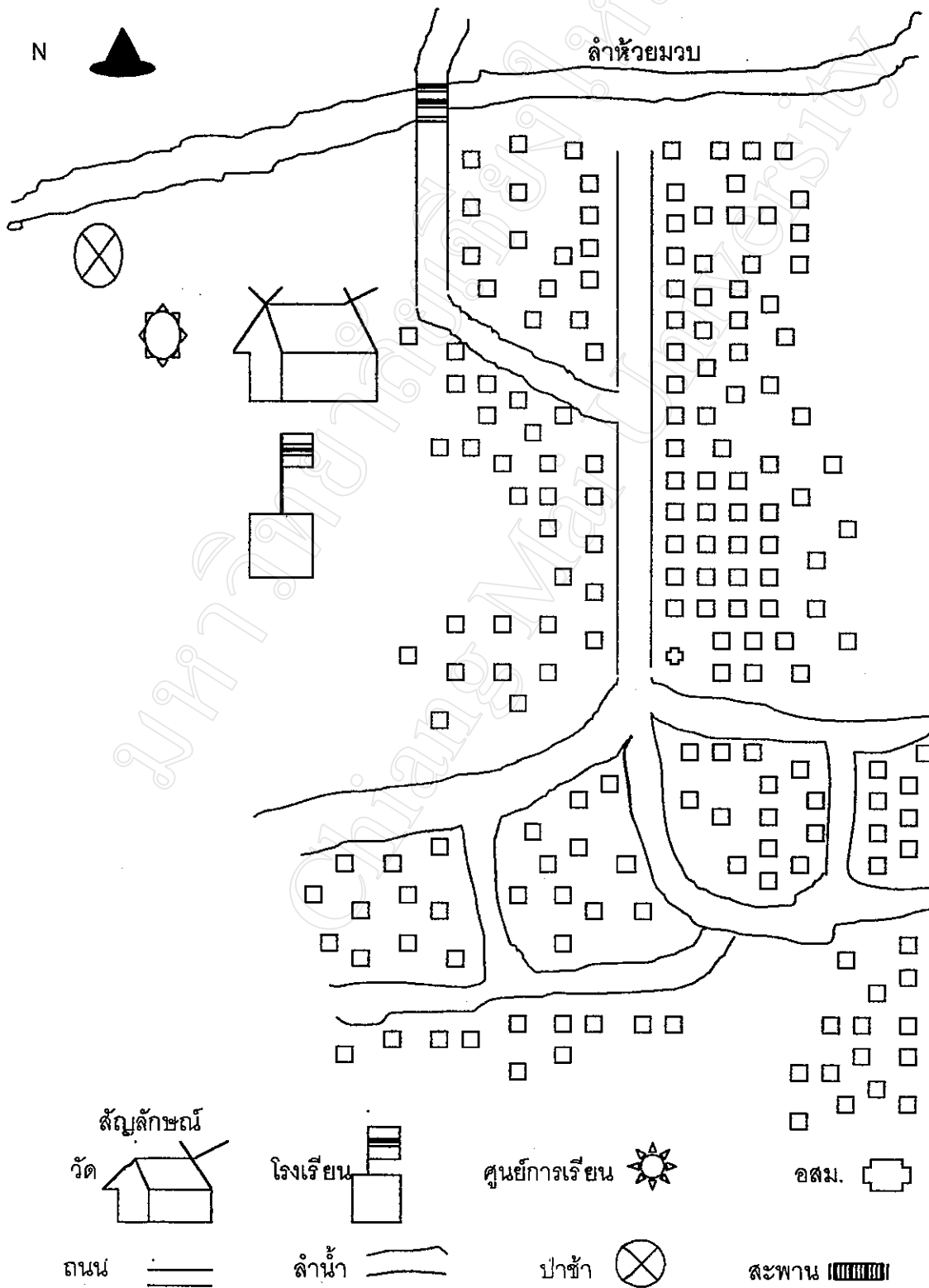
บ้านโป่งคำ ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน อยู่ห่างจากอำเภอมืองน่าน ระยะทางประมาณ 32 กิโลเมตร และห่างจากที่ว่าการอำเภอสันติสุข ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 2 กิโลเมตร มีอาณาเขตพื้นที่ติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านพวงพยอม
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านห้วยไฮ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับบ้านศรีบุญเรือง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านน้ำโสม

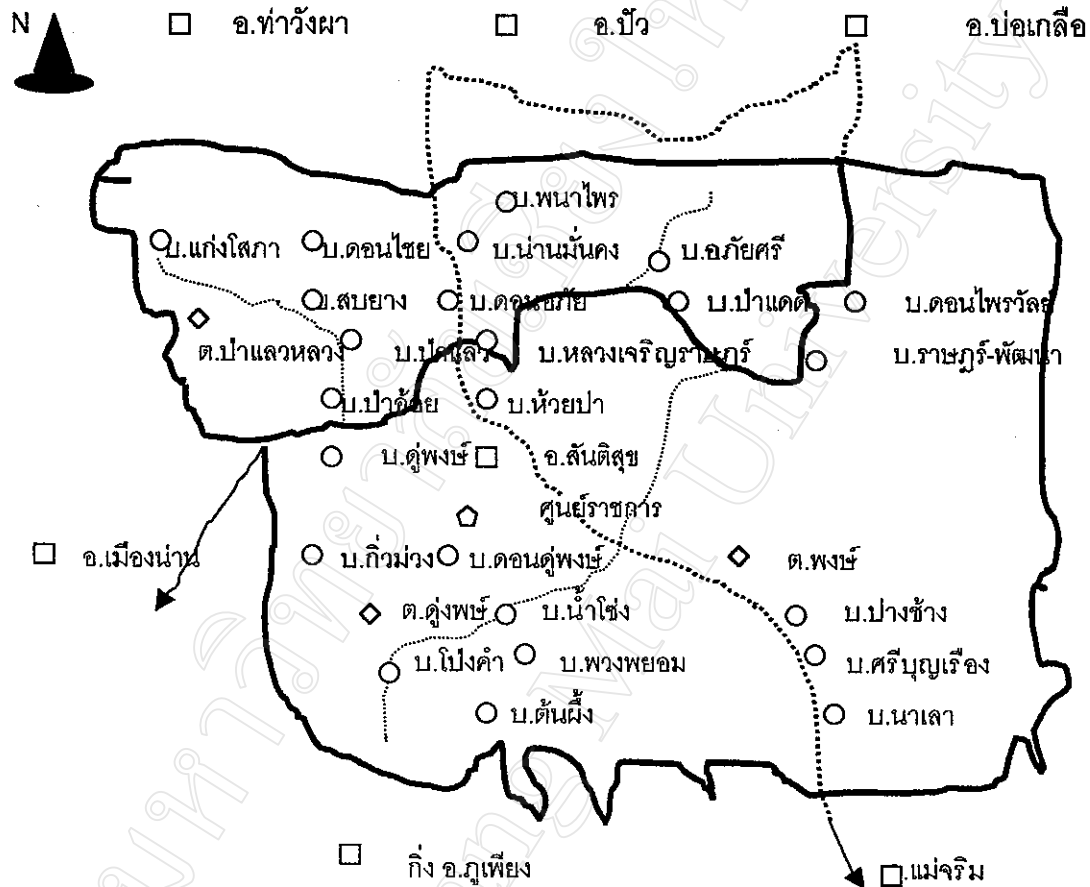
ลักษณะทางกายภาพของบ้านโป่งคำ เป็นที่ราบเชิงเขา มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 1,058 ไร่ แบ่งเป็นที่ทำกิน 900 ไร่ ที่อยู่อาศัย 108 ไร่ พื้นที่สาธารณะ 50 ไร่ นอกจากนั้นเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของลำห้วยมวบและเป็นแม่น้ำสายหลักที่สำคัญของหมู่บ้าน ชาวบ้านได้อาศัยน้ำจากลำห้วยมวบในการอุปโภคบริโภค

การคมนาคม การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านโป่งคำ จากอำเภอเมืองน่าน สามารถเดินทางด้วยรถยนต์โดยสารประจำทางสายสันติสุข-น่าน ที่สถานีขนส่งผู้โดยสาร (หน้าตลาดสดเทศบาลเมืองน่าน) ไปตามทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 1104 ระยะทางประมาณ 32 กิโลเมตร สภาพถนนเป็นถนนลาดยางเรียบเลาะ

แผนภาพ 2 แผนที่ หมู่บ้านโป่งคำ

แผนภาพ 1 แผนที่ อำเภอลันตูล

สัญลักษณ์

- ที่ตั้งอำเภอ
- ◇ ที่ตั้งตำบล
- ◻ ที่ตั้งศูนย์ราชการ
- ที่ตั้งหมู่บ้าน
- ขอบเขตอำเภอ
- ขอบเขตตำบล
- ถนนลูกรัง

คดโค้งตามไหล่เขาามาจนถึงตัวอำเภอสันติสุข มีทางแยกออกจากอำเภอสันติสุขไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เข้าสู่หมู่บ้านโป่งคำเป็นถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร อัตราค่าโดยสารรถยนต์ประจำทาง จากอำเภอมืองน่านถึงบ้านโป่งคำ ราคา 25 บาท

ภายในชุมชนบ้านโป่งคำยังมีถนนสายหลักภายในหมู่บ้าน เป็นถนนคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ ระยะทางยาว 1.5 กิโลเมตร กว้าง 4 เมตร และมีถนนลูกรังผ่านบ้านเรือนราษฎรและมีซอยทางเท้าเล็กๆ เชื่อมโยงระหว่างครัวเรือน ทำให้การติดต่อเดินทางไปมาหาสู่กันภายในและภายนอกชุมชน สะดวกทุกฤดูกาล (สรุปข้อมูลการดำเนินงานองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งพงษ์, 2541)

ชาวบ้านโป่งคำ ได้อพยพมาจากบ้านน้ำโง เพื่อตั้งบ้านเรือนแห่งใหม่บริเวณสองฝั่งลำน้ำมวบ เริ่มแรกอพยพมาจำนวน 15 ครอบครัวและต่อมาในปีพ.ศ. 2440 ทางราชการกำหนดตั้งเป็นหมู่บ้านชื่อบ้านโป่งคำจนถึงปัจจุบัน แต่ในช่วงนั้นป่าไม้และแม่น้ำอุดมสมบูรณ์และปรากฏว่าเมื่อถึงฤดูฝน น้ำในลำน้ำมวบไหลหลากเซาะชายฝั่งทำให้พื้นที่สวนไร่นาริมฝั่งน้ำมวบแคบลง และน้ำท่วมบ้านเรือนราษฎรได้รับความเสียหาย ราษฎรบางส่วนจึงได้อพยพแยกออกไปทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นที่ดอน ตั้งบ้านเรือนแห่งใหม่ ชื่อ “บ้านต้นผึ้ง” พ่อสุวรรณ จันอัน อดีตผู้ใหญ่บ้านโป่งคำ เล่าว่า คนส่วนใหญ่อพยพมาจากบ้านน้ำโงเป็นญาติพี่น้องกันเป็นคนเผ่าลาวพวน คนที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไปจะพูดภาษาลาวพวน แต่คนรุ่นลูกหลานจะสื่อสารเป็นภาษาพื้นเมืองล้านนาเป็นส่วนใหญ่ วัตถุประสงค์ในการอพยพเพื่อมาทำไร่ทำนา เพราะเห็นว่าใกล้ลำน้ำมวบและด้านหลังติดชายดอยโค้ง ที่มีป่าอุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์ไม้และสัตว์ป่านานาชนิด ซึ่งต่อมาได้มีญาติพี่น้องจากบ้านน้ำโงอพยพมาเพิ่มขึ้น คนทั่วไปเรียกว่า “บ้านลาวพวน” หมู่บ้านโป่งคำ มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 220 ครัวเรือน มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 828 คน แยกเป็นเพศชายจำนวน 434 คนหรือร้อยละ 52.42 เพศหญิงจำนวน 394 คนหรือร้อยละ 47.58 ของประชากรทั้งหมด ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตาราง 1 จำนวนประชากรจำแนกตามอายุและเพศ

อายุ (ปี)	ชาย		หญิง		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
0-4	34	7.83	27	4.31	61	7.35
5-14	112	25.80	83	21.06	195	23.55
15-59	168	38.70	133	33.75	301	36.35
60 ขึ้นไป	40	9.21	35	8.88	75	9.05
รวม	434	100	394	100	828	100

ที่มา จปฐ. ประจำเดือน มีนาคม 2541

จากการจำแนกประชากรของหมู่บ้านโป่งคำ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดได้แก่กลุ่มที่มีอายุระหว่าง 15-59 ปี คิดเป็นร้อยละ 36.35 ของประชากรทั้งหมด ส่วนกลุ่มรองลงมาได้แก่ กลุ่มที่มีอายุระหว่าง 5-14 ปี คิดเป็นร้อยละ 23.55 ของประชากรทั้งหมด ส่วนกลุ่มที่มีจำนวนประชากรน้อยที่สุดได้แก่กลุ่มที่มีอายุระหว่าง 0-4 ปี ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 7.36 ของประชากรทั้งหมดของหมู่บ้าน

1.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจของชุมชน

ชาวบ้านโป่งคำ ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมเพื่อยังชีพ และยังประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น ค้าขาย หาของป่า ไปทำงานต่างจังหวัด โดยมีกิจกรรมในแต่ละรอบปีดังต่อไปนี้

ตาราง 2 กิจกรรมการประกอบอาชีพในรอบปีของชาวบ้านโป่งคำ

เดือน	กิจกรรมการประกอบอาชีพ
เดือน กันยายน (เดือน 12)	ข้าวตั้งท้องปลูกพืชแซมที่สวนสัก เช่น มะเขือ พริก ถั่ว ถั่วดิน
เดือน ตุลาคม (เดือน 1)	เกี่ยวข้าวไร่ ปลูกถั่ว ปลูกหอม ปลูกผักกาด ปลูกถั่ว เขียว และถั่วเหลือง
เดือน พฤศจิกายน (เดือน 2)	เกี่ยวข้าวนา และปลูกผักต่าง ๆ เช่น ผักคะน้า ผักกาด กะหล่ำปลี
เดือน ธันวาคม (เดือน 3)	พาดข้าวไร่ ขนข้าวใส่ยุ้ง และปลูกผักสวนครัว เช่น ถั่วฝักยาว หอม ผักชี เมล็ดผักชี ปลูกข้าวโพด มะเขือเทศ ถางไร่ ทำสวน เตรียมพื้นที่ปลูกข้าวไร่ ถางไร่ ทำสวน เตรียมที่ไว้ปลูกข้าวไร่
เดือน มกราคม (เดือน 4)	
เดือน กุมภาพันธ์ (เดือน 5)	ถางไร่ เกี่ยวหญ้าคา สร้างหำนา ชาวบ้านไปทำงาน ต่างจังหวัด
เดือน มีนาคม (เดือน 6)	ถางหญ้าทำไร่ เตรียมดิน เตรียมหว่านกล้า ชาวบ้าน ไปทำงานต่างจังหวัด หาของป่าขาย
เดือน เมษายน (เดือน 7)	หว่านกล้า ทำข้าวไร่ และปลูกไม้ยืนต้น กล้วย ไม้ อ้อย
เดือน พฤษภาคม (เดือน 8)	ทำไร่ ปลูกพืชผักต่าง ๆรวมทั้งไม้ยืนต้น
เดือน มิถุนายน (เดือน 9)	ไถนา หว่านกล้า ปลูกข้าว ทำนา และกำจัดศัตรูพืช
เดือน กรกฎาคม (เดือน 10)	ปลูกผักต่างๆ เช่นผักคะน้า ผักกาดไว้ทานในครัวเรือน
เดือน สิงหาคม (เดือน 11)	ถากหญ้าที่ไร่ และที่สวนไว้ปลูกผักต่าง ๆ

ตาราง 3 อาชีพของประชากรบ้านโป่งคำ

อาชีพ	จำนวนครอบครัว	ร้อยละ
ทำนา	80	36.36
ทำไร่	90	40.90
รับจ้างทั่วไป	20	9.09
ค้าขาย	15	6.81
อื่น ๆ	15	6.81
รวม	220	100

ที่มา: จปฐ. ประจำปี เดือน มีนาคม 2541

หมายเหตุ

1. ทำนา หมายถึง การปลูกข้าว
2. ทำไร่ หมายถึง การปลูกพืชไร่ และพืชสวนทั่ว ๆ ไป
3. รับจ้างทั่วไป หมายถึง การรับจ้าง เตรียมดิน ปลูก การเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรและการรับจ้างนอกภาคการเกษตร
4. อื่น ๆ หมายถึง การทอผ้า การจักรสาน เป็นต้น

จากตาราง 2 อาชีพของประชากร ในชุมชนบ้านโป่งคำแบ่งออกได้ 2 อย่างคือ 1) อาชีพทำการเกษตร และ 2) อาชีพรับจ้างและการบริการ

ประชากรประมาณ 170 ครอบครัว ทำอาชีพทางเกษตรกรรมคือ ทำไร่ ทำนา ซึ่งการทำอาชีพทางการเกษตรนั้นคือ การทำนา เช่น ปลูกข้าวนาดำ มีทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า เพื่อเป็นอาหารในครัวเรือน ส่วนการทำไร่ คือ การปลูกข้าวไร่ ปลูกข้าวโพด ปลูกถั่วลิสง ผลผลิตที่ได้เก็บไว้เป็นอาหารส่วนน้อย ส่วนใหญ่นำไปขายเป็นรายได้ของครอบครัว

ประชากรประมาณ 20 ครอบครัว มีอาชีพรับจ้างทั่วไปและอาชีพบริการ บางครอบครัวได้เข้าไปทำงานในกรุงเทพมหานครและทำงานในต่างจังหวัดเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว งานที่ทำส่วนใหญ่เป็นงานกรรมกร งานก่อสร้าง แต่อย่างไรก็ตามยังมีประชากรของชุมชนอีกประมาณ 30 ครอบครัว หลังจากเสร็จสิ้นจากการทำไร่ ทำนา แล้วได้ออกไปทำงาน

ในต่างจังหวัดเพื่อหารายได้ในช่วงที่ไม่ได้ทำการเกษตร นอกจากนี้แล้วในชุมชนยังมีอาชีพอื่น ๆ อีก เช่น การค้าขาย การทอผ้า การจักสาน จากการสังเกตและสนทนากับผู้ใหญ่บ้านพบว่าประชากรส่วนใหญ่จะมีอาชีพทำไร่ทำนาเป็นอาชีพหลัก และรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพรอง

บ้านโป่งคำตั้งอยู่ที่ราบเชิงดอยจึงมีพื้นที่ทำกิน 2 ส่วน คือที่ราบและที่ดอนเชิงเขาซึ่งพื้นที่ดอนเป็นพื้นที่ทำนาของ 30 ครัวเรือน พื้นที่ราบพื้นที่ทำนาของ 50 ครัวเรือน เนื้อที่ทำนาเฉลี่ยครัวเรือนละ 2-3 ไร่ ส่วนใหญ่ปลูกข้าวเหนียวไว้กิน เนื่องจากมีระบบชลประทานราษฎร ทำให้ชาวบ้านสามารถปลูกพืชได้ปีละ 2 ครั้ง พืชที่ปลูกหลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวนาปีคือการทำนาปรัง มีชาวบ้านประมาณ 25 ครัวเรือนปลูกกระเทียม ปลูกยาสูบ ปลูกผักสวนครัวต่าง ๆ หลังจากเสร็จสิ้นการทำข้าวนาปีแล้ว เพราะชาวบ้านจำนวน 25 ครัวเรือน มีพื้นที่เพาะปลูกใกล้ลำห้วยมวบสามารถนำน้ำในลำห้วยมาใช้ในการเพาะปลูกได้ ถั่วลิสง ยาสูบ และพืชผักสวนครัวต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2533 กรมส่งเสริมการเกษตร ได้เข้ามาแนะนำชาวบ้านปลูกข้าวโพด ถั่วเหลืองและธัญพืชเมืองหนาวคือข้าวบาร์เลย์ มีประชากรของชุมชน 60 ครัวเรือนที่ปลูกข้าวโพดและถั่วเหลือง ส่วนประชากรของชุมชน 30 ครัวเรือน ปลูกข้าวบาร์เลย์ โดยมีบริษัทข้าวบาร์เลย์น่านซึ่งเป็นบริษัทเอกชนเข้ามารับซื้อผลผลิตซึ่งทำให้มีรายได้ครัวเรือนละ 15,000 บาทต่อปี ส่วนที่ดอนเชิงเขาใช้ทำการเกษตรอาศัยน้ำฝน และเกษตรกรปลูกพืชที่สำคัญคือ ข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วเขียว เกษตรกรที่ปลูกข้าวไร่ส่วนใหญ่จะปลูกพืชทองแดงพันธุ์พื้นเมืองลงปลูกในหลุมเดียวกับข้าวไร่ เป็นการปลูกพืชไร่แบบผสมผสาน ได้ผลผลิตพร้อม ๆ กัน นับเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนที่ได้รับการสืบทอดวิธีการผลิตมาจากบรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้บางครัวเรือนก็ทำสวนมะม่วง ลำไย ลิ้นจี่ และยังเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ เช่น เลี้ยงเป็ด ไก่ หมู เพื่อเป็นอาหารในครัวเรือนและ วัว ควาย จำหน่ายเป็นรายได้ตลอดจนเพื่อใช้แรงงาน กลุ่มสตรีแม่บ้านประมาณ 25 ครัวเรือนมีการรวมกลุ่มกันทอผ้าถุงพื้นเมืองตีนจก เป็นอาชีพเสริมในการหารายได้มาจุนเจือครอบครัว บางครอบครัวมีรายได้เสริมจากการหาของป่าและรับจ้างทั่วไป นอกจากนี้แล้วยังมีหนุ่มสาวจากครอบครัวชาวนาและชาวไร่ประมาณ 50 คนได้ออกไปทำงานกรุงเทพฯ เป็นงานกรรมกรและบริการซึ่งหนุ่มสาวเหล่านี้จะส่งเงินมาให้ทางบ้านใช้จ่ายแล้วก็จะกลับมาเยี่ยมบ้านในช่วงเทศกาลประจำปี

ภายในชุมชนบ้านโป่งคำ ไม่มีตลาดสดแต่มีร้านค้าเอกชนจำนวน 5 แห่ง ขายของชำ เช่น ยาสิฟัน ผงซักฟอก กะปิ น้ำปลา ฯลฯ ซึ่งร้านค้าต่าง ๆ ได้เข้าไปรับของจากจังหวัดน่าน และอำเภอสันติสุขมาขายให้คนในหมู่บ้าน นอกจากนี้แล้วทุกเข้ามีการจำหน่ายอาหาร

ประเภทผักสด เนื้อหมู ไก่ เป็นต้น อาหารดังกล่าวส่วนหนึ่งรับมาจากจังหวัดน่านและอีกส่วนหนึ่งที่ชาวบ้านปลูกเอง ส่วนอาหารอื่น ๆ ชาวบ้านจะหาจากป่าใกล้หมู่บ้าน ตามฤดูกาลซึ่งแตกต่างกันออกไป เช่น ถั่วฝักยาว เห็ด หน่อไม้ ปลา กบ เขียด ที่ลำนํ้ามวบและกลางทุ่งนา ถั่วแฉะมีฝักหวาน ไข่ต้มแดง ซึ่งหากหาได้จำนวนมากก็นำมาขายภายในหมู่บ้าน สินค้าอุปโภคบริโภคประเภท เสื้อผ้า เครื่องสำอาง เครื่องใช้ในครัวเรือน มีพ่อค้าเร่จากต่างถิ่นมาจัดตลาดนัดขายให้ชาวบ้านมีทั้งราคาถูกและราคาแพงเป็นประจำทุกเดือน

เศรษฐกิจโดยทั่วไปของชุมชน ขึ้นอยู่กับอาชีพเกษตรกรรมและอาชีพเสริมการทอผ้า ความขยันอดทน การหาของป่า ตลอดจนการรับจ้างทั่วไป ผู้มีอาชีพทางการเกษตรจะมีรายได้จากผลผลิตการเกษตรโดยเฉลี่ยประมาณปีละ 7,000-12,000 บาท/ครัวเรือนซึ่งจำแนกออกดังนี้คือ เกษตรกรพื้นที่ราบมีรายได้ปีละ 12,000 บาท/ครัวเรือน เกษตรกรที่ดอนมีรายได้ปีละ 7,500-9,000 บาท/ครัวเรือน ส่วนอาชีพรองที่เคลื่อนย้ายแรงงานออกไปรับจ้างหลังภาคการเกษตรซึ่งมีราว 30 ครัวเรือน มีรายได้เพิ่มขึ้นอีกโดยเฉลี่ยประมาณปีละ 5,000 บาท คิดเป็นอัตราส่วน 70:30 ของรายได้ต่อปี (ข้อมูล จปฐ. และข้อมูล อสม. มีนาคม 2541)

1.3 ลักษณะทางสังคมและการเมืองของชุมชนแบ่งออกเป็น

- 1) ประเพณีและวัฒนธรรม
- 2) การสาธารณสุข
- 3) การศึกษา
- 4) การเมืองและการปกครอง

1) ประเพณีและวัฒนธรรม

วัฒนธรรมของชุมชนใด ๆ ย่อมมีการก่อรูปแบบและสืบทอดดำรงอยู่ โดยผ่านการปฏิบัติอย่างซ้ำ ๆ ในหมู่สมาชิกของชุมชนผู้เป็นเจ้าของวัฒนธรรมนั้น ๆ ด้วยเวลานานนับหลายชั่วคน ลักษณะเช่นนี้ย่อมบ่งบอกถึงควมมีระบบระเบียบของวัฒนธรรม เพราะสามารถอธิบายถ่ายทอดและปฏิบัติสืบทอดต่อกันได้ พิธีกรรมเป็นลักษณะที่สำคัญของการต่อยอดระบบความคิดความเชื่อต่อสิ่งเหนือธรรมชาติและแสดงความสอดคล้องความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชน วิถีชีวิตของชุมชนมีความผูกพันกับระบบความเชื่อด้านต่าง ๆ และมีการประกอบพิธีกรรมเหล่านี้มีการสืบทอดมาหลายชั่วอายุ พิธีกรรมบางอย่างที่ไม่สนองตอบต่อการดำรงชีวิตของผู้คนก็เริ่มสูญหายไปจากชุมชน หากแต่พิธีกรรมใดที่สนองตอบต่อเงื่อนไข

ของชุมชนก็ยังคงดำรงอยู่ ทั้งนี้พิธีกรรมดังกล่าวมีลักษณะเป็นระบบความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาแบบชาวบ้านและผี ซึ่งแสดงออกมาในรูปของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ในขณะเดียวกันก็ยังมีความเชื่อดั้งเดิมอยู่คือ ความเชื่อในเรื่องผี ซึ่งเป็นความเชื่อในเรื่องของอำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติที่ให้คุณและโทษ รักษาคุ้มครองและป้องกันอันตราย ตลอดจนดลบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการประกอบอาชีพ จึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่แสดงออกต่อความกตัญญูรู้คุณสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ส่วนความเชื่อที่เกิดจากการนับถือพุทธศาสนา ซึ่งมีพระสงฆ์ และผู้อาวุโส ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนกล่อมเกลายและถ่ายทอด มีผลให้การเสนอแนะชักจูงของผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนาต่อชาวบ้านเป็นไปด้วยความเคารพนับถือ ทำให้ชุมชนบ้านโป่งคำได้รับประโยชน์จากหลักคำสอนนำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ทำให้ผู้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความเชื่ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีและสงบสุขตลอดมา พระอาจารย์สมคิด จารณธัมโม เจ้าอาวาสวัดโป่งคำ เล่าว่าผู้คนในชุมชนมีศรัทธาความเชื่อต่อพระพุทธศาสนา สังเกตเห็นได้จากการที่ชาวบ้านทุกคนให้ความสำคัญและมีส่วนร่วมในกิจกรรมศาสนา ตามประเพณีที่ชาวบ้านโป่งคำปฏิบัติเป็นประจำ เช่น งานทานข้าวล้านบาตร งานประเพณีกินกล้วยสลาก เป็นต้น นอกจากประเพณีพิธีกรรมในทางศาสนาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ชุมชนบ้านโป่งคำยังมีประเพณีตามความเชื่อที่สืบทอดเป็นประเพณีปฏิบัติจากบรรพบุรุษ เช่น พิธีสงเคราะห์หมู่บ้าน พิธีเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นต้น ซึ่งความเชื่อไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนาและความเชื่อต่อผี ความเชื่อเหล่านี้เป็นเครื่องร้อยรัดให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยสันติสุข ผู้วิจัยขอนำเสนอวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อของชุมชนพอสังเขปดังนี้

1.1) ประเพณีทานสลากภัต

ประเพณีทานสลากภัต หรือ การทำบุญสลากภัต เรียกว่า “การกินกล้วยสลาก” บางแห่งเรียกว่า “ตานกล้วยสลาก” พิธีทานสลากเป็นประเพณีเก่าแก่ที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชนในชุมชนบ้านโป่งคำมีประเพณีการกินกล้วยสลาก เป็นประเพณีที่สำคัญเนื่องมาจากเป็นประเพณีสืบทอดกันมาช้านาน การกินกล้วยสลากเริ่มขึ้นในเดือน 12 เหนือ (เดือน 10 ได้ คือเดือนกันยายน) และสิ้นสุดในเดือนเกียงดับ (เดือน 11 ได้ คือเดือน ตุลาคม) เป็นช่วงที่ศรัทธาพุทธศาสนิกชน วางจากภารกิจการงาน ผลไม้ที่ใช้ในการทำบุญ เช่น ส้มโอ ส้มเขียวหวานกำลังสุก ประชาชนหยุดพักเดินทางไกลเพราะเป็นฤดูฝน พระสงฆ์สามเณรจำพรรษาอย่างพร้อมเพรียงกันได้โอกาสสงเคราะห์คนยากจนทาน ถือว่ามีอานิสงฆ์แรงต่อผู้กระทำ การถวายสลากภัตชาวบ้านจะนำพืชผลไม้มาถวายเป็นกล้วยสลาก

และนิมนต์พระสงฆ์ในเขตตำบลเดียวกันหรือตำบลใกล้เคียงกันมารับไทยทานสลากภัตต์ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ของชุมชนของครอบครัวและเครือญาติที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกันหรือบ้านอื่นได้มีโอกาสมาพบปะถามข่าวสารทุกข์สุขของกันและกัน สลากภัตมีอยู่ 2 ประเภทคือ

1. สลากน้อย คือ สลากที่เป็นกระชูลึก ๆ สานด้วยไม้ไผ่สำหรับใส่เครื่องไทยทานต่าง ๆ ใช้ในการอุทิศแก่ผู้ล่วงลับไปแล้วหรือเพื่อกุศลกายหน้า
2. สลากใหญ่ คือ สลากโชค ใช้ถวายเป็นมหากุศลสำหรับบุคคลผู้มีกำลังศรัทธาและร่ำรวยเงินทอง ทำถวายเพื่อเป็นพละปัจจัยหนุนนำส่งให้มีกุศลมากขึ้น

ประเพณีกินกล้วยสลากหรือสลากภัต จึงนับได้ว่าเป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนใกล้เคียงกันให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตลอดจนเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว (สัมภาษณ์พระอธิการสมคิด จารณธัมโม และ พ่อเหลา พังจันตา, พุศัศิกายน 2541)

1.2) พิธีสงเคราะห์หมู่บ้าน(สืบชะตาหมู่บ้าน)

พิธีสงเคราะห์หมู่บ้าน เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงจิตสำนึกร่วมของชุมชน สาเหตุของการสืบชะตาก็เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในภาวะเหตุการณ์ที่ไม่ปกติที่เกิดขึ้นต่อชีวิตและชุมชนเพื่อให้เกิดความเจริญวัฒนายิ่งขึ้น เช่น การเจ็บป่วย การได้รับยศถาบรรดาศักดิ์ หรือการเหตุเพศภัยต่อชุมชน ผู้คนเจ็บป่วยหรือตายผิดปกติ ทั้งยังเป็นการแสดงออกถึงความสามัคคีความผูกพันของผู้นั้นในชุมชนต่อธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติในชุมชนที่เชื่อว่ามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของผู้นั้นเอง ทั้งนี้พิธีกรรมสืบชะตานั้นเป็นทั้งส่วนเกี่ยวกับบุคคล และส่วนรวมของชุมชนทั้งหมด ในที่นี้จะกล่าวสรุปรวมของการสืบชะตา

สถานที่ประกอบพิธีกรรมได้แก่ วัด หมู่บ้าน และครัวเรือน ช่วงเวลาของการประกอบพิธีกรรมขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของเหตุการณ์ ผู้ประกอบพิธีกรรมคือ ชาวบ้านในชุมชนหรือเจ้าของพิธีกรรม ผู้อำนวยการพิธีกรรมคือ มัคคนายกหรือปู่จารย์ และพระสงฆ์ 9 รูป สำหรับวัตถุประสงค์ได้แก่

1. ชันตั้ง หรือพานสำหรับบรรจุผ้าขาวผ้าแดง กรวยดอกไม้ธูปเทียน 8 กรวย (แต่ละกรวยบรรจุเทียน พลุและหมากอย่างละ 8) เงินจำนวน 18 บาท

2. ฝ่ายสืบชะตา (ด้านสายสัญญาณ) ใช้สำหรับให้พระสวด 9 เส้น และฝ่ายที่ชาวบ้านนำมาร่วมในพิธีจากแต่ละครัวเรือนอีกจำนวนหนึ่ง ใช้ผูกโยงจากวัดไปพันรอบตัวบ้าน

3. บาตรน้ำมนต์และไม้ซี่กวางพาดปากบาตร
4. หม้อดินเผา 1 ใบ เลื่อใหม่ 1 ผืน
5. ธูป 3 ดอก เทียนใหญ่ 1 เล่ม
6. น้ำส้มป่อย 1 แก้ว
7. ธงทำด้วยกระดาษสีขาว และหญ้าคา 1 มัด
8. ไม้ค้ำต้นโพธิ์ มีลักษณะเป็นง่าม สูงประมาณ 1-2 เมตร
9. มะพร้าวที่ตัดมีขั้วติด 5 ลูก
10. ต้นกล้วย 2 ต้น และต้นอ้อย 2 ต้น
11. ตาแหลว
12. กระบอกรน้ำ (กระบอกไม้ไผ่)
13. กระบอกทราย
14. กระบอกข้าวเปลือกและกระบอกข้าวสาร
15. ราชวัตรสานด้วยไม้ไผ่วางกันรอบวิหารและต้นโพธิ์มีลักษณะเป็นรั้วสูงประมาณ 1 เมตร
16. ชันข้าว 7 ชัน บรรจุข้าวปลาอาหารและน้ำดื่ม

ในการประกอบพิธีกรรมการสืบชะตานั้นเป็นพิธีกรรมที่มีข้อละเอียดปลีกย่อยมาก จึงต้องมีการรวมพลังช่วยเหลือกันของผู้คนในชุมชน นับตั้งแต่ระยะก่อนวันประกอบพิธีกรรมจะมีการรวมพลังกันในการจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ และแบ่งแยกหน้าที่กันโดยชาวบ้านชายจะช่วยกันจัดเตรียมสถานที่ประกอบพิธีกรรมในวัดโดยการหาไม้ไผ่มาสานทำเป็นขอบรั้วกันรอบวิหารและต้นโพธิ์เรียกว่า ราชวัตร มีประตูทางเข้าแต่ละ 2 ที่ ส่วนชาวบ้านหญิงก็จะช่วยกันตกแต่งเตรียมขันตั้งและวัสดุอุปกรณ์อื่น ๆ สำหรับใช้ประกอบพิธี

ในวันประกอบพิธีกรรมนั้น ตอนเช้าชาวบ้านจะทยอยกันไปวัด เพื่อนำพานดอกไม้ธูปเทียน กล้วย อ้อย ชันข้าวทั้งเจ็ด น้ำส้มป่อย ฯลฯ และธรรมาสืบชะตาไปวางถวายข้างหน้าพระพักตร์พระพุทธรูปในวิหาร และอาสนะที่พระสงฆ์ทั้ง 9 รูปจะใช้เป็นที่

สวด เมื่อพระสงฆ์จำนวน 9 รูปขึ้นนั่งแท่นบนอาสนะในพิธี ไวยาวัจกรจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย นำสวดมนต์และอาราธนาศีล พระสงฆ์ที่เป็นประธานให้ศีล จบแล้วไวยาวัจกรอาราธนาธรรมต่อ พระสงฆ์ 1 รูป เทศนาธรรมสืบชะตา

เมื่อเทศน์ธรรมสืบชะตาจบแล้ว พระสงฆ์ 9 รูป สวดชัยมงคลคาถาและสวดสืบชะตาให้แก่ชาวบ้านที่มาร่วมประกอบพิธีกรรม ขณะที่สวดก็จะจับฝ้ายสืบชะตาทั้ง 9 เส้น ซึ่งโยงยาวจากพานที่ชาวบ้านเตรียมไว้พร้อมกับจับฝ้ายส่วนที่ตนนำมาจากบ้านอีกส่วนหนึ่ง

ต่อจากนั้นไวยาวัจกร จะนำชนชาวจำนวน 1 ใน 7 ชัน ไปถวายเทวดาบริเวณใกล้ฐานเจดีย์ ส่วนที่เหลือถวายให้พระสงฆ์ ส่วนอุปกรณ์ในพิธีทั้งหลายอันได้แก่ กล้วย อ้อย ผ้าขาวผ้าแดง ฯลฯ ซึ่งได้ผ่านการรับพลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมแล้วจะถูกเคลื่อนย้ายไปวางไว้ที่บริเวณต้นโพธิ์ภายในเขตราชวัตร พร้อมด้วยไม้ค้ำของชาวบ้านแต่ละครัวเรือน ชาวบ้านชายจะเป็นผู้นำไปพาดพิง “ค้ำ” ต้นโพธิ์ (สัมภาษณ์พระอธิการสมคิด จารณธมโม และพ่อยอด จันอ้น, พฤศจิกายน 2541)

1.3) พิธีเลี้ยงผีปู่ย่า

ผีปู่ย่า ตายาย หมายถึง ผีประจำตระกูลหรือที่เรียกว่า ผีบรรพบุรุษ กล่าวคือ ถ้าปู่ย่า ตายาย ล่วงลับไปแล้วลูกหลานจะสร้างหอไว้ทางเบื้องทิศหัวนอน หรือในสถานที่เห็นว่าสมควร จากนั้นก็บวงสรวงอัญเชิญดวงวิญญาณของพ่อแม่ให้มาอยู่ในศาลเพื่อพิทักษ์รักษาลูกหลานตลอดจนเครือญาติ บนหอหิ้งจะวางเครื่องบูชา เช่น พานดอกไม้ ธูปเทียน น้ำตน์ (คันท) เอาไว้ ในปัจจุบันคำว่า “ผีปู่ย่า ตายาย” เหลือเพียงคำว่า “ผีปู่ย่า” เพื่อสะดวกในการเรียกไม่ยาวเกินไป ผีปู่ย่าจะอยู่กับลูกผู้หนึ่งตลอดไป โดยเชื่อว่าจะอยู่กับลูกผู้หนึ่งคนหัวปี และหากคนหัวปีตายหรือไปอยู่ที่อื่น ก็จะอยู่กับลูกผู้หนึ่งคนถัดไปในเครือญาติ ความเชื่อของการเลี้ยงผีปู่ย่า ตายายนั้นเพื่อเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นการรวมญาติและเป็นการแนะนำผู้ที่มาเป็นแขกให้รู้จักญาติพี่น้องของฝ่ายหญิง การเลี้ยงผีปู่ย่า ตามประเพณีจะเลี้ยงปีละครั้ง ของเลี้ยงบวงสรวง ขึ้นอยู่กับว่าผีจะกินอะไร บางที่ฝึกินหมู บางที่ฝึกินเป็ด กินไก่ บางที่ฝึกินวัว กินควาย ส่วนสุรานั้นตั้งแต่หนึ่งขวดถึงห้าขวด เวลารับทานโดยมากจะเป็นหมู วัว หรือ ควาย ถ้าเลี้ยงตามปกติก็เลี้ยงไก่ หัวหมูกับสุราเท่านั้น ในเดือนเก้าเหนือของทุกปีซึ่งตรงกับเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน มีพิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่าเพื่อให้เครือญาติที่อยู่ห่างไกล

กันได้เดินทางมาร่วมพิธีด้วย เป็นการชุมนุมเครือญาติก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่เครือญาติ (สัมภาษณ์พ่อยอด จันอ้นและพ่อเหลา พังจันตา, พุทธศักราช 2541)

1.4) ประเพณีสืบชะตาข้าวกล้าในนา

ในช่วงฤดูทำนาล้างจากกล้าในนาสูงประมาณ 1 ศอก ชาวนาจะถอนข้าวกล้าในนาบางส่วนพร้อมไม้สไลไถถึงน้ำ 3 อัน(ไม้ค้ำโพธิ์) ด้วยสายสิญจน์ นำมารวมกันในพระอุโบสถเพื่อทำพิธีสืบชะตาข้าว ปู่อาจารย์กล่าวคำขึ้นท้าวทั้ง 4 นำให้พระรับศีล พระสงฆ์สวดมนต์ นะโมเม สวดมนต์ทั้ง 5 ตั้งสวดมหาสมยชัยปัณฺฐร หลังจากทีสวดจบพระสงฆ์เทศน์อ่านคัมภีร์กรรมวาจา จากนั้นให้ทุกคนนำเอาน้ำพุทธมนต์ไปประพรมในนา และเอาข้าวกล้าที่ถอนมาร่วมพิธีนำกลับไปปักดำลงที่เดิม มีความเชื่อว่าจะทำให้ข้าวกล้าในนาไม่ถูกแมลง ปุ่ ศัตรูพืชทำลาย ข้าวกล้าในนาจะให้ผลอุดมสมบูรณ์และให้ผลผลิตสูง (สัมภาษณ์พ่อตา ยอดใจคน, กรกฎาคม 2541)

1.5) ประเพณีทานข้าวล้นบาตรหรือดอยข้าว

การทานข้าวล้นบาตร เป็นประเพณีที่ชาวโป่งคำได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเพื่อหาข้าวเปลือกข้าวสาร ถวายพระสงฆ์สามเณรที่จำพรรษาในวัด การถวายข้าวนั้นทางวัดจะจัดบาตรมาตั้งไว้ในวิหาร ตรงกลางเสื่อทั้งสองแห่งเพื่อให้ประชาชนนำข้าวมาใส่บาตร ต่างคนต่างนำข้าวเทลงจนล้นบาตร รวมกันเป็นกองใหญ่เพราะศรัทธาเป็นจำนวนมาก จึงเรียกว่า “ข้าวล้นบาตร” หรือ “ดอยข้าว” หากเป็นข้าวสารเรียกว่า “ดอยเงิน” ข้าวเปลือกเรียกว่า “ดอยคำ” การนำข้าวมาถวายนอกจากเกิดความเลื่อมใสศรัทธาแล้ว คนที่มีนามากขอให้ถวายมาก คนมีนายน้อยถวายน้อย ตามที่ตกลงกันไว้ในการประชุมของหมู่บ้าน วัดอุประสงค์ การทานข้าวล้นบาตรหรือดอยข้าว เพื่อนำข้าวใหม่ซึ่งเป็นผลผลิตที่สร้างขึ้นมาจากความลำเจียรของตนเอง ด้วยการถวายข้าวพระสงฆ์ให้ได้ขบฉันบริโภคเป็นสิริมงคลและเป็นบุญกุศลแก่ตน และแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวที ต่อเจ้าแม่โพสพ ตามความเชื่อที่ว่าแม่โพสพเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทให้ และชาวนายังอาศัยผีทุ่ง ผีนา คือเทวดาที่เป็นภูมิเทวาอารักษ์สถานที่คุ้มครองดูแลไม่ให้เกิดอันตรายทำให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ หลังจากชาวบ้านได้ร่วมกันทำบุญถวายข้าวเป็นที่เรียบร้อยแล้ว คณะกรรมการวัดประกอบด้วยปุ่อาจารย์และล่ำมวัด ซึ่งประชาชนในวัดนั้นเป็นผู้เลือกเป็นตัวแทนของตนทำหน้าที่ต่าง ๆ พร้อมศรัทธาวัด ทำการแบ่งข้าวให้แก่วัดเพื่อเก็บไว้ใช้หนึ่งหรือหุง ถวายพระภิกษุสามเณรภายในวัดตลอดปี ส่วนที่เหลือจะ

นำไปขายให้คนในหมู่บ้านก่อนและขายส่วนที่เหลือให้แก่พ่อค้า ส่วนปัจจัยคือเงินนั้นจะนำไปฝากธนาคารไว้เพื่อใช้จ่ายค่ากระแสไฟฟ้าตลอดจนการบูรณะซ่อมแซมเสนาสนะของทางวัด (สัมภาษณ์พ่อยอด จันอ้น, ตุลาคม 2541)

1.6) พิธีกรรมไหว้ผีเจ้าที่

การไหว้ผีเจ้าที่ เกิดจากความเชื่อว่าเป็นบริเวณพื้นดินที่เราอยู่อาศัยนั้นมีแม่พระธรณีเจ้าที่สิงสถิตย์อยู่ ต้องทำสถานที่ให้สถิตย์ ดังนั้นในแต่ละบ้านจะมีบริเวณที่กำหนดว่าเป็นที่ตั้งของเจ้าที่ ซึ่งถือว่าเป็นผู้ดูแลอาณาเขตบ้านเรือน โดยจะทำแท่นไม้ขึ้นเล็ก 4 อัน เรียกว่าท้าวทั้งสี่ และในแต่ละปีจะมีการเซ่นสรวงเรียกว่า การขึ้นท้าวทั้งสี่ นอกจากการเซ่นสรวงในโอกาสประจำแล้วอาจจะมีการเซ่นสรวงในกรณีที่มีการขนานต่างๆ เช่น การขนานให้ลูกหลานสอบก็จะมี การขนานเจ้าที่ให้ช่วยในการสอบ นอกจากที่บ้านแล้วที่นา ก็จะมีเจ้าที่ของนาแต่ละแห่งอยู่และจะมีการเซ่นสรวงเช่นเดียวกัน ซึ่งพิธีกรรมนี้แสดงถึงความมีคารวะ รู้จักกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และการจัดระเบียบในเรื่องของความเคารพในสิทธิอาณาเขตของบุคคลเพื่อประโยชน์การอยู่ร่วมกัน

ในพิธีกรรมนี้ผู้อำนวยพิธีกรรมคือ ผู้เคยผ่านการบวชเรียนที่เรียกว่าหนาน ส่วนสถานที่ประกอบพิธีกรรมบริเวณที่ตั้งของเจ้าที่ ยกเว้นวันพุธหรือวันพระโดยผู้เข้าร่วมพิธีกรรมคือเจ้าของบ้านและผู้ร้องขอความช่วยเหลือ อันได้แก่ ลูกหลานในครอบครัว สำหรับเครื่องบวงสรวง ได้แก่

1. เครื่องบูชา ได้แก่ ดอกไม้ เทียน ธงกระดาษ ฯลฯ
2. อาหารนั้นเป็นอาหารหวาน ได้แก่ กลิ้ว อ้อย ข้าว ขนม หมากเมี่ยง บุหรี่ ฯลฯ ซึ่งอาหารที่ใช้เลี้ยงนั้นหากเป็นเทศกาลประเพณีจะจัดเป็นชุดเครื่อง 12 ส่วนการขนานนั้นขึ้นอยู่กับข้อตกลงซึ่งมักจะเป็นขนมหวานต่าง ๆ

ซึ่งในการประกอบพิธีกรรมการไหว้ผีเจ้าที่นั้น มีหลายเงื่อนไขและมีการปฏิบัติต่างกัันดังเช่น การเลี้ยงในเทศกาลนั้น เรียกว่า การขึ้นท้าวทั้งสี่ เจ้าของบ้านแต่ละบ้านจะเตรียมเครื่องเซ่นไหว้บรรจุลงในกระตังยิบตอง 6 กระตังยิบ และเชิญหนานที่เป็นผู้ประกอบพิธี โดยมีการทอบทสวดมนต์ตามตำราที่มีอยู่ ซึ่งมีเนื้อหาเป็นเรื่องการกล่าวถึงพระคุณของสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือท้าวต่าง ๆ และอ้อนวอนขอความคุ้มครองสืบต่อไป(สัมภาษณ์พระอธิการสมคิด จารณธัมโม และพ่อยอด จันอ้น, พ่อเหลา พังจันตา, พฤศจิกายน 2541)

2). การสาธารณสุข

อดีตชุมชนบ้านโป่งคำมีระบบสาธารณสุขของตนเอง มีภูมิปัญญาที่เป็นหมอพื้นบ้าน รักษาแบบแผนโบราณจากสมุนไพรต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดเรียนรู้สืบต่อกันมาในเรื่องของสมุนไพร สรรพคุณของตัวยาสมุนไพรแต่ละชนิด การเก็บรักษา การใช้สมุนไพรประกอบอาหารกินให้ร่างกายแข็งแรงและเป็นยารักษาโรค ส่วนประกอบของอาหารแทบทุกชนิดจึงมีสมุนไพรที่ช่วยในการป้องกันและรักษาโรค ผู้คนในชุมชนจึงได้อาศัยพึ่งพาสมุนไพรและการรักษาโดยหมอพื้นบ้าน สมุนไพรหาได้จากป่าของหมู่บ้านและบางชนิดก็ปลูกขึ้นไว้ใช้เองในครัวเรือน ตามความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการถ่ายทอดจากผู้รู้ที่สืบต่อกันมาเป็นเวลานาน ความรู้ความเข้าใจของมีค่าในธรรมชาติ รวมถึงกลไกการทำงานของธรรมชาติตามกาลเวลาเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในความรู้พื้นบ้านเกี่ยวกับการใช้สมุนไพร เช่น การเก็บและการใช้สมุนไพรให้ได้คุณค่าสูงสุดต้องเก็บสมุนไพรจากแหล่งกำเนิดที่พืชพันธุ์นั้น ๆ ขึ้นเองตามธรรมชาติ การเก็บสมุนไพรได้ให้ถูกต้องกับฤดูกาลที่พืชนั้น ๆ เจริญเติบโต และจะให้ดีต้องเก็บตามยามเวลา อันสะท้อนความเข้าใจกลไกธรรมชาติ ระบบนิเวศน์ และการทำงานของพืชกับกาลเวลา เช่น ถั่วร้อนให้เก็บส่วนที่เป็นรากและแก่นของไม้ ถั่วฝนให้เก็บส่วนที่ใบ ดอก และผลถั่วหนาวให้เก็บส่วนที่เป็นเปลือก ต้น กะพี้ และเนื้อไม้ การแบ่งเวลาเก็บสมุนไพรเช่นนี้สะท้อนให้เห็นความรู้ความเข้าใจการทำงานของธรรมชาติที่สอดคล้องกับวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการดูดซึม การปรุงอาหารกับแสงอาทิตย์ การหล่อเลี้ยงส่งสารไปยังส่วนต่าง ๆ ของพืช การเก็บรักษาสารไว้ในส่วนต่าง ๆ ของพืชตามกาลเวลานอกจากนั้นในชุมชนยังมีความเชื่อและยอมรับการรักษาโรคต่าง ๆ ด้วยวิธีทางไสยศาสตร์ โดยเฉพาะการรักษาด้วยเวทย์มนต์คาถาโดยเฉพาะเวลาได้รับบาดเจ็บเกี่ยวกับกระดูก ข้อมือ ข้อเท้าเคล็ดขัดยอก ก็จะใช้วิธีเป่าทำการรักษา ในพ.ศ.2525 รัฐบาลได้เข้ามาจัดระบบสาธารณสุขของชุมชน โดยตั้งโรงพยาบาลอำเภอสันติสุข มีแพทย์ทำหน้าที่รักษาพยาบาล และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้รับรู้ข่าวสารในการดูแลรักษาสุขภาพตัวเอง ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาด้วยสมุนไพรแผนโบราณของภูมิปัญญาชาวบ้านลดลง เมื่อเจ็บป่วยจึงพึ่งพาการรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบันแทนการรักษาจากแพทย์แผนโบราณ อย่างไรก็ตามการรักษาด้วยหมอพื้นบ้านในชุมชนบ้านโป่งคำ ก็ยังมีผู้คนไปรักษาอยู่บ้าง พ่อเหลา พังจันตา อดีตผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นหมอพื้นบ้านของชุมชนเล่าว่า การรักษาแบบหมอพื้นบ้านเป็นการรักษาทั้งทางร่างกายและจิตใจควบคู่กันไปด้วย ส่วนมากจะเป็นการรักษาขั้นพื้นฐานคือเริ่มป่วยจะมารักษา เมื่อไม่หายก็นำผู้ป่วยไปรักษาโรงพยาบาลของรัฐ และเมื่อรักษาที่โรงพยาบาลไม่หายก็มารักษาแบบพื้นบ้านอีกครั้ง ส่วนการ

ใช้สมุนไพรในการรักษาโรค ชาวบ้านไม่ค่อยนิยมใช้สมุนไพรจากป่าและที่ปลูกภายในหมู่บ้านมากนัก โดยให้เหตุผลว่ารับประทานยากเนื่องจากมีรสขมและเห็นผลช้า สมุนไพรส่วนมากนิยมใช้ในรูปแบบของเครื่องปรุงอาหาร

ปัจจุบันผู้คนในชุมชนบ้านโป่งคำ เมื่อมีปัญหาด้านสุขภาพอนามัยจะไปรับการรักษาพยาบาลจากศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน ซึ่งมีอยู่ในหมู่บ้านและมี อสม.จำนวน 14 คน คอยแนะนำช่วยเหลือในด้านการดูแลรักษาสุขภาพขั้นพื้นฐานตลอดจนเป็นแหล่งจำหน่ายยาสามัญประจำบ้านของชุมชน หากเจ็บป่วยมากก็จะไปหาแพทย์ที่โรงพยาบาลสันติสุข ซึ่งเป็นโรงพยาบาลประจำอำเภอสันติสุข อยู่ห่างจากชุมชนประมาณ 2 กิโลเมตรหรือไม่ก็ไปโรงพยาบาลประจำจังหวัดน่าน (สัมภาษณ์ พ่อเหล่า พังจันตา, นายพุด บังเมฆ, กรกฎาคม 2541)

3). การศึกษา

ในอดีต(ก่อนปี พ.ศ.2515) การศึกษาของชุมชนบ้านโป่งคำอยู่ที่วัด ผู้ที่สนใจต้องไปศึกษาที่วัดโป่งคำซึ่งตั้งอยู่ในชุมชน อาศัยศาลาวัดเป็นที่เรียนหนังสือ จากการบอกเล่าของพ่อเหล่า พังจันตา ทราบว่าในสมัยแรก ๆ ยังไม่มีครูจากทางราชการมาสอน แต่มีพระสงฆ์ในวัดเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้ ส่วนผู้เรียนที่เป็นผู้ชายอายุระหว่าง 12-20 ปีจะบวชเรียน ในสมัยก่อนการเรียนเป็นการเรียนแบบมุขปาฐะคือการเรียนแบบปากต่อปาก วิชาที่เรียนประกอบด้วยการเรียนการสอนหนังสือไทยให้อ่านออกเขียนได้ คัดเลขเป็นและ เรียนตัวเมืองล้านนา เรียนหลักธรรมทางพุทธศาสนาตลอดจนเรียนการใช้สมุนไพรรักษาโรคต่าง ๆ จนกระทั่งมีการเล่าขานกันว่า "คนไม่เข้าวัด เป็นคนไม่รู้หนังสือ" ต่อมาทางราชการได้จัดตั้งโรงเรียนชุมชนบ้านโป่งคำขึ้น เมื่อวันที่ 1 เดือน มิถุนายน พุทธศักราช 2515 ซึ่งทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับการศึกษาภาคบังคับทั้งชายและหญิง

โรงเรียนชุมชนบ้านโป่งคำ เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เปิดสอนระดับประถมศึกษาปีที่ 1 - 6 มีครูอยู่ 9 คน ครูผู้ชาย 4 คน ครูผู้หญิง 5 คน นักการภารโรง 1 คน มีนักเรียนหญิง 64 คน นักเรียนชาย 80 คน รวม 153 คน ตั้งอยู่ทางทิศใต้ติดกับวัดโป่งคำบนเนื้อที่จำนวน 5 ไร่ (ข้อมูลสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ปีการศึกษา 2541)

เมื่อจบการศึกษาภาคบังคับ ผู้ปกครองทั่ว ๆ ไปจะส่งลูกหลานเข้าเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาที่อำเภอสันติสุข ส่วนผู้ปกครองที่มีฐานะดีจะส่งลูกหลานเข้าเรียนต่อในตัว

จังหวัดน่าน โดยมีรถยนต์โดยสารเข้าไปเียนกลับหรือไม่ก็พักที่หอพักในตัวเมือง ผู้ปกครองที่ยากจนก็ส่งบุตรหลานที่เป็นผู้ชายเข้าบวชเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่วัดดอนมดแดง อำเภอสันติสุข การที่ชาวบ้านได้ตื่นตัวด้านการศึกษามากขึ้นเนื่องจาก ต้องการให้ลูกหลานได้รับการศึกษาและความรู้ทัดเทียมเท่าทันคนอื่น สามารถหางานทำเพื่อประกอบอาชีพได้ง่าย หากมีความรู้หน่อยทำให้ผู้อื่นไม่ได้ขนาดอาจลำบากเหมือนพ่อแม่ ดังนั้นจึงพบเห็นกลุ่มเยาวชนที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้วเดินทางด้วยเท้าบ้าง ขี่รถจักรยานยนต์ หรือขึ้นรถยนต์โดยสารประจำทางที่จ้างเหมาไว้เป็นรายเดือน ไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอสันติสุข และในอำเภอเมืองน่าน

นอกจากการศึกษาในระดับประถมศึกษาแล้ว ในชุมชนโป่งคำยังมีการจัดการศึกษาให้แก่เด็กก่อนเกณฑ์ โดยมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 1 แห่ง ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2530 รับเด็กอายุ 3- 5 ขวบ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เด็กเล็กก่อนวัยเรียนได้รับการศึกษาอบรมเตรียมความพร้อมก่อนเข้าเรียนภาคบังคับ และช่วยเหลือผู้ปกครองเพราะคนในชุมชนเองมีอาชีพทางการเกษตรและรับจ้างไม่มีเวลาเลี้ยงดูเด็กเท่าที่ควร ปัจจุบันมีเด็กเล็กก่อนวัยเรียนเข้าเรียนเป็นเด็กชาย 20 คน เด็กหญิง 24 คน รวม 44 คน มีผู้ดูแลเด็ก 2 คน ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย เป็นค่าตอบแทนผู้ดูแลเด็กและบางส่วนได้รับจากผู้ปกครองของเด็กจ่ายสมทบเป็นค่าอาหารเลี้ยงดู เดือนละ 100 บาทต่อคน (สัมภาษณ์ นางสาวสุริกา จันทติ ผู้ดูแลเด็ก, กันยายน 2541)

บ้านโป่งคำ นอกจากจะมีโรงเรียนในระบบที่ให้การศึกษาก็เป็นแบบทางการแล้วยังมีการศึกษาแบบไม่เป็นทางการรวมอยู่ด้วย ซึ่งการศึกษาแบบไม่เป็นทางการเป็นการศึกษาที่มนุษย์ได้รับการศึกษาเป็นอันดับแรกคือ ได้รับการขัดเกลาทางสังคม จากพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ในระดับครอบครัวเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่เด็กและลูกหลาน จนกระทั่งเจริญเติบโต ซึ่งการถ่ายทอดความรู้นั้นเป็นภาระความรับผิดชอบของผู้ใหญ่ที่มีต่อลูกหลานและคนอื่น ๆ ในชุมชนด้วย มีการอบรมสั่งสอนและการปลูกฝังค่านิยม ระเบียบพื้นฐานของชุมชนในสังคม เมื่อเติบโตใหญ่ก็สอนในเรื่องการทำมาหากิน โดยเฉพาะเกี่ยวกับอาชีพทางการเกษตร ซึ่งเป็นอาชีพที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น การทำมาหากินในเรื่องการเพาะปลูก การทำนา การทอดผ้า การอบรมสั่งสอนเป็นการปฏิบัติจริงและการบอกเล่าสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ แต่ในสภาพปัจจุบันชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไป การพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชนได้เพิ่มมากขึ้นเพราะชุมชนเริ่มมีการเรียนรู้ จากสื่อต่าง ๆ และจากองค์กรภายในชุมชนและองค์กรภายนอกชุมชน ที่เข้ามาให้ความรู้ เช่น

3.1 สำนักงานการเกษตรอำเภอ ได้เข้ามาส่งเสริมฝึกอบรมเกี่ยวกับการเกษตรให้แก่เกษตรกร เช่น การปลูกมะม่วง การปลูกถั่วเหลือง การทำเกษตรผสมผสาน การเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น นอกจากนั้นยังได้แนะนำให้ความรู้ในเรื่องการใช้ปุ๋ย การใช้ยาปราบศัตรูพืช ในด้านการให้ความรู้เกี่ยวกับเคหกิจการเกษตร เช่น การถนอมอาหาร การแปรรูปอาหาร การบริหารงานกลุ่มโดยชาวบ้าน เพื่อจำหน่ายผลผลิตให้กับกลุ่มแม่บ้าน

3.2 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ ได้เข้ามาแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาหมู่บ้าน จัดตั้งกลุ่มแม่บ้านทอผ้า กลุ่มเยาวชน ได้สนับสนุนงบประมาณ และให้ความรู้โดยการจัดฝึกอบรม ศึกษาดูงานนอกสถานที่แก่ชาวบ้านที่สนใจและสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ

3.3 สำนักงานสาธารณสุขอำเภอ ได้ฝึกอบรมให้ความรู้แก่ชาวบ้านในการดูแลสุขภาพของประชาชน เช่น สาธารณสุขขั้นพื้นฐาน โรคเอดส์ โรคอุจจาระร่วง จัดตั้งศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน ตลอดจนสนับสนุนกลุ่มผู้สูงอายุในเรื่องการดูแลสุขภาพ

3.4 ศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอ ได้เข้ามาตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ที่วัดโป่งคำ เป็นศูนย์เรียนรู้ด้านข่าวสารข้อมูล จากหนังสือพิมพ์วารสารต่าง ๆ และโทรทัศน์พร้อมจานดาวเทียม เพื่อการศึกษาทางไกล ตลอดจนได้จัดการศึกษาฝึกอบรมวิชาชีพ หลักสูตรระยะสั้นแก่ชุมชน เช่น ช่างเครื่องยนต์ ช่างไฟฟ้า การตัดเย็บเสื้อผ้าสตรี การเลี้ยงไก่พื้นเมือง การทำเกษตรผสมผสาน เป็นต้น

3.5 องค์การพัฒนาเอกชน ได้เข้ามาให้การศึกษาแก่ชุมชนในเรื่องของการประชุมสัมมนา แลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ในเรื่องของการพัฒนาอาชีพ การทอผ้า การเกษตรผสมผสาน กิจกรรมของกลุ่มเยาวชน ตลอดจนการจัดการการอนุรักษ์ป่าชุมชนร่วมกับชาวบ้านเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ระดับภูมิภาค

การจัดการศึกษานอกระบบของหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้ประชาชนได้แลกเปลี่ยนความรู้ ขยายผลสู่ญาติมิตร เพื่อนในชุมชน การจัดการศึกษาของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เข้ามาในชุมชนบ้านโป่งค้ำนับว่าเป็นการให้ความรู้ใหม่ผสมผสานกับภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนบูรณาการเป็นองค์ความรู้ใหม่ พัฒนาศักยภาพของชุมชนให้สังคมเข้มแข็งและยั่งยืน

4). การเมืองการปกครอง

การปกครองหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทสำคัญ โดยเฉพาะการติดต่อและประสานงานกับหน่วยงานราชการ บุคคล หรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนั้นบทบาท

สำคัญในการอนุรักษ์ป่า เป็นการสืบทอดบทบาทผู้ใหญ่บ้านคนเก่าซึ่งเป็นผู้ริเริ่มในการอนุรักษ์ป่าและได้รับการแต่งตั้งให้ดำเนินการจัดการต่าง ๆ จากชุมชนทำให้บทบาทที่ผู้ใหญ่บ้านรับผิดชอบในการอนุรักษ์ป่าด้วย ในส่วนของชุมชน ชาวบ้านให้อำนาจในการแต่งตั้งผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ ผู้นำทางด้านศาสนพิธี เช่น ปู่จ่านหรือผู้ทำพิธีกรรม มักนายก ไวยาวัจกร เป็นต้น การแต่งตั้งผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการนั้นเป็นลักษณะของการกระจายอำนาจ คือ ให้ชาวบ้านเป็นผู้เสนอผู้ที่เหมาะสมที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคัดเลือก ผู้นำชุมชนจึงเป็นผู้ที่ทุกคนยอมรับและรับการยอมรับจากผู้นำทางการหรือผู้ใหญ่บ้าน จึงเป็นการผสมผสานเกี่ยวกับอำนาจการปกครอง

สำหรับการคัดเลือกผู้นำหมู่บ้านบ้านโป่งคำในอดีต ชาวบ้านยอมรับนับถือจากอำนาจส่วนบุคคลที่มีศหรือฐานะ เช่น พ่อสุวรรณ จันอ้น ซึ่งได้อพยพมาสร้างหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงยอมรับให้เป็นหัวหน้าดูแลปกครองหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อรัฐได้มีการแต่งตั้งการปกครองหมู่บ้านให้มีผู้ใหญ่บ้านขึ้น ทำให้ชาวบ้านมีการคัดเลือกผู้ใหญ่บ้านตามความต้องการ ซึ่งในระยะแรกนั้นชาวบ้านคัดเลือกจากบุคคลที่ชาวบ้านยอมรับนับถือ ความสามารถในการติดต่อกับภายนอก เช่น การอ่านหนังสือออก มีคุณธรรม การเป็นเครือญาติตระกูลเดียวกัน และการให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เช่น การรักษาโรคภัยไข้เจ็บและจัดมีพิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับความเชื่อของชุมชน (จากการสัมภาษณ์พ่อยอด จันอ้น)

การจัดการปกครองและบริหารภายในหมู่บ้านมีทั้งกลุ่มที่รัฐจัดตั้งขึ้นและกลุ่มองค์กรชุมชนจัดตั้งขึ้นเอง ซึ่งเป็นทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและกลุ่มไม่เป็นทางการ ดังนี้

การปกครองของบ้านโป่งคำ มีผู้ใหญ่บ้านซึ่งมาจากการเลือกตั้งของสมาชิกในหมู่บ้าน มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารปกครองสมาชิกในหมู่บ้านตลอดจนรับนโยบายของรัฐมาปฏิบัติซึ่งมีผู้นำหมู่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวม 8 คนคือ

1. นายอานา พังยะ ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. 2480 - 2490
2. นายสุวรรณ จันอ้น ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. 2491 - 2522
3. นายเหลา พังจันตา ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. 2523 - 2524
4. นายพรมสาร จันอ้น ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. 2525-2529
5. นายเจริญ จันอ้น ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. 2530-2531
6. นายสุวรรณ พังยะ ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. 2532-2535
7. นายเจลียม คำดี ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. 2536-2538
8. นายเปื้อน เบ้าพรม ดำรงตำแหน่งเมื่อปี พ.ศ. 2538-ปัจจุบัน

นอกจากนั้นในหมู่บ้านยังมีคณะกรรมการหมู่บ้าน จัดตั้งขึ้นตามระเบียบการปกครองของรัฐ มีชื่อย่อว่า กม. ซึ่งหมู่บ้านโป่งคำ เป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง (อปป.) คณะกรรมการจึงมีอยู่ 8 คน มีหน้าที่รับผิดชอบฝ่ายต่าง ๆ ดังนี้

1. ฝ่ายปกครอง นายเปลี่ยน เบ้าพรม เป็นประธาน
2. ฝ่ายพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ นายทอง บังเมฆ เป็นประธาน
3. ฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม นายเหรียญ บังเมฆ เป็นประธาน
4. ฝ่ายสวัสดิการและสังคม นายสนิท พังจันตา เป็นประธาน
5. ฝ่ายการคลัง นายสาคร จันอ้น เป็นประธาน
6. ฝ่ายสาธารณสุข นายพุทธ บังเมฆ เป็นประธาน
7. ฝ่ายป้องกัน นายแทน จันอ้น เป็นประธาน
8. ฝ่ายพัฒนาสตรี นางลำพูน ไชยอักษร เป็นประธาน

คณะกรรมการหมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน เป็นรองประธานกรรมการ ประชาชนจะทำการเลือกตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ฝ่ายละ 5-9 คนและคณะกรรมการจะเลือกประธานกรรมการ 1 คน มีวาระ 4 ปี

คณะกรรมการหมู่บ้าน นอกจากมีหน้าที่รับผิดชอบในงานของแต่ละฝ่ายแล้ว ยังได้รับมอบหมายทำหน้าที่บริการในหมู่บ้าน เช่น การสำรวจข้อมูลต่าง ๆ ของหมู่บ้าน การพัฒนาหมู่บ้าน การเก็บเงินช่วยเหลืองานการกุศล การช่วยงานวัด งานโรงเรียนหมู่บ้าน ตลอดจนการเชิญชวนให้สมาชิกในหมู่บ้านใช้สิทธิในการเลือกตั้งทุกระดับ การแบ่งการปกครองในหมู่บ้านยังแบ่งเป็นคุ้มต่าง ๆ แต่ละคุ้มมีหมวดบ้านคอยประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อความสะดวกในการดำเนินกิจกรรมของหมู่บ้าน และทำให้แต่ละคุ้มทราบปัญหาและความต้องการของสมาชิกได้อย่างทั่วถึง เมื่อมีการประชุมภายในหมู่บ้าน หัวหน้าหมวดบ้านมีหน้าที่รวบรวมปัญหาในคุ้มของตนและเป็นตัวแทนเสนอปัญหาต่อที่ประชุมเพื่อช่วยกันแก้ปัญหาต่อไป

การประชุมหมู่บ้านได้กำหนดให้มีการประชุมเดือนละ 1 ครั้ง แต่หากมีเรื่องรีบด่วนก็สามารถเรียกประชุมเพิ่ม โดยใช้เวลาช่วงกลางคืน เวลาประมาณ 19.00 น. โดยลูกบ้านมาประชุมพร้อมกันที่วัด หากลูกบ้านไม่สามารถมาประชุมได้ หัวหน้าหมวดหรือญาติพี่น้องที่อยู่ใกล้กันจะนำเรื่องที่ประชุมไปบอกต่อผู้ที่ไม่ได้มาประชุม สมาชิกทุกคนจึงทราบเรื่องในที่ประชุมทุกเรื่อง

กลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนบ้านโป่งคำ

1. กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) จัดตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2534 โดยมีสาธารณสุขอำเภอสันติสุข เป็นผู้สนับสนุนเพื่อเป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารด้านสาธารณสุข ตลอดจนเป็นกองทุนยาของชุมชน และจัดให้มีคณะกรรมการบริหารงานประกอบด้วยอาสาสมัครศูนย์ 14 คน ซึ่งอาสาสมัครเหล่านี้เป็น ผสส. และ อสม. ได้ผ่านการอบรมด้านการดูแลสุขภาพภาพ จากสาธารณสุขอำเภอและจังหวัดมาแล้ว มีหน้าที่รับผิดชอบดูแลรักษาพยาบาลขั้นพื้นฐานและแนะนำเกี่ยวกับสาธารณสุขมูลฐานของสมาชิกในหมู่บ้าน ตลอดจนจำหน่ายยาสามัญแผนปัจจุบันแก่ชุมชน ซึ่งเปิดทำการตั้งแต่เวลา 18.00 - 20.00 น. ทุกวัน แต่การรักษาจากแพทย์แผนโบราณก็ยังอยู่ในชุมชนเพราะมีผู้มีความรู้ในเรื่องยาสมุนไพรในการให้ความรู้แก่และรักษาโรคภัยไข้เจ็บบางอย่างที่ได้รับการสืบทอดกันมาไม่ว่าจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับยาถ่ายพยาธิ ยาแก้ท้องร่วง ยาขับลม ซึ่งสามารถหายาสมุนไพรที่มีอยู่ในป่าชุมชนได้ (สัมภาษณ์นายพุด บังเมฆ ประธานกลุ่มสาธารณสุขมูลฐาน, กันยายน 2541)

2. กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มสตรีแม่บ้านมีสมาชิก 56 คน มีการเลือกคณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้านจำนวน 5 คน กลุ่มมีกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อช่วยเหลืองานสังคมร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เสริมทักษะด้านอาหารโภชนาการ การถนอมอาหาร การประดิษฐ์ดอกไม้ให้สมาชิกในชุมชน ได้รับการสนับสนุนด้านการอบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน ตลอดจนงบประมาณ จากกรมการพัฒนาชุมชน ประธานกลุ่มพัฒนาสตรีแม่บ้านคือนางลำพูน ไชยอักษร (สัมภาษณ์นางลำพูน ไชยอักษร, กันยายน 2541)

3. กลุ่มผู้สูงอายุ บ้านโป่งคำ เป็นหมู่บ้านที่ได้ชื่อว่าเป็นหมู่บ้านลาวพวน ฉะนั้นในส่วนของคนอาวไตในชุมชน เป็นกลุ่มที่มีส่วนในการเผยแพร่ถ่ายทอดวัฒนธรรม ประเพณีความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนเกี่ยวกับเรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชนไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ดิน น้ำ ป่าของชุมชน และเป็นตัวเชื่อมโยงให้กลุ่มของคนรุ่นลูกหลานได้สืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรมที่ถือว่าเป็นส่วนสำคัญของกลุ่มนี้คือ การเล่นดนตรีพื้นเมือง งานหัตถกรรมจักสาน ซึ่งอยู่บ้าน จันอ้น ได้ถ่ายทอดภูมิปัญญามรดกขึ้นนี้แก่ลูกหลานและผู้สนใจศึกษา ตลอดจนมีการเล่าประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน การเล่านิทาน คำคำที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ นอกจากนั้นการจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุยังทำให้ผู้สูงอายุได้มีเวลาในการพบปะพูดคุยกันเพื่อคลายเครียดและความเหงาตลอดจนได้แลกเปลี่ยนเผยแพร่ความรู้เกี่ยว

กับการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุ ซึ่งผู้ที่เข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม มีอายุ ตั้งแต่ 55 ปีขึ้นไป สมาชิกเลือกคณะกรรมการ 4 คน คณะกรรมการเลือกประธานกรรมการ 1 คน รองประธาน 1 คน เลขานุการ 1 คน เหรัญญิก 1 คน มีวาระ 5 ปี ปัจจุบันมีสมาชิกชาย 35 คน หญิง 25 คน รวมทั้งสิ้น 60 คน ได้รับการสนับสนุนจากสาธารณะสุขอำเภอสันติสุข (สัมภาษณ์พ่อบ้าน จันอ้น ประธานกลุ่มผู้สูงอายุบ้านโป่งคำ, กันยายน 2541)

4. กลุ่มเยาวชน มีสมาชิก 35 คน โดยเลือกคณะกรรมการเยาวชน ในหมู่บ้านจำนวน 5 คน มีนางสาวมัลลิกา จันอ้น เป็นประธานกรรมการ กลุ่มเยาวชน จัดตั้งขึ้นเพื่อร่วมกิจกรรมการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การปลูกพืชสมุนไพรแล้วนำมาติดบอร์ดให้ความรู้แก่ชุมชน ตลอดจนร่วมกิจกรรมนันทนาการและการกีฬาของชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนจากกรมการพัฒนาชุมชน และองค์กรพัฒนาเอกชน คือมูลนิธิฮักเมื่องน่าน ในการจัดการศึกษาดูงานและจัดกิจกรรมต่าง ๆ เสริมทั้งภายในและภายนอกชุมชนเกิดเครือข่ายเยาวชนระดับภูมิภาค (สัมภาษณ์นางสาวมัลลิกา จันอ้น ประธานกลุ่มเยาวชน, กันยายน 2541)

กลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกภายในชุมชนจัดตั้งขึ้นซึ่งบางกลุ่มมีกลุ่ม/องค์กรภายนอกเข้ามาส่งเสริมสนับสนุน จุดประสงค์เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนได้แก่

1. กลุ่มเกษตรผสมผสาน พื้นที่การเกษตรของชาวบ้านโป่งคำ ส่วนใหญ่เป็นที่ดินอาคัยน้ำฝน ทางกรมส่งเสริมการเกษตร ได้เข้ามาสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจคือข้าวโพด ทดแทนพืชดั้งเดิมคือ กระเทียม ถั่วลิสง และชาวบ้านได้บุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำไร่ข้าวโพด มากขึ้น ระยะเวลาที่ชาวบ้านประสบภาวะขาดทุนจากการปลูกข้าวโพด ต่อมาองค์กรพัฒนาเอกชน คือกลุ่มฮักเมื่องน่าน ได้เข้ามาเสนอแนะเรื่อง การป่าต้นไม้ตามปลายไร่ ปลายนา การอนุรักษ์ทรัพยากรป่า การทำเกษตรผสมผสานทำเกิดทางเลือกโดยการนำชาวบ้านมีพ่อบ้าน บังเมฆ นายแทน จันอ้นและชาวบ้าน 5 คน เข้าอบรมโครงการเกษตรผสมผสานเพื่อฟื้นฟูสถานะเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร ที่จังหวัดพะเยาเมื่อกลับมาได้นำความรู้เสนอต่อที่ประชุมหมู่บ้านและได้รับความอุปถัมภ์จากพระอาจารย์สมคิด จารณธัมโม เจ้าอาวาสวัดบ้านโป่งคำ อนุญาตให้ใช้พื้นที่บริเวณหลังวัดจำนวน 35 ไร่ จัดทำแปลงสาธิตเกษตรผสมผสานขึ้น ประกอบด้วยสระเลี้ยงปลา โรงเรือนเลี้ยงไก่ โรงเพาะชำและแปลงขยาย

พันธุ์ไม้ผลต่าง ๆ ปลูกไม้ผล เช่น มะขาม มะม่วง ลิ้นจี่ และปลูกพืชผักสวนครัว ผสมผสาน มีเกษตรกรในหมู่บ้านสนใจเข้าร่วมกลุ่ม จำนวน 15 หลังคาเรือน มีสมาชิก 60 คนโดยมี นายแทน จันอ้น เป็นประธานกลุ่ม ผลของการดำเนินการทำให้สมาชิกมีอาหารไว้บริโภคตลอดปี ไม่ต้องซื้อนอกจากนี้ยังมีผลผลิตเหลือไว้ขายตามฤดูกาลทำให้สมาชิกมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และลดพื้นที่บุกรุกป่าลง ซึ่งแตกต่างจากการเพาะปลูกเฉพาะข้าวไร่ ข้าวโพดเท่านั้นจะขาดอาหารที่ใช้บริโภคต้องซื้อจากแม่ค้าเร่ทำให้รายได้ไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายภายในครอบครัว ด้วยเหตุนี้กลุ่มจึงได้ขยายเครือข่ายการเรียนรู้ในการทำเกษตรผสมผสานไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง ทำให้มีกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ เข้ามาสนับสนุนจัดอบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนความรู้กับกลุ่มเกษตรผสมผสานบ้านโป่งคำเสมอ (สัมภาษณ์นายแทน จันอ้น, ตุลาคม 2541)

2. กลุ่มสตรีทอผ้า จากสภาพสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้ชุมชนบ้านโป่งคำ ต้องเกี่ยวข้องกับระบบตลาดมากขึ้น สมาชิกในชุมชนเริ่มพบปัญหาเรื่องรายได้ไม่พอเพียงกับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มมากขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2536 สตรีในหมู่บ้านจึงเริ่มฟื้นฟูการทอผ้าพื้นเมืองโดยย้อมสีจากใบและเปลือกไม้ธรรมชาติ ที่ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ มาผลิตเพื่อจำหน่ายเป็นรายได้เสริมให้ครอบครัว เมื่อมีผู้ทอผ้าจำนวนมากขึ้น จึงประสบกับปัญหาการแข่งขันในการตลาดการขายและถูกกดราคาจากผู้ซื้อเนื่องจากขาดการรวมกลุ่ม ดังนั้นสตรีชาวบ้านโป่งคำ จึงรวมกลุ่มกันผลิตและจำหน่าย ปัจจุบันกลุ่มมีสมาชิก 21 คน มีคณะกรรมการบริหารโดยมีนางหลอ จันอ้น เป็นประธานกลุ่ม และมีหน้าที่ประสานงานกลุ่มในการจัดหาตลาดและจำหน่ายผลผลิตของสมาชิกตลอดจนการเข้าร่วมกิจกรรม การอบรมสัมมนา ศึกษาดูงานเกี่ยวกับการพัฒนาด้านอาชีพการทอผ้า ที่หน่วยงานองค์กรต่าง ๆ จัดขึ้น เพื่อนำความรู้ที่ได้รับกลับมาถ่ายทอดพัฒนาศักยภาพสมาชิกในกลุ่ม การผลิตผ้าทอพื้นเมืองของสตรีชาวโป่งคำจึงเป็นสืบทอดคุณค่าภูมิปัญญาดั้งเดิมมาเป็นมูลค่าเงินตราเพิ่มพูนรายได้แก่ครัวเรือน (สัมภาษณ์นางหลอ จันอ้น, กันยายน 2541)

3. กลุ่มหมวดวัด ชาวบ้านโป่งคำ นับถือพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก ถือเอาวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีตามความเชื่อของชุมชน สมาชิกในชุมชนจะเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและเป็นศรัทธาของวัดบ้านโป่งคำ มีหน้าที่ช่วยเหลือกันทำนุบำรุงรักษาวัดร่วมกัน กลุ่มศรัทธาเกิดจากการรวมกลุ่มเครือญาติหรือเพื่อนบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา โดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธานสงฆ์และมีผู้นำหมู่บ้าน เป็นหัวหน้าหมวดวัด มีกรรมการหมวด

วัดเป็นตัวแทนของกลุ่มต่าง ๆ 6 คน เป็นผู้ประสานงานระหว่างวัดกับสมาชิกในเรื่องกิจกรรมต่าง ๆ ระบบหมวดวัดถือเป็นการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันจรรโลงอุดมการณ์ศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ก่อให้เกิดเครือข่ายวัฒนธรรมของชุมชน (สัมภาษณ์พ่อเหลา พังจันตา, กันยายน 2541)

4. กลุ่มเหมืองฝาย เนื่องจากชาวบ้านไปงค้ำประกอบอาชีพการเกษตรเป็นส่วนใหญ่ ฉะนั้นการจัดสรรน้ำเพื่อการเกษตรจึงเป็นสิ่งจำเป็น ปัจจุบันมีสมาชิกผู้ใช้น้ำลำเหมืองฝาย จำนวน 105 ครัวเรือน สมาชิกเลือกกรรมการเหมืองฝาย 5 คน และล่าม 1 คน มีนายบุญศรี จันอ้น เป็นแก่ฝายมีหน้าที่เป็นผู้ดูแลควบคุมงานเหมืองฝาย เช่น การขุดลอกเหมืองฝาย การซ่อมแซมฝาย นัดประชุม การแบ่งปันน้ำเข้าท้องนาให้แก่สมาชิก ตลอดจนออกกฎระเบียบปฏิบัติร่วมกับสมาชิก ควบคุมสมาชิกเหมืองฝายให้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้น และมีการจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับการบวงสรวงลำห้วย ผีสบน้ำของชุมชนเพื่อเป็นการขอขมาต่อพระแม่คงคาที่ได้ให้น้ำในการทำเกษตรตลอดจนการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเอาไว้ (สัมภาษณ์นายบุญศรี จันอ้น, กันยายน 2541)

5. กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน จากสภาวะวิกฤติการทำลายทรัพยากรป่าไม้และน้ำตั้งแต่ปี พ.ศ 2500-2534 เป็นต้นมาส่งผลกระทบต่อระบบการผลิตของชาวบ้าน นายเปลี่ยน เป้าพรม ผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า จากวิกฤตการณ์ดังกล่าว ทำให้กลุ่มผู้นำ พระสงฆ์และชาวบ้านร่วมกันวิเคราะห์สรุปบทเรียนหาสาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหาระยะยาว โดยการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำและกำหนดเขตป่าชุมชนใกล้หมู่บ้านจำนวน 3,500 ไร่ และแต่งตั้งคณะกรรมการรักษาป่าไม้และต้นน้ำลำธาร ได้ร่วมกันวางกฎระเบียบการรักษาและการใช้ประโยชน์จากป่า คณะกรรมการรักษาป่าไม้และต้นน้ำลำธาร มีนายเปลี่ยน เป้าพรม เป็นประธานและกรรมการ 7 คน และพระอธิการสมคิด จารณธมโม เป็นที่ปรึกษา นอกจากนี้มีคณะกรรมการรักษาป่าไม้ แล้วยังมีคณะกรรมการตรวจป่า คัดเลือกมา คุ่มละ 2 คน รวม 12 คน ออกตรวจป่าเดือนละ 1 ครั้ง กลุ่มอนุรักษ์ปายังได้รับการสนับสนุนเรื่องการจัดการป่า การจัดระบบนิเวศน์ของชุมชนแลกเปลี่ยนความรู้จากองค์กรภายนอกเป็นเครือข่ายเรียนรู้ในการอนุรักษ์ป่า (รายละเอียดจะกล่าวในตอนต่อไป 2)

กลุ่มความสัมพันธ์ในชุมชน

ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ โดยทั่วไปแล้วบ้านโป่งคำ มีความ

สัมพันธ์ทางเครือญาติหรือเสมือนเครือญาติ แม้ว่าชุมชนบ้านโป่งคำจะเป็นชุมชนที่ไม่เก่าแก่ก็ตาม แต่ด้วยเงื่อนไขที่บรรพบุรุษส่วนใหญ่มาจากสายตระกูลเดียวกันและอพยพมาจากชุมชนเดียวกัน ทำให้มีตระกูลใหญ่เพียง 3 ตระกูล คือ 1. ตระกูลจันอ้น ซึ่งครัวเรือนที่ใช้ตระกูลนี้มีอยู่ 35 ครัวเรือน 2. ตระกูลบังเมฆ มีอยู่ 18 ครัวเรือน 3. ตระกูลเป้าพรม มีอยู่ 27 ครัวเรือน ส่วนตระกูลอื่น ๆ มีสายสัมพันธ์กับตระกูล เหล่านี้ทางมารดา เช่น ตระกูลพังยะ ตระกูลคำดี เกี่ยวพันกับตระกูล จันอ้น ตระกูลบังเมฆ ซึ่งเมื่อภายหลังได้มีการแต่งงานข้ามตระกูลกันมาก ทำให้สังคมของบ้านโป่งคำเป็นสังคมเครือญาติ ประกอบด้วยเงื่อนไขของการที่ทุกคนในชุมชนต้องอยู่แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการที่ต้องปฏิบัติในด้านประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ร่วมกันในชุมชน สิ่งเหล่านี้จึงเป็นเงื่อนไขที่ชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น อยู่กันแบบพี่แบบน้องมาช้านาน เนื่องจากชาวบ้านโป่งคำมีบรรพบุรุษที่อพยพมาจากที่เดียวกัน และมีชาติพันธุ์ของลาวพวนเหมือนกัน จึงทำให้มีสายสัมพันธ์ของความเป็นพวกพ้องที่มีลักษณะของวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีที่คล้ายคลึงกัน ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน พ่อสุวรรณ อดีตผู้ใหญ่บ้านโป่งคำ เล่าว่า บรรพบุรุษได้อพยพมาจากเบิกป่าทำไร่ด้วยกันเพียง 15 ครัวเรือน ลำบากด้วยกัน ฉะนั้นจะต้องปรองดองและรักใคร่กัน ทุกวันนี้ คนในวัยอาวุโสก็ยังสื่อสารกันด้วยภาษาลาวพวน คนทั่วไปเรียกหมู่บ้านนี้ว่าหมู่บ้านลาว นอกจากนี้แล้วชุมชนบ้านโป่งคำ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ที่เห็นได้ชัดก็คืออาชีพเกษตรกรรม ในอดีตการประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีการพึ่งพาอาศัยกันมาก โดยเฉพาะเรื่องของแรงงาน มีการลงแขกช่วยเหลือกัน ปัจจุบันการลงแขกยังคงมีอยู่ในส่วนของญาติที่ใกล้ชิด ทั้งนี้เพราะข้อจำกัดในเรื่องของเวลาที่ทำให้ต้องมีการจ้างแรงงานและเทคโนโลยี เครื่องจักรมาทุนแรง เพื่อให้ได้ผลผลิตทันตามความต้องการของท้องตลาด ฉะนั้นรูปแบบความสัมพันธ์แบบเก่าได้เปลี่ยนเนื้อหาไป แต่ภายในชุมชนยังคงมีความสัมพันธ์กันอยู่และยังเพิ่มความแน่นแฟ้นขึ้นอีก เช่น การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างคนในชุมชน เพื่อต่อยอดกับบุคคลภายนอกในเรื่องของการค้าและการขายผลผลิต รวมทั้งเป็นจุดให้เกิดการรับข้อมูลข่าวสาร และการรวมตัวเป็นรูปแบบความสัมพันธ์เพื่อให้ได้มาซึ่งการสนับสนุนจากภายนอก ทั้งส่วนของรัฐบาลและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้เพื่อเป็นพลังผลักดันในเรื่องของราคาผลผลิตการได้มาซึ่งปัจจัยการผลิตที่ราคาถูกลง การได้รับทราบข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและรวดเร็ว

การได้ความรู้ที่จะเอามาปรับใช้ในการประกอบอาชีพ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบสนองต่อคุณภาพชีวิตของตนเองและเพื่อนเกษตรในที่สุด

ชาวบ้านโป่งคำ มีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น ป่าไม้ ลำเหมืองฝาย ถนน น้ำปะปา คนในชุมชนมีความรู้สึกในการช่วยกันรักษาและแบ่งปันให้ยุติธรรม และที่เห็นได้ในสังคมชนบทโดยทั่วไปในเรื่องของศาสนา เช่น กลุ่มศรัทธาวัด เป็นกลุ่มที่ช่วยเหลือกัน ทำนุบำรุงเสนาสนะ และร่วมกันประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของผู้ที่เป็นศรัทธาวัดนั้น ๆ ความเป็นพวกพ้องเดียวกันจึงเกิดขึ้น ในชุมชนโป่งคำยังมีการใช้ ฌาปนสถานร่วมกันจึงมีการบำรุงรักษาพัฒนาาร่วมกันเสมอ ความความสัมพันธ์กับป่าไม้และลำธารตามสภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านโป่งคำ ตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขาโดยอยู่โค้งซึ่งปกคลุมด้วยป่าเบญจพรรณที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำห้วยมวบ ที่ไหลผ่านหล่อเลี้ยงชุมชน ชาวบ้านจึงได้อาศัยพึ่งพาอาศัยปัจจัย 4 จากป่าและน้ำจากลำห้วย ในการอุปโภคบริโภค ทำให้ชุมชนบ้านโป่งคำ มีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยและผูกพันกับป่ามาก ความอุดมสมบูรณ์ของป่าในอดีต (เมื่อ พ.ศ. 2512) พอลา พังจันตา เล่าว่า “ เมื่อเข้าไปในป่ามีข้าวกับเกลือเพียงอย่างเดียวก็พอ ส่วนอาหารนั้นไปเอาในป่า” สะท้อนให้เห็นว่า ป่ายังเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ชุมชนจึงได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากป่า ประโยชน์ทางตรงจากป่าคือ อาหาร พืช ผัก ผลไม้ ไม้แปรรูปเพื่อก่อสร้างที่อยู่อาศัย และจำพวกสัตว์ป่าได้แก่ นก ไก่ป่า เก้ง กระรอก กระแต เป็นต้น นอกจากเป็นแหล่งอาหารแก่ชุมชนแล้ว พืชที่อยู่ในป่าหลายชนิดยังเป็นสมุนไพรใช้รักษาโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ส่วนใบไม้และเปลือกไม้บางชนิดยังสามารถนำมาต้มเป็นสีย้อมผ้าจากธรรมชาติอีกด้วย แม้ว่าในสภาพปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์ของป่าลดน้อยลงด้วยเหตุปัจจัยการทำลายป่าของคนในชุมชนและนอกชุมชน ในรูปแบบของการขยายพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจและการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าเพื่อแปรรูปขาย แต่ชาวบ้านก็ได้รับรวมกลุ่มกันแบ่งเขตป่าอนุรักษ์เป็นป่าหน้าหมู่บ้านของชุมชน ประยุกต์รูปแบบวัฒนธรรมชุมชนเข้ามาใช้ในการอนุรักษ์ป่า เช่นพิธีการบวชป่า การเลี้ยงผีอารักษ์ป่า เป็นต้น สะท้อนให้เห็นถึงความผูกพัน ความกตัญญูที่คนในชุมชนมีต่อธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ที่ได้รับการสืบทอดผ่านช่วงวัยมาหลายช่วงคน ซึ่งจากกิจกรรมดังกล่าวแสดงถึงความสัมพันธ์ของชุมชน ที่มีการปฏิสัมพันธ์ช่วยเหลือกัน ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติหรือศาสนาสถานวัตถุที่ชุมชนสร้างขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกในการอุปโภคและบริโภคร่วมกันของชุมชนให้ยั่งยืน

ส่วนที่ 2 การสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ชุมชนบ้านโป่งคำได้ประสบภาวะวิกฤตทางธรรมชาติเมื่อ พ.ศ. 2529 ป่าไม้ถูกทำลายด้วยคนภายในชุมชนเองและเกิดจากการบุกรุกของคนภายนอกชุมชน ส่งผลกระทบบัให้น้ำในลำน้ำมวบเหือดแห้งลงไปด้วย ป่าไม้และน้ำที่เคยอุดมสมบูรณ์มีพอเพียงต่อการอุปโภคบริโภคของชุมชนไม่พอเพียงก่อเกิดความเดือดร้อนแก่ชุมชน ทำให้ผู้นำ พระสงฆ์ สมาชิกชุมชนได้ร่วมคิด การพูดคุยกันในกลุ่ม การจัดเวทีแลกเปลี่ยนแนวคิดความเห็นจากชุมชน แล้วสรุปบทเรียนเพื่อแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ด้วยสติปัญญาที่มาจากภายในชุมชนเอง จึงทำให้ชุมชนเกิดแนวคิดในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน โดยเฉพาะป่าไม้ของหมู่บ้านด้วยการนำเอารูปแบบการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนมาประยุกต์เข้ากับวัฒนธรรมชุมชนซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่ยังเข้มแข็งอยู่ ซึ่งชาวบ้านมีความสามารถหรือศักยภาพในการสืบทอดรูปแบบและปรับเปลี่ยนรูปแบบให้สอดคล้องกับภาวะการที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่ยังคงสาระสำคัญของแนวคิดดั้งเดิมไว้ การสืบทอดแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้นมีความจำเป็นต้องศึกษาประวัติความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าไม้ตลอดจนประเด็นของ องค์ความรู้ วิถีปฏิบัติ กฎเกณฑ์ ระบบคุณค่า ความเชื่อของชุมชนบ้านโป่งคำที่สืบทอดในการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนเพราะเป็นปัจจัยเงื่อนไขในการอธิบายถึงแนวคิดการสืบทอดและวิธีการปฏิบัติกรอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้เป็นอย่างดี

2.1 ประวัติความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าไม้

การศึกษาประวัติความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่า แบ่งเวลาเป็นช่วงตามความแตกต่างของสภาพป่าและเหตุการณ์ ออกเป็น 3 ช่วง คือ

2.1.1 ช่วงป่าอุดมสมบูรณ์ ตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐาน ปี พ.ศ. 2440

2.1.2 ช่วงการตัดไม้เผาถ่านและปลูกพืชพาณิชย์ ประมาณปี

พ.ศ. 2500-2534

2.1.3 ช่วงอนุรักษ์ป่าประมาณปี พ.ศ. 2534 ถึงปัจจุบัน

2.1.1 ช่วงป่าอุดมสมบูรณ์ (ตั้งแต่เริ่มตั้งถิ่นฐาน ปี พ.ศ. 2440)

ในช่วงปี พ.ศ. 2440 ซึ่งเป็นช่วงอพยพมาอาศัยอยู่ใหม่ ๆ ป่ามีสภาพสมบูรณ์มีต้นไม้ใหญ่จำนวนมาก เช่น ไม้รัง ไม้ประดู่ ไม้เต็ง ไม้อื่น ๆ อีกมาก พ่อตายอดใจคน เล่าว่า “ก่อนนี้ป่าบริเวณภูเขาและรอบหมู่บ้านมองออกไปบ่อผด เป็นป่าเขามีต้นไม้

เต็มไปหมด" หมายถึง สภาพของป่าไม้เมื่อมองออกไปรอบบริเวณหมู่บ้านจะมีต้นไม้จำนวนมากปกคลุม แสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและพื้นที่ป่าในยุคนั้น

ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่ามีสูงมาก จนมีดังคำกล่าวที่ว่า "มีข้าวอย่างเดียวกับพอ กับข้าวก็หาเอาในป่า" ได้สะท้อนให้เห็นว่าป่าเป็นแหล่งอาหารที่หาง่ายและอุดมสมบูรณ์มาก ชาวบ้านได้รับประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อวิถีการดำรงชีวิต เช่น ทางตรงได้อาหารจากป่า พืช ผักต่าง ๆ สัตว์ป่า กุ้ง หอย ปู ปลาจากลำห้วยธรรมชาติ และได้ไม้สำหรับสร้างบ้านเรือน มีพื้นที่สำหรับใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหาร มีแหล่งน้ำสำหรับบริโภคอุปโภคและใช้ในการเกษตรชาวบ้านมีอาชีพทำการเกษตร ทำไร่ ทำนา ปลูกรubberเพื่อบริโภคในครัวเรือน เป็นการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นส่วนใหญ่ การผลิตข้าวใช้เทคนิคพื้นบ้านแบบดั้งเดิม คือใช้แรงงานคนและแรงงานสัตว์เลี้ยง สัตว์เลี้ยงที่สำคัญ คือ วัว ควาย เพื่อเลี้ยงไว้ใช้งานในการไถนา ลากเกวียน บรรทุกสิ่งของ ลักษณะการเลี้ยงวัวควายโดยการปล่อยให้ไปหากินในป่าในตอนเช้า ตอนเย็นก็ต้อนวัว ควาย กลับบ้าน ในด้านหัตถกรรมชาวบ้านจะปลูกฝ้ายไว้ที่หัวไร่ปลายนา นำฝ้ายมาปั่น กรอด้วยเพื่อมาทอผ้าใช้ในครัวเรือน ใช้ไม้ไผ่ในการทำกระบุง กระติบข้าว นอกจากนี้มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของต่าง ๆ กันภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง

การบุกเบิกป่าของหมู่บ้านโป่งคำในช่วงแรกบุกเบิกรอบหมู่บ้านเพื่อนำไม้มาสร้างบ้านเรือน สร้างรั้วบ้าน โดยสร้างรั้วบ้านเพื่อป้องกันขโมยและใช้ขังวัว ควาย และป้องกันขโมย ที่ดินที่ได้จากการบุกเบิกจะปรับเป็นที่นาจำนวนมากน้อยขึ้นอยู่กับสมาชิกของแต่ละครอบครัว ต้องการผลผลิตข้าว เพื่อให้มีปริมาณเพียงพอกับคนในครอบครัว เมื่อมีการบุกเบิกพื้นที่นาครบหมู่บ้านหมดแล้ว มีการขยายพื้นที่นาที่ไร่เข้าไปในแถบชายป่าซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ เพราะอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำและปุ๋ยธรรมชาติ ต่อมาเมื่อครอบครัวในหมู่บ้านมากขึ้น พื้นที่ในหมู่บ้านมีความหนาแน่น ชาวบ้านบางกลุ่มได้ย้ายออกไปสร้างบ้านในกลุ่มเครือญาติพี่น้องกัน เช่น บ้านพวงพยอม

สำหรับการบุกเบิกป่าในช่วงนี้ เป็นการบุกเบิกป่าเพื่อปรับพื้นที่ปลูกบ้านและเป็นที่นา โดยบุกเบิกตามกำลังแรงงานของครอบครัวเป็นหลัก ชาวบ้านถือว่าพื้นที่ป่าไม้ไม่มีใครเป็นเจ้าของจึงสามารถจับจองได้ตามความต้องการ แต่ส่วนมากจะบุกเบิกเพื่อใช้เป็นพื้นที่นาปลูกข้าวเพื่อพออยู่พอกินได้ตลอดปีและครอบครัวสามารถดูแลได้ เมื่อมีการบุกเบิกป่าเป็นที่นาจึงได้มีการพัฒนาและปรับปรุงที่นาให้ได้ผลผลิตมากที่สุด โดยการใช้ประโยชน์จากน้ำในการเกษตร คือ การทำเหมืองฝายไม้ เพื่อกักเก็บน้ำให้มากที่สุด ให้น้ำ

เข้านา น้ำเหมืองของหมู่บ้านเป็นน้ำจากป่าภูโค้ง ปาล้าห้วยมวบมีน้ำปริมาณมากเพราะป่ามีความอุดมสมบูรณ์และมีพื้นที่ป่าจำนวนมากสามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ตลอดปีชาวบ้านในชุมชนได้รับประโยชน์จากป่า ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงได้แก่ แหล่งน้ำบริโภคอุปโภค แหล่งเชื้อเพลิง แหล่งวัสดุก่อสร้าง และทางอ้อมได้แก่ แหล่งอาหาร สมุนไพรหาของป่า เป็นต้น ชาวบ้านมองป่าในฐานะมีความเอื้อต่อการดำรงชีพ ไม่มีการมองป่าเป็นแหล่งรายได้ อาจเนื่องจากการคมนาคมยังไม่สะดวก การขนย้ายไม้เป็นไปด้วยความลำบาก การตัดไม้จึงเป็นการตัดเมื่อมีความจำเป็นใช้สร้างบ้านเรือน ทำฟืน เป็นต้น ซึ่งมีผลต่อการเพิ่มพื้นที่นาแต่ชาวบ้านไม่ได้เห็นผลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนเนื่องจากเป็นการบุกเบิกอย่างค่อยเป็นค่อยไป

ชาวบ้านโป่งคำมีความเชื่อในเรื่องผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติ โดยเชื่อว่าผีมีหน้าที่ปกป้องรักษาป่าและบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ โดยชาวบ้านได้ตั้งศาลในบริเวณภูเขาโค้งซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำ เพื่อเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่สถิตของผีขุนห้วยต้นน้ำที่คอยปกป้องรักษาป่า ลงโทษคนบุกรุก มีความเชื่อว่าถ้าคนไม่บุกรุก จะทำให้คนที่เคารพอยู่ร่มเย็น นอกจากนั้นแล้วศาลยังแหล่งเชื่อมโยงกับธรรมชาติ ชาวบ้านมีการบวงสรวงศาลเมื่อถึงเดือน 9 เหนือ(เดือน มิถุนายน)ของทุกปี มีการนำสัตว์เลี้ยงมาฆ่าบวงสรวงที่ศาลเป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพนับถือและขอให้ผีช่วยให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ชาวบ้าน พิธีกรรมเป็นกลไกการเชื่อมโยงชุมชนกับป่าต้นน้ำซึ่งเปรียบเสมือนที่มาของชีวิต และรากฐานของความคิดเกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งกลายมาเป็นอุดมการณ์ในการยังชีพของสังคม ชาวนาที่แสดงออกด้วยการทำพิธีฆ่าสัตว์เช่นไก่เพื่อแสดงความกตัญญูต่อผีอารักษ์ต้นน้ำเป็นประจำทุกปี

สรุปได้ว่าวิถีชีวิตในสมัยที่ป่าอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านมีการพึ่งพาต่อป่าสูงมากเช่น เป็นแหล่งอาหาร สร้างบ้าน เชื้อเพลิง แหล่งน้ำ ในขณะเดียวกันมีการบุกเบิกป่าเพื่อตัดไม้สร้างบ้านเรือน และขยายพื้นที่กินแบบค่อยเป็นค่อยไป อย่างไรก็ตามนี้แหล่งน้ำยังมีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากชาวบ้านมีการดูแลรักษาป่าเชื่อมโยงกับความเชื่ออำนาจเหนือธรรมชาติที่คอยปกป้องรักษาและให้ความอุดมสมบูรณ์ มีการไหว้ผีต้นน้ำแสดงออกมาด้วยความเคารพ

2.1.2 ช่วงการตัดไม้เผาถ่านและปลูกพืชพาณิชย์ (พ.ศ. 2500-2534)

ราว พ.ศ. 2507 รัฐบาลได้มีการสร้างถนนเข้ามาในหมู่บ้าน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว มีการขยายพื้นที่ทำการเพาะปลูกข้าวโพด

ถั่วเหลืองซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจโดยมีนายทุนจากภายนอกนำเมล็ดพันธุ์มาให้พร้อมทั้งรับซื้อจากชุมชน พร้อมทั้งชาวชุมชนตัดไม้มาเผาถ่านเพิ่มมากขึ้นเพราะต้องการความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นทำให้มีการบุกเบิกป่าและแผ้วถางมากขึ้นรวมการทำลายป่าไม้เฉลี่ยปีละ 80-100 ไร่ การผลิตได้เปลี่ยนจากการผลิตแบบยังชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขายเพื่อนำเงินมาซื้อสินค้าที่ต้องการ

วิถีการผลิตของหมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไปมีการขยายพื้นที่ทำนาและปลูกพืชพาณิชย์เพิ่มมากขึ้นเพราะการปลูกข้าวเหนียวอย่างเดียวเพื่อการยังชีพในครอบครัวเท่านั้นไม่เพียงพอต่อความต้องการ ชุมชนจึงปลูกพืชชนิดอื่นซึ่งทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ในราว พ.ศ. 2524 ยังมีคนพื้นที่ราบภายนอกหมู่บ้านเริ่มอพยพเข้ามาในหมู่บ้านเพิ่มขึ้นทำให้มีการจับจองพื้นที่ป่าในการทำนาทำไร่ ตัดไม้เผาถ่านเพิ่มมากขึ้น การเพิ่มพื้นที่การเพาะปลูกทำให้ต้องการปริมาณน้ำฝนและแหล่งน้ำจากธรรมชาติมากขึ้น แต่เนื่องจากน้ำมีปริมาณลดลงไม่สามารถทำนาทำไร่ได้ชาวบ้านจึงแสวงหารายได้จากวิธีอื่น เช่น ตัดไม้จำนวนมากขึ้น ปลูกข้าวโพด ถั่วเหลือง ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจที่พ่อค้าเข้ามากระตุ้นให้ชาวบ้านขยายพื้นที่ปลูกและการเผาถ่าน ชาวบ้านให้ความสนใจและเข้าร่วมตัดไม้เผาถ่านเกือบทุกครอบครัว โดยเฉพาะกลุ่มคนยากจน พ่อค้าพืชเศรษฐกิจและพ่อค้าถ่านได้สร้างแรงจูงใจกระตุ้นให้ชาวบ้านเผาถ่านและปลูกพืชเศรษฐกิจในลักษณะการอุปถัมภ์ ครอบครัวที่มีปัญหาการขาดแคลนข้าวพ่อค้าก็หาข้าวมาให้หรือให้ยืมเงินซื้อข้าว โดยพ่อค้าถ่านได้จัดเตรียมเครื่องมือในการตัดไม้ เช่น ขวาน เลื่อยมาให้ สร้างระบบการพึ่งพาและกระตุ้นความต้องการที่มารายได้ที่ชะง่อนหนี่โดยการการตัดไม้เผาถ่านส่งขาย การรับซื้อถ่านของพ่อค้าจะรับซื้อทั้งหมดเพื่อการกักตุนถ่านไว้ขายในช่วงฤดูฝนที่มีการขนส่งลำบาก ทำให้การขายถ่านได้ราคาดี กระตุ้นให้เกิดการทำลายป่ามากขึ้นโดยเฉพาะช่วงฤดูแล้ง ส่วนพ่อค้าพืชเศรษฐกิจก็จัดเตรียมเมล็ดพันธุ์พืชมาไหชาวบ้านได้ยืมก่อนแล้วหักค่าเมล็ดพันธุ์พืชภายหลังจากมีผลผลิตออกมาแล้ว การปลูกพืชเศรษฐกิจและการเผาถ่านขายจึงนับได้ว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้เกิดการทำลายป่าไม้มากขึ้น (สัมภาษณ์ พ่อเหลา พังจันตา, กรกฎาคม 2541)

การเผาถ่านในช่วงแรก พ่อค้าถ่านได้สร้างเตาเผาถ่านในหมู่บ้านลักษณะเตาอบ เพื่อให้ชาวบ้านขนไม้จากป่ามาเผา แต่มีความลำบากในการขนและการใช้ระยะเวลาเผาถ่านนานจึงได้เลิกการเผาถ่านแบบเตาอบ ให้ชาวบ้านเผาถ่านในลักษณะเตาแร่ซึ่งสามารถเผาได้ทุกแห่ง ไม่เสียเวลาเมื่อตัดไม้เป็นท่อนสามารถขุดหลุมเผาถ่านได้ทันที มีข้อเสียของการเผาถ่านแบบเตาแร่คือผลผลิตที่ได้จากการเผาจะมีปริมาณลดลงมากร้อยละ 50 ทำให้ต้องการไม้ในปริมาณมากโดยใช้วิธีตัดไม้ทุกขนาด ทุกพื้นที่ การการตัดไม้ทำลายป่า

อย่างกว้างขวางมีผลทำให้ป่ากลายเป็นป่าเสื่อมโทรม ต้นไม้เหลือแต่ต้นขนาดเล็ก ๆ ส่งผลให้เกิดความแห้งแล้งในหมู่บ้านจนไม่น้ำจะบริโภคน้ำ หรือบางครั้งรอบครัวมีบ่อน้ำแต่ก็มีน้ำเพียงเล็กน้อยและมีน้ำขี้นมาเฉพาะในช่วงเวลากลางคืน

สรุป คือช่วงการตัดไม้เผาถ่านและการปลูกพืชเศรษฐกิจ มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกผลิตเพื่อขาย และที่สำคัญที่สุดการเผาถ่านเป็นสินค้า ซึ่งมีผลกระทบทำให้ป่ากลายเป็นป่าเสื่อมโทรมทำให้ปริมาณน้ำธรรมชาติลดลงขาดแคลนน้ำบริโภคอุปโภคและน้ำในการเกษตร

2.1.3 ช่วงการอนุรักษ์ป่า (พ.ศ. 2534 - ปัจจุบัน)

ในอดีตการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อิงอยู่กับระบบวัฒนธรรมและความเชื่อเป็นการบริหารการอนุรักษ์ทรัพยากรในยุคการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งชุมชนมีความผูกพันกันในทางเครือญาติสูง ทรัพยากรธรรมชาติยังมีค่อนข้างมาก ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรมีไม่มากนัก ความเชื่อและประเพณีต่าง ๆ ยังผูกพันอยู่มาก ประกอบกับการติดต่อกับโลกภายนอกมีน้อย ความต้องการพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือกันเองในชุมชนจึงมีอยู่สูง ทำให้ระบบการจัดการทรัพยากรต้องผูกพันอยู่กับกลุ่มผู้นำ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้อาวุโสของชุมชนรูปแบบการจัดการทรัพยากรในยุคแรกนั้นจะผูกพันอยู่กับกลุ่มผู้นำในชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่เข้ามาก่อตั้งถิ่นฐานในชุมชน กลุ่มผู้นำเหล่านี้มักประกอบไปด้วยบุคคล 2 กลุ่มคือ กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการซึ่งเป็นตัวแทนของกลุ่มเครือญาติทั้งหมดในชุมชนและกลุ่มผู้อาวุโสซึ่งเป็นตัวแทนของแต่ละสายเครือญาติ ซึ่งร่วมกันดำเนินการจัดการทรัพยากรในชุมชน โดยมีผู้นำที่เป็นทางการเป็นแกนสำคัญทั้งการจัดการภายในชุมชน และการติดต่อกับโลกภายนอกชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการติดต่อกับผู้มีอำนาจการปกครองของรัฐ ดังนั้นสภาพความเป็นผู้นำ จึงค่อนข้างเข้มแข็งเพราะมีฐานเครือญาติและวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนรองรับ

ในช่วงปี 2529-2534 สภาพป่ากลายเป็นป่าเสื่อมโทรมที่มีแต่ต้นไม้เล็ก ๆ ส่งผลให้เกิดความแห้งแล้งขึ้น พระผู้นำทางศาสนาได้สนทนากับชาวบ้านและให้แนวคิดที่จะอนุรักษ์ป่าเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ชาวบ้านจึงเริ่มตระหนักถึงผลกระทบจากการทำลายป่าโดยเฉพาะในเรื่องน้ำ ได้จัดเสวนาประชุม พุดคุยกันหาทางเลือกโดยการเปรียบเทียบกับสมัยที่มีป่าอุดมสมบูรณ์มีการพูดถึงปัญหาวิกฤตในการขาดแคลนน้ำและร่วมกันหาทางออก มีการพุดคุยกันระหว่างกลุ่มชาวบ้านด้วยกัน กลุ่มผู้นำ ในสถานที่ต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นงานพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดในชุมชน

ในช่วงปี 2534 กลุ่มผู้นำในหมู่บ้าน เช่น นายเปลี่ยน เบ้าพรหม ผู้ใหญ่บ้าน พระอธิการสมคิด จารณธัมโม ผู้นำทางศาสนา พ่อยอด จันอ้น ผู้อาวุโส นายแทน จันอ้น ผู้นำกลุ่มเกษตร นายหล่อ จันอ้น ผู้นำกลุ่มสตรีทอผ้า นางสาว มัลลิกา จันอ้น ผู้นำกลุ่มเยาวชน และสมาชิกภายในชุมชนบ้านโป่งคำ เริ่มมีการพูดคุยกันใน กลุ่มที่จะหาแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำ การพูดคุยแลกเปลี่ยนได้มีแนวคิดที่ว่าปัญหา การขาดแคลนนํ้านั้นมีสาเหตุมาจากการตัดไม้ทำลายป่าซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำ โดยเฉพาะบริเวณ ภูเขาโค้ง ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของหมู่บ้าน การกำหนดพื้นที่ที่จะรักษาป่าของชุมชนนั้นได้นำ ประสบการณ์และการสังเกตของลักษณะพื้นที่ทางกายภาพที่จะทำการอนุรักษ์ป่าซึ่งเป็นแหล่ง ต้นลำห้วยมวบ ซึ่งเป็นลำห้วยที่ไหลรอบหมู่บ้าน จึงต้องรักษาป่าบริเวณภูเขาโค้ง ประกอบ กับพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเส้นทางของลมฝนที่พัดจากทิศใต้มาทิศเหนือ ประมาณเดือน พฤษภาคม-มิถุนายน-กรกฎาคม ต้นไม้บริเวณน้ำจําจะรับลมฝนให้เกิดความเย็นและกลายเป็นฝนตกในบริเวณป่า ป่าจะดูดซับน้ำจำนวนหนึ่งและไหลลงมาในหมู่บ้านจากการสังเกต ปรากฏการณ์ธรรมชาติทำให้มีการกำหนดการรักษาป่าควรจะเริ่มในพื้นที่บริเวณภูเขาโค้ง และ บริเวณลำห้วยต่าง ๆ เช่น ลำห้วยมวบ เป็นต้น ปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้เกิดความคิดที่จะรักษา ป่าขึ้นคือการได้รับคำแนะนำจากพระครูพิทักษ์นันทคุณ ประธานกลุ่มอํักเมืองน่านที่ได้อนุรักษ์ ป่าที่ของชุมชนบ้านกิวมวง ซึ่งอยู่ในตำบลพงษ์ และตำบลศิลาแลง ผู้นำตกลงที่จะมีการ อนุรักษ์ป่าและได้กระจายแนวคิดไปยังชาวบ้านกลุ่มต่าง ๆ ให้ยอมรับแนวคิดดังกล่าว

การให้ผู้นำได้พูดคุย สนทนาแลกเปลี่ยนแนวคิด ตลอดจนหาวิธีการ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นการกับสมาชิกของตนเองและพาไปศึกษาดูงาน และรูปแบบพิธีกรรมใน การอนุรักษ์ป่าของหมู่บ้านอื่น ๆ ที่เคยพบปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า สมาชิกของชุมชนที่ ได้ไปรับประสบการณ์จริงที่ตนได้ไปดูงานและได้ซักถามปัญหาและวิธีการแก้ไขปัญหา ทำให้ สมาชิกยอมรับแนวคิดดังกล่าว

เนื่องจากกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นกลุ่มเหมืองฝาย กลุ่ม ผู้สูงอายุ กลุ่มเกษตรผสมผสานมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จึงคิดว่า ความแห้งแล้งเป็นเพราะมีการกระทำที่ลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ศาลภูโค้ง ทำให้ผีในศาลไม่พอใจ และอพยพไปอยู่ที่อื่น โดยชาวบ้านสันนิษฐานจากการที่ได้ยินเสียงดังในเวลากลางคืนในวัน เดือนเพ็ญ และต่อมาชาวบ้านได้ล้มป่วยและตาย ทำให้ชาวบ้านทุกคนเกิดความรู้สึกกลัวภัย พิบัติที่อาจเกิดขึ้นประกอบกับผู้นำมีความคิดที่จะอนุรักษ์ป่าเพื่อแก้ปัญหา เรื่องการขาดแคลน น้ำ ชาวบ้านจึงเริ่มยอมรับความคิดในการรักษาป่า อย่างไรก็ตามมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่

เสียประโยชน์ เช่น กลุ่มเผ่าถ่าน กลุ่มตัดไม้สร้างบ้านเรือนขายทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น กลุ่มผู้นำจึงได้ประชุมชาวบ้านเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำขึ้น ในปี 2534 โดยมีพระอธิการสมคิด จารณธัมโม นายเปลี่ยน เป้าพรม นายแทน จันอ้น และคณะกรรมการหมู่บ้านและตัวแทนครอบครัวละหนึ่งคนมาประชุมเพื่อหาข้อตกลงร่วมกัน ตัวแทนทุกครอบครัวได้เข้าประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำผลของการประชุมได้กำหนดให้มีคณะกรรมการป่าชุมชนที่ควบคุมดูแล กำหนดระเบียบ กำหนดพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ภูเขาโค้งติดกับวัดโป่งคำจำนวน 70 ไร่และที่ดินติดวัดของโยมพ่อที่บริจาคให้อีกจำนวน 10 ไร่ พื้นที่นอกจากนี้สามารถตัดไม้เพื่อมาซ่อมแซมบ้านเรือนได้ดังนั้นก็มีการแยกป่าตามการใช้ประโยชน์ให้มีความชัดเจนมากขึ้น ป่าในพื้นที่เขาภูโค้งและป่าที่เกี่ยวข้องกับป่าต้นแหล่งน้ำให้เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านจะต้องร่วมมือกันอนุรักษ์ไว้ คณะกรรมการป่าชุมชนได้ออกกฎเกณฑ์การรักษาป่าห้ามมีการตัดไม้ในพื้นที่ดังกล่าว ใครตัดไม้ถือว่ามีความผิดจะต้องถูกลงโทษโดยการปรับเงินจำนวนตั้งแต่ 100-500 บาท ตามขนาดของไม้ที่ตัดไปและให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่า ถือว่าทุกคนเป็นเจ้าของป่า นายเปลี่ยน เป้าพรม ผู้ใหญ่บ้านได้กล่าวในที่ประชุมว่า “เราทุกคนต้องช่วยกันรักษาป่า เพราะป่าเป็นของพวกเรา” ทำให้ทุกคนมีหน้าที่จะดูแล ตรวจสอบร่วมกันและมีสิ่งผิดปกติดูแลให้แจ้ง คณะกรรมการป่าชุมชนได้รับทราบ และในพื้นที่ที่เหลือจากการรักษาสามารถตัดไม้ทำใหกลุ่มที่มีการตัดไม้เผ่าถ่านหรือกลุ่มรับผลประโยชน์จากป่า ไม่มีการคัดค้าน เนื่องจากยังมีพื้นที่อื่นให้ตัดทั้งในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียงที่ยังไม่มีการควบคุมการตัดไม้ เช่น บ้านน้ำโพง บ้านห้วยไฮ

ในปี 2535 ได้มีการขยายพื้นที่การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ภูโค้งออกไปอีก 10,000 ไร่ นอกจากนี้แล้วกรมป่าไม้ได้ออกกฎประกาศให้พื้นที่ป่าบริเวณหมู่บ้านเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้ทับพื้นที่ป่าชุมชนและป่าใช้สอยของหมู่บ้าน การตัดไม้ในบริเวณป่าใช้สอยเป็นสิ่งผิดกฎหมาย ชาวบ้านจึงตกลงกันในลักษณะไม่เป็นลายลักษณ์อักษรให้ชาวบ้านตัดไม้เพื่อมาซ่อมแซมบ้านได้บ้างเป็นบางส่วนแต่ต้องมีคณะกรรมการป่าชุมชนของหมู่บ้านตรวจสอบดูแลการตัดไม้ออกจากป่า ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากฎเกณฑ์ของหมู่บ้านในการควบคุมในส่วนที่รัฐบาลไม่สามารถดูแลได้ การให้ชาวบ้านดูแลกันเองสามารถจะควบคุมได้ดี ในช่วงนี้การตัดไม้เผ่าถ่านเริ่มลดลงเนื่องจากชาวบ้านมีทางเลือกในทางเศรษฐกิจ เพราะมีงานรับจ้างที่ได้เงินมากกว่าการเผ่าถ่านขาย จึงมีการออกไปทำงานนอกหมู่บ้านมากขึ้น เพราะความต้องการแรงงานมีมาก ระยะแรกมีการไปทำงานในกรุงเทพฯ จำนวนน้อย ต่อมา

เห็นว่ามียายได้ดีกว่าอยู่ในหมู่บ้านจึงกลับมาชักชวนญาติพี่น้องหรือเพื่อนในหมู่บ้านไปทำงานในกรุงเทพฯ แรงกดดันการใช้ป่าเริ่มลดลงมากเพราะว่าสมาชิกของชุมชนทุกคนได้รับการถ่ายทอดแนวความคิดการอนุรักษ์จากพ่อแม่ ญาติพี่น้อง ตลอดจนผู้นำของชุมชนได้สร้างกฎเกณฑ์ควบคุมเอาไว้

ปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2541) ชุมชนได้กันพื้นที่ป่าออกไปอีกเป็น 12,000 ไร่ ซึ่งเป็นป่าชุมชนและป่าต้นน้ำ แต่ความต้องการใช้ไม้สำหรับสร้างบ้านยังมีอยู่แต่ชาวบ้านได้ลดปริมาณการใช้ไม้ลงเนื่องจากไม่มีราคาแพง จึงหันมาใช้ปูนแทนเป็นส่วนใหญ่ แต่การใช้ไม้สำหรับเผาด่านยังมีการดำเนินการภายในหมู่บ้านอยู่โดยการตัดไม้จากบริเวณหัวไร่ปลายนาในที่ดินส่วนบุคคลนำมาเผาด่าน เพราะด่านยังมีความจำเป็นและสามารถขายได้ดีอยู่ แต่มีปริมาณคนตัดไม้เผาด่านไม่มากนักประมาณ 3-5 คน

ในยุคการอนุรักษ์ป่า ชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงผลกระทบที่ป่าถูกทำลายทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำและการเกิดภาวะวิกฤติในชุมชน ผู้นำจึงได้ริเริ่มให้ชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ประกอบชาวบ้านยังมีความเชื่อในเรื่องผีอำนาจสิ่งที่ไม่เห็นธรรมชาติ จึงทำให้มีการสืบทอดแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

จากความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าไม้ ในแต่ละช่วงของหมู่บ้าน โป่งคำนั้นแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันในลักษณะการพึ่งพาอาศัยอยู่ร่วมกัน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นว่าการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่าจะต้องมีความสมดุล มีความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพิง มิฉะนั้นแล้วก็จะทำให้เกิดปัญหาในลักษณะที่ถูกธรรมชาติลงโทษ เมื่อชุมชนได้รับบทเรียนและตระหนักถึงความสำคัญของป่า และได้รวมตัวกันเพื่ออนุรักษ์ป่าในลักษณะของป่าชุมชนการอนุรักษ์ป่าชุมชนจึงจะประสบความสำเร็จ ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยในด้านต่าง ๆ คือ ระบบคุณค่า ความเชื่อของชุมชนต่อป่า และองค์ความรู้ (ซึ่งเป็นลักษณะนามธรรม) กฎเกณฑ์ พิธีกรรมวิถีการปฏิบัติและการจำแนกป่าของชุมชน (ซึ่งเป็นลักษณะรูปธรรม) ในการสืบทอดแนวคิดของชุมชน

2.2 ระบบคุณค่า ความเชื่อของชุมชนและองค์ความรู้

จากการศึกษาของชุมชนบ้านโป่งคำ พบว่า ชุมชนในอดีตมีการพึ่งพิงป่าสูงมาก จึงเห็นความสำคัญและประโยชน์ที่ได้รับจากป่า โดยเฉพาะแหล่งต้นน้ำที่ชุมชนได้รับประโยชน์ทั้งด้านอาหาร การเกษตร อุปโภคและบริโภค ทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญ แต่เนื่องจากไม่สามารถควบคุมได้จึงให้สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ (ผี) เป็นผู้ควบคุมให้มีความอุดมสมบูรณ์

ดังนั้นคนหรือชุมชนที่ได้รับประโยชน์จึงต้องกระทำสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติพอใจ จึงเป็น การสร้างความเชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติสิ่งแวดล้อม คน และสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านสร้างความเชื่อของชุมชนที่มีต่อป่าในด้านสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นผู้ควบคุมดูแล และมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเกี่ยวข้องกับพื้นที่ป่าต้นน้ำเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ห้ามชุมชนตัดไม้หรือกระทำการลบหลู่ กลายเป็นการสร้างพื้นฐานการอนุรักษ์และการจัดการป่าให้คงอยู่ได้ ต้องมีสิ่งสมมีการสืบทอดความเชื่อ โดยมีพิธีกรรมการบวชป่า พิธีกรรมเลี้ยงลำห้วยมวบ เป็นการสร้างเสริมความผูกพันทางศีลธรรมระหว่างชุมชนกับป่า และระหว่างคนภายในชุมชนเอง ให้มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน นอกจากนี้แล้วพิธีกรรมเป็นกลไกที่สำคัญในการอนุรักษ์ทาง อ้อมเพื่อให้ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้คงอยู่ โดยการกำหนดให้กลุ่มเกษตรกรรวม(กลุ่ม เหมืองฝาย)ทำหน้าที่ในการจัดการหรือดำเนินพิธีกรรมให้ดำเนินการสืบทอดความเชื่อให้คนรุ่น หลังต่อไป เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรรวมเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงเกี่ยวกับการจัดการระบบน้ำ กลุ่มเกษตรกรรวมจะเป็นตัวเชื่อมในการรักษาป่าและดูแลป่ากับการยังชีพของชุมชน

การรักษาป่าของชุมชนบ้านโป่งคำ จึงถือว่ามีใช่เป็นแนวคิดใหม่ในการดูแลป่า แต่ เป็นการนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความเชื่อเดิมมาใช้ปรับประยุกต์จากสภาวะวิกฤตและ สถานการณ์ต่าง ๆ จากการตัดไม้ป่าเถาถ่านและการบุกเบิกพื้นที่ในการปลูกพืชเศรษฐกิจของ ชุมชน จึงพากันร่วมมือกันทั้งชุมชนที่จะดูแลรักษาป่าเพื่อแก้ไขให้พื้นที่ป่าคืนสภาพโดยเร็ว ดังนั้นลักษณะการรักษาป่าของชุมชนจึงเป็นกลุ่มหลายกลุ่มที่ร่วมมือกันดูแลทั้งคณะกรรมการ ป่าชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มเกษตรกรรวม กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ร่วมมือกันวางกฎเกณฑ์ จากการสังเกต การสรุปบทเรียนต่าง ๆ มาดูแลการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชน ได้มีส่วน สร้างการสืบทอดการเรียนรู้ภายในชุมชนเกี่ยวกับการรักษาป่า การสร้างความร่วมมือการทำ กิจกรรมและการแลกเปลี่ยนพูดคุยในระหว่างการดำเนินพิธีกรรม เช่น ผู้สูงอายุได้อธิบายให้ เด็กเกี่ยวกับป่าต้นน้ำ และแนะนำต้นไม้ในช่วงเวลาการเดินทางเข้าร่วมพิธีกรรม พิธีกรรม นอกจากจะสืบทอดทางศาสนาหรือความเชื่อของชุมชนแล้ว พิธีกรรมได้แฝงการสร้างแนวคิด ของชุมชนร่วมด้วย เช่น พิธีกรรมการเข้าและออกพรรษาจะมีการจัดของแห้ง อาหาร ขนม และข้าวตอก ดอกไม้ เพื่อนำไปขอพรจากญาติพี่น้องที่สูงอายุหรือบุคคลที่ตนเคารพนับถือ ภายในหมู่บ้านและภายนอกหมู่บ้าน นอกจากนี้แล้วพิธีกรรมเลี้ยงลำน้ำมวบซึ่งเป็นพิธีกรรม ที่ชาวบ้านให้ความสำคัญและจัดขึ้นทุกปี ชาวบ้านมีฐานความเชื่อเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่ในเหนือธรรมชาติ ทรัพยากร และคน มีความสัมพันธ์กัน ชาวบ้านได้แสดง ออกถึงสำนึกต่อธรรมชาติที่ได้รับมาและขอฝนให้พืชพรรณอาหารได้อุดมสมบูรณ์

กฎเกณฑ์ พิธีกรรมและวิถีการปฏิบัติ

การรักษาอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนต้องได้รับการร่วมมือและการยอมรับ การดำเนินการทั้งชุมชนมิใช่เป็นหน้าที่ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ในการรักษาป่าชุมชนนั้นชาวบ้านไปงคำยอมรับที่จะร่วมมือกันรักษา เนื่องจากได้รับภาวะวิกฤตร่วมกัน และได้รับแรงกระตุ้นจากผู้นำทางศาสนาคือพระอธิการสมคิด เจ้าอาวาสและนายเปลี่ยน เป้าพรหม ผู้ใหญ่บ้าน ดังนั้นรูปแบบการดำเนินการขององค์กรได้รับความร่วมมือร่วมใจกันจากคนในชุมชน และยอมรับให้มีการเลือกคณะกรรมการรักษาป่าชุมชนขึ้นมา โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าดูแลและรับผิดชอบในการดูแล มีพระอธิการสมคิด จารณธัมโม เจ้าอาวาสเป็นที่ปรึกษา โดยมีการออกกฎระเบียบเกี่ยวกับป่าชุมชน โดยที่สมาชิกของชุมชนได้มีการตกลงกันไว้ และร่วมมือกันในการดำเนินการเกี่ยวกับป่าชุมชน การสร้างการยอมรับที่ทุกคนต้องร่วมมือกันและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า โดยผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการได้พูดให้ทุกคนได้มีความตระหนักถึงภัยที่เกิดขึ้นมาในชุมชน “ทุกคนมีส่วนร่วมในการรักษาป่า” การสร้างกฎเกณฑ์จากพื้นฐานประชาธิปไตยให้สมาชิกของชุมชนได้มีสิทธิแสดงแนวคิดความเห็น และข้อเสนอแนะที่จะตกลงร่วมกัน การให้ข้อมูลข่าวสารในเรื่องการรักษาป่าจากชุมชนใกล้เคียง ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของรัฐและเอกชนที่เข้ามาแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า

ชุมชนบ้านโป่งคำได้กำหนดกฎเกณฑ์การอนุรักษ์ป่า ดังนี้

ภายใต้แรงผลักดันของการตัดไม้ทำลายป่าทำให้ชุมชนเห็นชอบกับการออกกฎเกณฑ์การอนุรักษ์ป่า

1. ห้ามตัดไม้ในป่าต้นน้ำลำธารหรือป่าศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเด็ดขาด หรือแม้แต่ต้นไม้ล้มตามธรรมชาติ ถ้าจะตัดต้องได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการรักษาป่า
2. ป่าใช้สอยที่ยอมให้มีการตัดไม้ได้ โดยกำหนดให้ใช้ในการสร้างบ้านเรือนสำหรับครอบครัวใหม่ หรือซ่อมแซมบ้านเรือนที่ชำรุด ซ่อมอาคารสวนรวม เช่น วัด โรงเรียน โดยได้รับอนุญาต ต้องตัดไม้เท่าที่จำเป็นต้องใช้ โดยมีองค์กรคณะกรรมการป่าชุมชนเป็นผู้พิจารณาว่ามีความจำเป็นต้องใช้เพียงใด
3. ให้หาของป่าที่ได้จากป่า หรือ สิ่งจำเป็นต้องใช้อุปโภคบริโภคในครัวเรือน และผู้มีสิทธิที่จะใช้ต้องเป็นสมาชิกของชุมชน
4. จัดให้มีคณะกรรมการตรวจป่า เพื่อป้องกันการลักลอบเข้ามาใช้ทรัพยากรจากบุคคลภายนอกชุมชน

5. เมื่อจับกุมผู้กระทำความผิดพร้อมของกลางได้แล้ว ให้ยึดของกลางเป็นของส่วนร่วม ส่วนผู้กระทำความผิดให้ว่ากล่าวตักเตือน ถ้ามีความผิดเพียงเล็กน้อย แต่ถ้ามีความผิดมากต้องปรับตามความผิดที่ได้กระทำ

การอนุรักษ์เริ่มครั้งแรกในปี พ.ศ. 2535 ในลักษณะที่ยังไม่มีลายลักษณ์อักษร โดยตกลงกันในชุมชนก่อน พื้นที่ป่าในพื้นที่ภูเขาโค้ง ลำห้วยมวบห้ามไม่ให้มีการตัดไม้ในป่าอนุรักษ์เด็ดขาดเพราะพื้นที่ป่าอนุรักษ์เป็นป่าต้นน้ำมีต้นไม้ขนาดใหญ่อยู่จำนวนมากที่เป็นตัวกักเก็บน้ำไว้ การที่ชุมชนมีกฎเกณฑ์ห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์เพราะว่าพื้นที่ป่าดังกล่าวเป็นสายน้ำที่สำคัญที่ส่งน้ำหล่อเลี้ยงชุมชนในด้านการเกษตร การเพาะปลูก แต่ถ้าชุมชนยังมีการลักลอบตัดไม้บริเวณดังกล่าวอยู่ทำให้ไม่น้ำที่ทำการเกษตร การเพาะปลูก แต่ชุมชนยังมีการแบ่งพื้นที่ป่ารอบนอกที่เป็นป่าใช้สอยอนุญาตให้มีการตัดไม้ได้เฉพาะมีความจำเป็นในการซ่อมแซมหรือทำสาธารณประโยชน์ของชุมชน การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ดังกล่าวยังมีการหยึดหยุ่นและอนุโลมให้น้ำไม้แห้งมาทำฟืนได้ เนื่องจากเห็นความจำเป็นในการใช้ไม้และต้องการนำไม้มาใช้ประโยชน์ และผู้ที่แยกครอบครัวออกมาสร้างบ้านใหม่มีความต้องการไม้มาทำบ้านใหม่ ต้องได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการป่าไม้ของชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านเสียก่อน ซึ่งพิจารณาถึงความจำเป็น จำนวนที่ต้นไม้ที่จะตัดและการกำหนดต้นไม้ที่อนุญาตให้ตัดที่ไม่ส่งผลกระทบต่อป่าและต้นไม้อื่น ๆ มากน้อยเพียงไร ให้ตัดไม้แต่ละต้นที่กำหนดให้และมีคณะกรรมการป่าชุมชนไปกำหนดให้ นอกจากนี้คณะกรรมการป่าชุมชนได้ออกเดินสำรวจป่า โดยมีการแบ่งกันออกตรวจถ้าหากพบไม้ที่ถูกตัดคณะกรรมการก็จะยึดไม้ทั้งหมดไว้เป็นของกลาง นำไม้มาเป็นของส่วนรวมในการซ่อมแซมหรือสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน กฎเกณฑ์ของคณะกรรมการป่าชุมชนสามารถหยึดหยุ่นให้ชุมชนใช้ไม้จากป่าได้อย่างเหมาะสมเพราะหนุ่มสาวที่แต่งงานใหม่สามารถขอไม้มาทำบ้านใหม่ได้และยังสามารถขอไม้มาซ่อมแซมบ้านได้ แต่คณะกรรมการต้องให้ความยุติและความเสมอภาคของบุคคลในชุมชนที่ต้องการนำไม้มาใช้ ดังนั้นกฎเกณฑ์ป่าชุมชนของบ้านโป่งคำในปัจจุบันจึงเป็นกฎเกณฑ์ห้ามตัดไม้ ถ้าหากมีใครฝ่าฝืนก็จะถูกปรับตามขนาดของต้นไม้ที่คณะกรรมการป่าชุมชนได้ตกลงกันไว้ ต้นละ 500 บาท 300 บาท

ดังนั้นการสร้างกฎเกณฑ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนซึ่งเกิดจากแนวคิดของชุมชนไม่ต้องการให้มีความเหลื่อมล้ำ การเห็นประโยชน์ส่วนบุคคล และความต้องการให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้กฎระเบียบการจัดการป่าของหมู่บ้านโป่งคำออกมาในลักษณะที่หยึดหยุ่นให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นในการรักษาป่า

วิธีการสืบทอด เวทีการประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านและป่าชุมชน ได้มีส่วนสร้างการสืบทอด เพราะเป็นเวทีการแลกเปลี่ยนการดำเนินการ สรุปบทเรียนต่าง ๆ ในรอบปีที่ผ่านมา การได้รับข่าวสาร การฝึกอบรมและการประชุมแจ้งให้คณะกรรมการได้รับทราบซึ่งทำให้พูดคุยการแก้ไขปรับปรุงระเบียบกฎเกณฑ์และสร้างการเรียนรู้

เมื่อชุมชนมีการกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาควบคุมดูแลป่า ซึ่งมีคณะกรรมการหมู่บ้านและคณะกรรมการป่าชุมชนเป็นผู้ควบคุมดูแล ให้มีการเดินป่าตรวจตราดูแลลาดตะเวนในป่าเพื่อปกป้องและป้องกันการลักลอบตัดไม้ กลุ่มคนที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองและไม่ได้ออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้านแต่หาของป่าเพื่อนำไปขายและกลุ่มเกษตรกรที่หาผลผลิตจากป่าเป็นอาชีพเสริม สองกลุ่มได้รับประโยชน์จากป่า การเข้าป่าเพื่อหาผลผลิตจากป่าแล้วได้ช่วยดูแลรักษาป่าด้วย เมื่อพบการตัดไม้ก็จะแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านได้รับทราบเพื่อดำเนินการต่อไป คือ เมื่อมีคนในชุมชนและภายนอกชุมชนไม่ได้ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ระเบียบขององค์กรป่าชุมชน ซึ่งเปรียบเสมือนการทดสอบศักยภาพในการจัดการปัญหา ซึ่งเป็นการพัฒนาการแสวงหาความรู้และการเรียนรู้ของชุมชนในการแก้ไขปัญหาขององค์กรชุมชน คือ ชาวบ้านห้วยไฮและชาวบ้านน้ำโหลงได้ลักลอบการตัดไม้ทำลายป่าที่ภูเขาโค้ง คณะกรรมการก็จะไปพูดคุยกับผู้นำของแต่ละหมู่บ้านในการอนุรักษ์ป่าเพื่อรักษาผืนป่าเอาไว้ซึ่งเป็นการตกลงกันในชุมชนใกล้เคียงเป็นการสร้างเครือข่ายในการองค์กรชุมชนรักษาป่าขึ้น แต่ถ้าหากไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้นำของแต่ละหมู่บ้านใกล้เคียงคณะกรรมการป่าได้แจ้งไปยังเจ้าหน้าที่ป่าไม้อำเภอเมืองจังหวัดน่าน ไปช่วยกันจับในขณะที่ยังมีชาวบ้านอื่นตัดไม้อยู่และจัดส่งให้ตำรวจดำเนินการต่อไป การนำหน่วยงานของรัฐเข้ามาช่วยเหลือในการควบคุมเนื่องจากเห็นว่าการควบคุมจากกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านหรือชุมชนไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลภายนอกหมู่บ้าน จึงต้องพึ่งกฎหมายรัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐในการดำเนินการ

สำหรับปัญหาจากบุคคลภายในชุมชนนั้น ถ้ามีการขโมยตัดไม้อยู่บ้าง คณะกรรมการป่าจะมีการเฝ้าระวังไปตามความจำเป็นให้มีการตัดไม้ภายในชุมชน แต่ต้องมีการลงโทษตามความผิดที่กระทำ ซึ่งส่วนมากผู้กระทำความผิดยอมรับการตัดสินภายในชุมชนมากกว่าให้หน่วยงานของรัฐ เช่น ป่าไม้ ตำรวจมาเกี่ยวข้องเนื่องต้องเสียเวลาและเสียเงินมากด้วย ใช้เวลาในการตัดสินนาน และมีคดีติดตัว แต่ถ้ามีการตัดสินในชุมชนผู้กระทำความผิดอาจจะถูกปรับเป็นเงินจำนวนไม่มากนักและคณะกรรมการป่าชุมชนนำเอาไม้ที่ได้ไปทำสิ่งสาธารณประโยชน์ของชุมชน อย่างไรก็ตามต้องมีการกำหนดว่าต้องเป็นการกระทำผิด

เพียงครั้งเดียว ถ้าบุคคลผู้นั้นกระทำความผิดอีกจะต้องส่งให้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นผู้ดำเนินการทำให้ไม่กล้ากระทำความผิดในครั้งต่อไปอีก

นอกจากการใช้กฎเกณฑ์ระเบียบที่เป็นลายลักษณ์อักษรแล้วยังมีการควบคุมทางสังคมอีกแบบหนึ่งคือ กรณีที่ผู้กระทำความผิดไม่สามารถระบุความผิดที่ชัดเจนหรือผู้กระทำความผิดไม่ยอมรับ คณะกรรมการองค์การป่าชุมชนจะใช้วิธีการความสัมพันธ์ทางสังคมโดยเฉพาะทางระบบเครือญาติของผู้กระทำความผิดช่วยตักเตือนให้ยอมรับและไม่กระทำความผิดอีก ถ้าหากไม่เชื่อฟังและกระทำความผิดอีกก็จะใช้วิธีการระงับการติดต่อความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย (Social Sanctions) คือ การไม่พูดคุย การไม่ให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ทำให้ผู้กระทำความผิดรู้สึกได้ด้วยตนเองและยอมรับที่จะปรับตัวหรือไม่สามารถที่จะอาศัยอยู่ในชุมชนได้อีก ดังนั้นวิธีการควบคุมทางสังคมจึงทำให้ทุกคนในชุมชนกลัวการตัดสินใจโดยวิธีนี้มากเหมือนกันกว่าการใช้กฎเกณฑ์อื่น ๆ และนอกจากการควบคุมทางสังคมของสมาชิกในชุมชนแล้ว ชุมชนสามารถนำมาใช้ในการควบคุมผู้นำชุมชนเพื่อไม่ให้ผู้นำกระทำความผิด ชุมชนใช้การรวมกลุ่มต่อต้านและขอให้ลาออกจากตำแหน่งเป็นต้น

ผลของการใช้กฎเกณฑ์และวิธีการควบคุมทางสังคมดังกล่าว ทำให้พื้นที่ป่าอนุรักษ์ในช่วงแรกมีพื้นที่ไม่มากนัก ก็เริ่มขยายพื้นที่ให้มากขึ้นในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป โดยคณะกรรมการพยายามหลีกเลี่ยงความขัดแย้งระหว่างชาวบ้าน เนื่องจากยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ต้องใช้ประโยชน์จากป่าอยู่ โดยให้มาตรการว่า ในอาณาเขตพื้นป่าพื้นฟูและเขตการอนุรักษ์ป่าที่ขยายออกไปอีก 300-500 ไร่ นั้น ห้ามตัดไม้ทำลายป่า เมื่อต้นไม้เจริญเติบโตขึ้นในเวลาประมาณ 4-5 ปีก็จะมีลำต้นใหญ่และหนาแน่น คณะกรรมการก็ขยายพื้นที่การอนุรักษ์ป่าครอบคลุมพื้นที่ออกไปอีก ลักษณะข้อตกลงกันระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้านโป่งคำหรือบางปีคณะกรรมการเห็นสมควรจะกำหนดพื้นที่สำคัญที่ควรจะรักษาก็จะแจ้งให้ที่ประชุมชนได้รับทราบเป็นคราว ๆ ไป

ชุมชนบ้านได้สร้างกฎเกณฑ์ระเบียบต่าง ๆ โดยอาศัยข้อตกลงร่วมกัน ตัวอย่างเห็นได้จากการใช้กฎเกณฑ์จัดการป่าชุมชนซึ่งมีการวางกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์ร่วมกัน แก้ไขสภาวะวิกฤต ควบคุมให้ทุกคนได้ปฏิบัติตามอย่างเสมอภาค แต่เมื่อใดที่ชุมชนเห็นความเหลื่อมล้ำหรือความไม่ยุติธรรมเนื่องจากสภาวะการเปลี่ยนแปลงไปก็มีการตกลงปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ให้เหมาะสม

การสืบทอดแนวความคิดความเชื่อของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าและเป็นการเรียนรู้ของชุมชนในการมีส่วนร่วมการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งพิธีกรรมของหมู่บ้านโป่งคำที่มีความสัมพันธ์กับป่า คือ พิธีกรรมการบวชป่า พิธีกรรมเลี้ยงลำน้ามวบ

1. พิธีกรรมการบวชป่า

การดูแลรักษาอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่ผ่านมาในช่วงระยะหนึ่งนั้น สามารถรักษาพื้นที่ป่าไว้ได้ในระดับหนึ่ง แต่ชุมชนได้ตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาป่าเอาไว้ เพราะการที่จะรักษาป่าโดยอาศัยชุมชนชาวบ้านหรือหน่วยงานของรัฐเพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งคงจะไม่เพียงพอที่จะสามารถรักษาคุ่มครองพื้นที่ป่าไม่ให้เกิดความอุดมสมบูรณ์หรือยั่งยืนเอาไว้ได้ หากแต่เป็นการร่วมแรงสนับสนุนจากกลุ่มหรือบุคคลในทุกระดับของสังคม เป็นการร่วมมือกันหลายหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ เช่น ผู้นำ พระสงฆ์ องค์กรพัฒนาเอกชน ร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและฟื้นฟูป่าต้นน้ำ เป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของป่า ดิน น้ำ อากาศ ซึ่งเป็นตัวเชื่อมโยงสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่ว่ามนุษย์กับธรรมชาติ เพื่อให้ธรรมชาติกลับมีชีวิตขึ้นมาใหม่ กิจกรรมการบวชป่าเป็นความร่วมมือของชุมชน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าต้นน้ำ เป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์กัน การบวชป่าเป็นการใช้มิติทางวัฒนธรรมเข้าเชื่อมโยงกระบวนการทางสังคมและระบบนิเวศน์ โดยอาศัย สัญลักษณ์คือ ผ้าเหลือง อันเป็นผ้ากาสาวพัสตร์ทางพุทธศาสนามาใช้เพื่อบ่งบอกถึงคุณค่าและความสำคัญสูงสุดคือหมายถึงพระรัตนตรัยอันมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน เพราะว่าชุมชนในชนบทนับถือพุทธศาสนาชาวพุทธเมื่อเห็นสัญลักษณ์ทางศาสนาก็ให้เกิดความเคารพนับถือและไม่กล้าตัดไม้ทำลายป่าที่มีผ้าเหลืองผูกไว้ ในท่ามกลางกระแสแห่งการพัฒนาสังคมซึ่งเน้นการพัฒนาทางด้านวัตถุนั้น กุศลใบายจึงมีความจำเป็นที่จะพยายามอนุรักษ์และฟื้นฟูโดยการโยงไปหาภูมิปัญญาของชุมชนซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสูงสุด การนำพิธีกรรมทางศาสนาโดยเอาผ้าเหลืองมาพันรอบต้นไม้เพื่อเป็นการเตือนสติให้ผู้คนรู้ตัว ให้รู้จักคุณค่าของต้นไม้ดังเหมือนคุณค่าทางศาสนาซึ่งจะเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกของบุคคล

ขั้นตอนพิธีกรรมบวชป่า ในการเตรียมการบวชป่านั้น ผู้นำ ผู้อาวุโส คณะกรรมการรักษาป่า มีการเดินสำรวจพื้นที่ป่าก่อนว่าส่วนใดบ้างจะใช้เป็นพื้นที่หลักในการที่จะบวชหรือสถานที่ที่จะทำพิธีกรรม สิ่งสำคัญที่จะทำ คือการหาต้นไม้ใหญ่ที่สามารถเป็นพญาไม้เพื่อจะเป็นแม่แบบในการทำการบวช การเตรียมสถานที่ การจัดหาเครื่องทำพิธีในการประกอบพิธีกรรมบวชอันได้แก่เครื่องสังเวจเจ้าป่าเจ้าเขา อันมีข้าวเหนียวสุก 1 ปั้น กล้วยสุก 1 ชิ้น หมากพลู เตรียมผ้าเหลือง ด้ายสายสิญจน์ บาตรน้ำมนต์ น้ำส้มป่อย ฐานสำหรับวางพระ

พุทธรูปได้ต้นไม้ที่จะเป็นประธานป่า นอกจากความเชื่อทางพุทธศาสนาแล้วยังผสมผสานกับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์คือการทำศาลเพียงตาสำหรับรุกขเทวดาเจ้าป่าเจ้าเขาที่จะอัญเชิญให้มาสถิตย์อยู่เพื่อรักษาป่าร่วมกัน การที่ชุมชนบ้านโป่งคำได้จัดพิธีกรรมการบวชป่าชุมชนได้รู้เห็นได้สัมผัสความจริงและเข้าใจปัญหาการการเสื่อมสลดในธรรมชาติแวดล้อมอย่างชัดเจนเป็นเวลาต่อเนื่อง เพราะกระทบกระเทือนความเชื่อ อุดมการณ์ของสังคมประเพณีและกระทบกระเทือนดำรงชีพการทำมาหากินของชุมชน โดยเฉพาะชุมชนชาวซึ่งดีว่าเขาได้อาศัยสายน้ำหล่อเลี้ยงไร่นา ในถิ่นเกิดได้อาศัยต้นไม้อาศัยป่าเป็นแหล่งกักเก็บความชุ่มชื้น ความอุดมสมบูรณ์ และได้ประสบความแห้งแล้ง ความกันดารเมื่อยามขาดแคลนน้ำ การทำลายสมดุลแห่งธรรมชาติจากมนุษย์ทั้งสิ้น ทั้งที่เป็นคนชุมชนเอง และคนจากภายนอกชุมชน ในที่สุดก็เกิดการรวมตัวกันขึ้นของชาวบ้านเป็นองค์กรหรือกลุ่มเพื่อมุ่งพิทักษ์รักษาต้นน้ำลำธารและป่าไม้

ขั้นตอนการดำเนินพิธีกรรม พระ ผู้นำ ผู้อาวุโส ตลอดจนถึงสมาชิกของชุมชนและองค์กรทั้งภายในและภายนอกชุมชนที่เข้าร่วมพิธีกรรม ได้ทำพิธีทางศาสนาโดยอาราธนาพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์คาถา เพื่อให้สมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมการบวชป่านั้นมีความสุขใจที่ได้ฟังการเจริญพระพุทธมนต์ หลังจากสิ้นสุดพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาแล้วสมาชิกของชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมต้องไปประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์คือนำเอาสิ่งของที่ได้เตรียมมาแล้ว อันได้แก่เครื่องสังเวยเจ้าป่าเจ้าเขา และทำศาลเพียงตาเอาไว้เพื่อเชิญเทวดาเจ้าป่าเจ้าเขามาสิงสถิตย์อยู่เพื่อรักษาป่าร่วมกัน ต่อจากนั้นสมาชิกของชุมชนได้นำเอาผ้าเหลืองที่เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนาได้นำเข้าพิธีกรรมทางศาสนาแล้วมาผูกมัดติดต้นไม้เอาไว้ เพื่อเป็นเครื่องที่เตือนสติให้ชุมชนได้รับรู้เอาไว้ว่า ต้นไม้ที่มีผ้าเหลืองผูกเอาไว้ได้รับการบวชแล้ว ห้ามสมาชิกในชุมชนและนอกชุมชนตัดเป็นอันขาด เพราะความเชื่อของชุมชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมที่มีความเชื่อเรื่องผีทำให้ กลุ่มผู้นำทางศาสนา ผู้นำทางารและไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโส ตลอดจนถึงกลุ่ม/องค์กรภายในชุมชนได้ร่วมใจกันทำพิธีการบวชป่าของชุมชน เพื่อร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนเอาไว้

พิธีกรรมการบวชป่าหรือสืบชะตาต้นไม้ เป็นรูปแบบหนึ่งในการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยนำเอาพิธีกรรมที่ได้ถือปฏิบัติกันมานานในชุมชนมาประยุกต์ใช้ด้วยวัตถุประสงค์ใหม่เพื่อแก้ปัญหาในสถานการณ์ใหม่ กล่าวคือ ในอดีตยามใดบุคคลมีอันเจ็บป่วยหรือเคราะห์ร้าย หวั่นเกรงว่าจะถึงแก่ความตายหรือความวิบัติ ก็จะมีการทำบุญสืบชะตา โดยการสืงขวัญควบคู่กับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดสิริมงคล เกิดกำลังใจ

เกิดความหวัง ตลอดจนขออำนาจเหนือธรรมชาติช่วยจัดปัดเป่าภัยอันตรายทั้งหลายทั้งปวงให้หมดสิ้นไป มีแต่ความสุขสวัสดิ์ ศรัทธาและความเชื่อความศรัทธาที่ดีที่ถือสืบต่อกันมา ย่อมมีส่วนกำหนดสภาพจิตใจและกำหนดแนวทางความประพฤติปฏิบัติให้แก่กลุ่มชนที่มีศรัทธา ความเชื่อร่วมกัน พิธีกรรมการสืบชะตาจึงมีคุณค่ามีความหมายและมีพลังต่อคนในสังคมนั้น ๆ

เมื่อความเชื่อ ความศรัทธา ยังมีคุณค่าทางจิตใจของคนอยู่ การฟื้นฟูนำมาประยุกต์ใช้เพื่อสืบชะตาชะตาต้นไม้และป่า จึงเกิดผลให้เกิดการเรียนรู้ในชุมชนว่าเขาจะต้องช่วยกันพิทักษ์รักษาต้นน้ำลำธารและป่าเขาลำเนาไพรที่ที่พวกเขาเห็นคุณค่า เพราะได้พึ่งพาอาศัยตลอดมา และเมื่อได้มีพิธีกรรมการบวชป่าหรือสืบชะตาป่าแล้วก็ย่อมมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติมาช่วยปกป้องคุ้มครองด้วย ผู้ใดละเมิดก็จะมีอันเป็นไป จึงเป็นการต่ออายุหรือสร้างความยั่งยืนให้แก่ธรรมชาติที่เขารักนับถือและหวงแหนได้ นอกจากนี้พิธีกรรมการบวชป่าหรือสืบชะตาป่าดังกล่าวที่มีผลในทางให้การเรียนรู้ที่ดีเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติแก่ชุมชนก็คือ การทอดผ้าป่าต้นไม้สู่ชุมชน และยังมีกิจกรรมต่อเนื่องในโอกาสพิธีกรรมบวชป่า และการทอดผ้าพันธุไม้่ออย่างหนึ่งคือ การศึกษาดูงาน การสัมมนาเพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และการเรียนรู้กระแสความเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อป่าชุมชน และให้ชุมชนรู้เท่าทันสังคมในการอนุรักษ์ป่า กิจกรรมดังกล่าว นับว่าเป็นพฤติกรรมใหม่ที่พ่วงเข้าไปกับพิธีกรรมที่ชาวบ้านรู้คุณค่า เป็นการร่วมใจร่วมมือผนึกกำลังกันแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม หรือการฟื้นฟูพิธีกรรมที่มีคุณค่าทางใจมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหาใหม่ในสถานการณ์ใหม่นั้นเอง เป็นทางเลือกหรือทางออกที่สอดคล้องกับพื้นฐานภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เขาเข้าถึงคุณค่าอย่างแท้จริง

พิธีกรรมดังกล่าว เป็นการสร้างเงื่อนไขประการหนึ่งในการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การประยุกต์พิธีกรรมทางพุทธศาสนา ที่เคยใช้กับคนมาใช้กับป่าเป็นการให้คนมองเห็นคุณค่าของป่าที่มีต่อชุมชนเสริมสร้างความศรัทธาให้กลับคืนสู่ป่าอีกทางหนึ่ง ทำให้กฎเกณฑ์ประเพณีวัฒนธรรมเดิมได้ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์เพื่อสร้างความเกรงกลัวหรือความยำเกรงในการใช้ป่า เกิดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่า ป่ากับธรรมชาติและคนกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ซึ่งคนกับป่าได้เชื่อมโยงกันทางแนวคิดเพราะชาวบ้านได้ประพาศต่อป่าเปรียบเสมือนกับคน การบวชคนได้ทำให้เกิดการบวชป่าได้เหมือนกันเป็นความคิดที่จะเชื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับกับระบบคิดความคิดดั้งเดิมซึ่งถูกผลิตซ้ำใหม่ขึ้นมาอีก เพื่อสร้างความชอบธรรมในการจัดการป่าของชุมชน

พิธีกรรมการบวชป่าเป็นการปฏิบัติของชุมชนที่เข้าร่วมกลุ่มกันเพื่อสืบทอดแนวคิดอุดมการณ์ทั้งในครอบครัว เครือญาติ และชุมชนให้เห็นคุณค่าของป่า และให้เกิดความตระหนักในจิตใจ ซึ่งพิธีกรรมเป็นส่วนหนึ่งในการตอกย้ำแนวคิดความเชื่อของมนุษย์ที่ได้รับการปลูกฝังมา ซึ่งยังมีพลังทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็งอยู่ในการนำมาประยุกต์ประเพณีมาใช้ พิธีกรรมจึงถือว่าเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สืบทอดแนวคิดภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการทรัพยากรให้เกิดความสมดุลและความยั่งยืนสืบต่อไป

2. พิธีกรรมเลี้ยงลำนํ้ามวบ

พิธีกรรมการเลี้ยงผีขุนน้ำเป็นพิธีกรรมที่สืบทอดมานานหลายรุ่น ของชุมชนภาคเหนือที่ได้อาศัยขุนน้ำหรือลำนํ้าในการประกอบอาชีพทำมาหากิน ซึ่งการทำพิธีเลี้ยงลำนํ้าหรือขุนน้ำนี้เกิดจากความเชื่อของชุมชนว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติโดยชุมชนได้สร้างความเชื่อโยงโยงว่าสิ่งเหนือธรรมชาติได้สร้างความอุดมสมบูรณ์ และแหล่งน้ำจะเกิดความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้ ดังนั้นเพื่อเป็นการตอบแทนคุณของสิ่งศักดิ์ที่ชุมชนมีความเชื่อจึงได้ศาลเจ้าขึ้นให้มีลักษณะเป็นรูปธรรมมากขึ้นเป็นสถานที่สำหรับการบวงสรวงขึ้นในบริเวณลำนํ้ามวบ ซึ่งถือว่าเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำ และมีการกำหนดพิธีกรรมเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญู โดยกำหนดให้มีพิธีกรรมขึ้นในเดือน 4 เหนือขึ้น 4 ค่ำ ของทุกปี ประมาณเดือนมกราคมของสากล แต่บางปีอาจจะมีความยืดหยุ่นในการจัดพิธีกรรมถ้าไม่สามารถดำเนินการจัดเตรียมงานทันสามารถเลื่อนการทำพิธีเป็นเดือน 4 แรม 4 ค่ำ แทนก็ได้ แต่การดำเนินการเลี้ยงขุนน้ำมวบชาวชุมชนสามารถกระทำได้ตามเวลาที่กำหนด

ในการเลี้ยงผีขุนน้ำนั้นชุมชนได้กำหนดให้กลุ่มเหมืองฝายให้มีส่วนร่วมในการจัดการ เนื่องจากเห็นว่ากลุ่มเหมืองฝายเป็นผู้ได้รับประโยชน์โดยตรงกับการใช้น้ำดังนั้นจึงกำหนดให้สมาชิกเหมืองฝายจ่ายเงินตามจำนวนที่ใช้น้ำคือตามจำนวนปริมาณน้ำเข้านาซึ่งปริมาตรการวัดโดยใช้ตั่ง (ตั่ง หมายถึง การแบ่งช่องน้ำจากบริเวณลำเหมืองที่มีการคำนวณการใช้น้ำปริมาณน้ำเพียงพอสำหรับการทำนาทุกแปลง ซึ่งบางแห่งอาจจะใช้ปล่องไม้ไผ่จะมีช่องเล็กบ้างใหญ่บ้างตามความต้องการการใช้น้ำมากหรือน้อย และขนาดพื้นที่นาว่าเล็กหรือใหญ่) ซึ่งหมู่บ้านโป่งคำกำหนดให้ตั่งมีขนาดเท่ากันส่งเข้านาและคิดเงินตามจำนวนตั่งที่ใช้ตั่งละ 15 บาท ยกเว้นแก่เหมือง และคณะกรรมการฝาย เนื่องจากเห็นว่าได้ลงแรงในเรื่องต่าง ๆ จึงยกเว้นการเก็บค่าน้ำซึ่งสามารถเรียกได้ว่าเป็นค่าตอบแทนในการจัดการ แก่เหมืองเป็นผู้รวบรวมเงินและมอบหมายให้สมาชิกเหมืองฝายที่ได้รับการจัดกลุ่มประมาณ 7-8 คนประสานงานใน

การเตรียมการร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านและแก่งเหมือง มารวมกันชี้แจงวันและผู้รับผิดชอบ ดำเนินการ รายรับที่ได้จากค่าน้ำให้สมาชิกเหมืองฝ่ายและชาวบ้านได้รับรู้ แต่การเข้าร่วมมิได้กำหนดขึ้นอยู่ด้วยความสมัครใจ ซึ่งอาจจะจะมีชาวบ้านหมู่บ้านอื่นใกล้เคียงที่ได้รับผลประโยชน์จากการใช้น้ำหรือป่า เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง เช่น ป่าไม้ พัฒนาการ ครู และนักเรียนเข้าร่วมพิธีกรรมด้วย ผู้เตรียมงานนำเงินมาซื้อเครื่องบูชาสังเวยบวงสรวง เช่น รูป เทียน เหล้า ไก่ หมูมาเป็นเครื่องบวงสรวงและเป็นกลุ่มที่รับผิดชอบในการนำเครื่องบวงสรวงไปยังศาล สำหรับไก่และหมูที่จะต้องนำไปเป็นสัตว์ที่ยังไม่ตาย เพื่อทำสองหน้าสองตาหรือทำแบบบริสุทธ์

ขั้นตอนการดำเนินพิธีกรรม ปู่ตั้งของศาลลำนํ้ามวบเป็นผู้ควบคุมการจัดพิธีกรรมและเป็นสื่อกลางระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับผู้เข้าร่วมพิธีกรรม ว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เหนือธรรมชาติ (ผี) ได้พอใจกับการบวงสรวง การกินเครื่องบวงสรวงอิ่มหรือไม่ การให้น้ำมากน้อยหรือเพียงพอต่อการทำนาหรือไม่ซึ่งทั้งหมดได้มาจากการเสี่ยงทายของผู้ควบคุมพิธีกรรม ปู่ตั้งหรือผู้ควบคุมพิธีกรรมได้รับการแนะนำและการถ่ายทอดในการจัดทำพิธีกรรม การกล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การขอขมาลาโทษจากปู่ตั้งคนเก่าและการสังเกตการเข้าร่วมพิธีกรรมที่ผ่านมา ซึ่งการบอกกล่าวมิได้มีการกำหนดคำพูดที่แน่นอนโดยส่วนมากเป็นคำพูดในลักษณะของการพูดในสิ่งที่ตั้งถามในการตอบแทนคุณของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ได้บันดาลให้มีน้ำเพียงพอต่อการทำมาหากิน และขอขมาลาโทษในสิ่งที่สมาชิกในชุมชนได้กระทำผิดหรือได้กล่าวล่วงเกิน

รูปแบบพิธีกรรมมีขั้นตอนคือ ปู่ตั้งจุดธูปบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ผี) ว่ามาทำพิธีตามจารีตประเพณีและนำเครื่องบวงสรวงมาแสดงตอบแทนบุญคุณ โดยฆ่าหมูต่อหน้าศาล ผู้รับผิดชอบนำเนื้อหมูบางส่วนมาทำอาหารบวงสรวง พร้อมเครื่องบวงสรวง เช่น พานรูป เทียน เหล้า ข้าว ตั้งในศาล และปู่ตั้งอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มากิน หลังจากนั้นก็รอสักครู่หนึ่ง ปู่ตั้งอธิษฐานว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์กินอิ่มหรือยังโดยการเสี่ยงทายเก็บเมล็ดข้าว ถ้าอิมขอจับได้คู่หาบ ปู่ตั้งเสี่ยงทายจับข้าวถ้าได้คู่แสดงว่ายังกินไม่อิ่ม ปู่ตั้งจะเทเหล้าและอัญเชิญให้กินต่อ และเสี่ยงจนได้คู่หาบจึงถือว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์กินอิ่มแล้ว สามารถนำหมูและอาหารลงมาจากศาล และจะมีการเสี่ยงทายในเรื่องน้ำการทำมาหากินว่าปีนี้น้ำจะมีความอุดมสมบูรณ์หรือไม่ ผลผลิตข้าวจะดีหรือไม่ จากการเสี่ยงทายเมล็ดข้าว ต่อมากลุ่มผู้รับผิดชอบนำหมูในส่วนที่เหลือมาแบ่งกันให้เท่ากับจำนวนของสมาชิกผู้เข้าร่วม อาจจะมีการทำอาหารจำพวก ลาบ แกงอ่อม เพื่อได้มีกิจกรรมและกินร่วมกันหรือแบ่งเนื้อหมูให้กลับไปทำอาหารที่บ้าน ซึ่งแล้วแต่การตกลงกันในแต่ละปี

ความเชื่อในการทำพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นมีพื้นฐานความเชื่อว่าเป็นการแสดง การสักการะให้เจ้าที่หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ปกปักรักษาให้ความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน และให้ ผลผลิตจากข้าวมีปริมาณมาก ซึ่งสัมพันธ์กับปริมาณน้ำและป่า ชุมชนได้มองเห็นองค์ความรู้ ในลักษณะองค์รวมและมีความเชื่อมโยงกัน ทั้งในด้านพิธีกรรม ความเชื่อและธรรมชาติ ซึ่ง พิธีกรรมถือว่าเป็นกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ นอกจากนี้การสืบทอดแนวคิดของชุมชนจะต้องผ่านกระบวนการรูปแบบให้สอดคล้องกับ วัฒนธรรมชุมชนในการสืบทอดแนวคิด

วิถีปฏิบัติและการจำแนกป่า วิถีการปฏิบัติขององค์กร/กลุ่มของชุมชน ได้สร้างระเบียบการปฏิบัติให้แก่สมาชิกของชุมชนเพื่อจำแนกป่าตลอดการดูแลรักษาป่าเพื่อให้ เป็นข้อปฏิบัติเดียวกัน จากการศึกษาพบว่า พื้นที่ป่าอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธารของชุมชนจำนวน 1200 ไร่ กรมป่าไม้ได้ประกาศให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นการประกาศทับพื้นที่ป่าที่ชุมชน ได้รักษาฟื้นฟูให้คืนสภาพอุดมสมบูรณ์ แต่ชุมชนได้มีส่วนในการอนุรักษ์และจัดการป่าโดยมี การจำแนกในลักษณะการใช้ประโยชน์ คือ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ห้ามตัดไม้ และพื้นที่เป็นป่าใช้สอย ตัดไม้ได้ เป็นการแบ่งตามลักษณะการใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์จากป่าออกเป็นลักษณะ ย่อยของวัตถุประสงค์ดังนี้

พื้นที่ป่าอนุรักษ์ คือพื้นที่ที่ไม่สามารถตัดไม้ได้ การดำเนินการต่าง ๆ

คณะกรรมการรักษาป่าชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ดูแล

1. ป่าชุมชน ในพื้นที่บริเวณภูเขาโค้งเป็นแหล่งต้นน้ำลำห้วยมวบซึ่งถือเป็นป่าต้นน้ำ พื้นที่ป่านี้เป็นป่าที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากการได้รับน้ำใช้ในการใช้บริโภค อุปโภคและการเกษตร ทำให้มีการจำแนกป่าให้เป็นป่าของชุมชน มีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนห้าม ตัดไม้

อาณาเขตของป่าชุมชนมีอาณาเขตติดกับพื้นที่บ้านห้วยไฮทางทิศใต้ เป็นสันเขายาว ทิศตะวันออกติดกับบ้านน้ำไผ่ โดยมีการกำหนดการแบ่งอาณาเขตป่าชุมชน ระหว่างบ้านตามเขตการปกครองหรือการแบ่งเขตการปกครองของหมู่บ้าน ซึ่งมีการตกลงกัน ของผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งแบ่งกันตามลักษณะกายภาพ เช่น สันเขา ลำเหมือง การกินน้ำ เป็นต้น ใน การเข้าพื้นที่ป่าชุมชนสามารถเข้าได้ 3 เส้นทาง คือทางเข้าจากบ้านโป่งคำถึงชายป่า ประมาณ 1 กิโลเมตรหรือเส้นทางจากหมู่บ้านห้วยไฮ ประมาณ 1.5 กิโลเมตร ซึ่งเป็นทางเกวียนเดิม สามารถนำรถยนต์เข้าถึงบริเวณชายป่าและทางจากหมู่บ้านน้ำไผ่ ประมาณ 2 กิโลเมตร

จนถึงสถานที่บวงสรวงศาลเจ้า บริเวณภูเขาไค้ง ดังนั้นการคมนาคมเข้าพื้นที่ป่าชุมชนถือว่าอยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้าน ชาวบ้านสามารถควบคุมการเข้าไปตัดไม้ได้ เนื่องจากเส้นทางการเดินทางผ่านหมู่บ้านและพื้นที่ป่าชุมชนใกล้เคียง เช่น หมู่บ้านน้ำใส หมู่บ้านห้วยไฮ ได้มีการรักษาร่วมกัน โดยมีผู้นำหมู่บ้านได้ประสานเป็นเครือข่ายในการช่วยเหลือกันในการดูแลรักษาเอาไว้

แนวคิดและความเชื่อของการรักษาป่าของชุมชนเกิดขึ้นเนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าพื้นที่ป่าชุมชนเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำ มีแหล่งซับน้ำที่เป็นแหล่งต้นน้ำของหมู่บ้านและเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือกันในหมู่บ้าน คือศาลภูเขาไค้ง ที่ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ แต่เมื่อมีเหตุการณ์การตัดไม้จำนวนมากและตัดไม้ใกล้บริเวณศาลภูเขาไค้ง ทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่พอใจจึงไม่ให้น้ำฝนหรือน้ำซับดินทำให้เกิดความแห้งแล้งเกิดขึ้นในหมู่บ้านไม่มีน้ำบ่อใช้สำหรับบริโภค ชาวบ้าน ผู้นำ พระ ผู้อาวุโส กลุ่ม/องค์กรในชุมชนจึงมีแนวคิดว่าการตัดไม้ทำลายป่าไม้จำนวนมากส่งผลให้เกิดความแห้งแล้งโดยเฉพาะการลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษการกระทำของชาวบ้าน จึงควรรับแก้ไขโดยการไม่ตัดไม้ทำลายป่าบริเวณสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และการมองถึงขอบเขตพื้นที่ที่รักษาต้องกินอาณาเขตพื้นที่สัมพันธ์กับแหล่งน้ำ เช่น ลำห้วยมวบ ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักของหมู่บ้าน ต่อมาเริ่มมีการขยายพื้นที่ให้มากขึ้น เพราะจากการรักษาในพื้นที่ดังกล่าวคิดว่ามีน้ำในปริมาณไม่เพียงพอจะต้องมีการรักษามากขึ้น จึงมีการขยายพื้นที่ป่าให้มากขึ้น (สัมภาษณ์พระอธิการสมคิด จารณธัมโม และ นายเปลี่ยน เป้าพรม, ตุลาคม 2541)

2. ป่าตามประเพณี เช่น ป่าช้า ป่าเลื้อยบ้าน เพื่อให้ประโยชน์ตามประเพณี ศาสนา ให้ความร่มเย็น ที่สามารถหลบพักในช่วงที่มีงานประเพณีต่าง ๆ

3. ป่าของวัด ในพื้นที่รอบบริเวณวัดบ้านโป่งคำ จำนวน 70 ไร่เป็นแหล่งอาหารที่ใกล้หมู่บ้านและป่าที่ดูแลรักษา ป่าของวัดอาจถือเป็นป่าสาธิตของหมู่บ้านด้วย เพราะเป็นที่ตั้งของการเกษตรผสมผสานที่ทางวัดทำขึ้น โดยการปลูกพืชต่าง ๆ หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นไม้สัก ไม้เต็ง ไม้รัง และไม้ผล เช่น ลิ้นจี่ มะม่วง ส้มโอ ตลอดจนพืชผักสวนครัว จำพวก ตะไคร้ มะกรูด มะนาว จึงให้มีการรักษาต้นไม้ให้เจริญเติบโตตามธรรมชาติ ป่านี้เป็นแหล่งอาหารของหมู่บ้านเพราะอยู่ใกล้หมู่บ้าน ในปี 2537 ชาวบ้านได้เก็บเห็ดในป่าของวัดได้เป็นจำนวนมาก

4. ป่าโรงเรียน มีอาณาเขตติดกับป่าช้าวัดมีจำนวน 15 ไร่ เพื่อให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม โรงเรียนจึงปลูกต้นไม้ในพื้นที่ดังกล่าวโดยให้นักเรียนเป็นผู้รับผิดชอบ

ในการดูแลรักษา และครูเป็นผู้คอยควบคุม แต่ในการตกลงในชุมชนว่าพื้นที่ป่าจะต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วม และมีกฎเกณฑ์ตกลงกันที่จะร่วมมือกันรักษา อย่างไรก็ตามเมื่อโรงเรียนมีความต้องการนำไม้ไปใช้ซ่อมแซมโรงเรียนบางส่วน ก็สามารถทำได้แต่ต้องขออนุญาตจากชุมชนว่าจะนำไม้ออกไปใช้ประโยชน์ได้หรือไม่ในปริมาณเท่าไร เป็น ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันการตัดไม้ทำลายป่า

ป่าช้าของวัดและป่าของโรงเรียน อาจถือได้ว่าเป็นพื้นที่ป่าเดียวกันเพราะมีพื้นที่ติดต่อกัน แต่เดิมเป็นพื้นที่เดียวคือป่าช้าของวัด มีพื้นที่ประมาณ 25 ไร่ พระอธิการสมคิด ได้เห็นความสำคัญของการศึกษา จึงได้แบ่งอาณาเขตดังกล่าวให้โรงเรียนเพื่อเป็นที่ปลูกป่าของโรงเรียน มีต้นไม้จำพวก ต้น สัก ต้นประดู่ना ให้เด็กได้เรียนรู้ถึงการดูแลรักษา ถือได้ว่าพื้นที่ป่าของโรงเรียนให้ครู นักเรียนเป็นผู้รับผิดชอบในการดูแลรักษา

ป่าที่สามารถตัดไม้ได้ คือ

ป่าใช้สอย ในช่วงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าเพื่อกำหนดเป็นป่าชุมชนได้มีการคำนึงถึงเรื่อง ชาวบ้านที่มีการพึ่งพิงป่าในการหารายได้ทางเศรษฐกิจ การดำเนินชีวิตประจำวัน ความต้องการใช้ประโยชน์ในการตัดไม้ทำฟืน เผาถ่าน เนื่องจากไม่สามารถหาซื้อฟืนอื่นได้ ซึ่งฟืนและถ่านยังมีความจำเป็นในครัวเรือนและมีปริมาณการใช้อยู่คณะกรรมการป่าชุมชนมีการยื้อหย่อนในการตัดไม้ โดยจำแนกป่าให้ชาวบ้านสามารถตัดไม้ได้ เป็นป่าใช้สอย แต่เมื่อรัฐได้กำหนดเป็นเขตป่าสงวนห้ามตัดไม้ในเขตป่าสงวน การจำแนกป่าใช้สอยให้สามารถตัดไม้ได้จึงไม่สามารถระบุเป็นลายลักษณ์อักษรได้ เป็นการตกลงกันให้ตัดไม้ได้ในพื้นที่ป่าใช้สอย ซึ่งพื้นที่ป่าใช้สอยคือพื้นที่อยู่นอกจากพื้นที่รักษาป่าเป็นป่าชุมชน หรือพื้นที่ป่าสงวนของรัฐ ทำให้สภาพป่าใช้สอยมีความแตกต่างจากป่าชุมชนมาก ป่าชุมชนจะมีต้นไม้หนาแน่น ต้นใหญ่ แต่ป่าใช้สอยมีต้นไม้ขนาดเล็กเพราะมีการตัดไม้อยู่เสมอ

2. ป่าอื่น ๆ เป็นป่าที่เหลือจากกันพื้นที่ป่าสงวน เพื่อใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่นนโยบายของรัฐที่สนับสนุนการปลูกป่าในวันสำคัญ มีการปลูกต้นไม้ตามแหล่งต่าง ๆ ถนน รอบสนามกีฬา รอบริมตลิ่งลำห้วยมวบ ส่วนมากทางราชการจะสนับสนุนกล้าไม้นำมาปลูก

การดำเนินการที่ต้องการให้พื้นที่ที่สามารถตัดไม้ได้เป็นพื้นที่ที่รักษาในลักษณะค่อยเป็นค่อยไปและต้องใช้ระยะเวลานาน เพื่อมิให้เกิดความขัดแย้งของคนในชุมชนเกิดขึ้นเพราะยังมีกลุ่มชาวบ้านที่ต้องการใช้ไม้อยู่ ทำให้มีการตกลงกันภายในชุมชนว่าการ

ตัดไม้สามารถตัดไม้เดิมที่อยู่ในป่าได้ แต่ต้นไม้ที่ปลูกเพิ่มขึ้นมาใหม่ห้ามตัด ถ้าตัดไม้ที่ปลูกใหม่มีความผิดต้องถูกปรับตามกฎหมายของป่าชุมชน ดังนั้นการรักษาแบบค่อยเป็นค่อยไป ต้องใช้ระยะเวลานานเป็นตัวกำหนดเมื่อต้นไม้ใหญ่ทั้งหมดแล้วพื้นที่ก็จะเป็นป่าอนุรักษ์ต่อไป เป็นเทคนิคและภูมิปัญญาของชุมชนที่พยายามสร้างการยอมรับเงื่อนไขที่จะทำให้มีการรักษาป่าเพิ่มขึ้น

ชุมชนมีการใช้และการปฏิบัติการรักษาป่าของแต่ละประเภทต่างกันทั้งใน ด้านเวลา กลุ่มบุคคล เพราะมีแนวคิดและความเชื่อต่างกันขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์ของป่า แต่ละประเภท พื้นฐานการปฏิบัติในการรักษาป่าเป็นฐานคิดเดียวกัน คือ การมีส่วนร่วมของทุกคนที่จะรักษาป่า ซึ่งเป็นแนวคิดเริ่มต้นในการดูแลรักษา ทำให้ทุกคนมีความตระหนักด้วย กันที่จะรักษาป่าและถือว่าป่าทุกประเภทเป็นของหน้าหมู่บ้าน(ส่วนรวม) ไม่สามารถตัดไม้ในป่า ชุมชนทุกประเภท แต่สามารถตัดไม้ได้ในป่าใช้สอย การตัดไม้ในป่าใช้สอยอนุญาตให้คน บางกลุ่มที่ไม่มีโอกาสหาอาชีพอื่น ๆ ที่มีใช้ประโยชน์จากป่า สามารถนำไม้มาใช้ประโยชน์ เสริมรายได้ แต่ถ้ามีความต้องการตัดไม้ในป่าชุมชนหรือป่าที่รักษาเอาไว้ นำมาใช้ประโยชน์ ของชุมชนหรือที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ต้องมีการตกลงพูดคุยกับคณะกรรมการหมู่บ้านก่อน และ คณะกรรมการใช้ความยืดหยุ่นในการตัดสินใจตามสถานการณ์และความจำเป็น ซึ่งมีการ พิจารณาเป็นกรณี ๆ ไป โดยคณะกรรมการพยายามหลีกเลี่ยงการตัดไม้ให้มากที่สุด เพื่อเป็นการ ไม่ให้มีการกระทบกระเทือนป่าที่ชุมชนรักษาเอาไว้ ป่า ที่ชาวบ้านรักษามีส่วนที่ต้องการปลูก ต้นไม้เสริม เช่น ป่าของวัด ป่าโรงเรียน ป่าใช้สอย ป่าประเพณี และพื้นที่ในส่วนที่เหลือ เช่น ริมตลิ่งลำห้วยมวบ ซึ่งปลูกกันในวันสำคัญ แต่การปลูกป่าในพื้นที่ป่าชุมชนไม่นิยมปลูกกัน เพราะว่าต้นไม้ในป่าชุมชนมีความหนาแน่นและมีการเจริญเติบโตตามธรรมชาติอยู่แล้ว การ นำต้นไม้ไปปลูกไม่สามารถเจริญเติบโตได้เหมือนกับไม้ที่เกิดตามธรรมชาติจึงไม่นิยมปลูกกัน ในป่าชุมชน

วิถีการปฏิบัติ การจัดการป่าชุมชน เป็นส่วนที่สำคัญในการแสดง ภูมิธรรมของชุมชนในการดำเนินงานอนุรักษ์ทรัพยากรป่าให้มีประสิทธิภาพและมีความยั่งยืน ซึ่งการอนุรักษ์ป่าต้องใช้ความรู้ ความเข้าใจระบบต่าง ๆ ที่ได้สัมพันธ์กับชีวิต วิถีชีวิต ทรัพยากร และการได้รับประโยชน์ต่อชุมชน โดยเกิดจากการสั่งสมการเรียนรู้และการสืบทอด ความรู้ของชุมชนหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการ การสร้างสรรค์ และการปรับปรุงการจัด การต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง การใช้ป่าต้องมีความสัมพันธ์ซึ่ง กันและกันระหว่างคนกับป่า

ในปัจจุบันการดำเนินการขององค์การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชน เป็น คณะกรรมการหมู่บ้านและคณะกรรมการป่าที่ได้รับการแต่งตั้งจากตกลงของชุมชน เป็น ผู้ตรวจตราดูแลรักษา ความสัมพันธ์หรือการพึ่งพิงป่าของชุมชนยังมีมากอยู่ การมองป่าจึง เป็นลักษณะป่าคือแหล่งอาหาร ป่าเป็นชีวิตของชุมชน และต้องการรักษาเอาไว้ให้ลูกหลาน ทำให้สภาวะการณ์การบุกรุกไปตัดไม้ในป่าชุมชนลดลงซึ่งส่วนหนึ่งมีผลจากการควบคุมดูแล กฎเกณฑ์อย่างแข็งแรง โดยเฉพาะคณะกรรมการรักษาป่ามีการทรม่ควบคุม ตรวจตราป่า ตลอดเวลา เนื่องจากการดำเนินการเป็นที่ยอมรับของคนทั้งภายในและภายนอกชุมชน

2.3 การสืบทอดแนวคิดด้านของชุมชนในการอนุรักษ์และการจัดการป่าของชุมชน

การสืบทอดแนวคิดในชุมชน เป็นการเชื่อมโยงประสานความสัมพันธ์จากความรู้ของบุคคลและแหล่งความรู้ต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เนื่องจากมีความเชื่อว่าบุคคลมีความถนัด มีประสบการณ์และการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ พร้อมทั้งจะสืบทอดแลกเปลี่ยนให้บุคคลอื่นในลักษณะจากคนหนึ่งกระจายความรู้ไปสู่บุคคลอื่น ซึ่งการกระจายความรู้ได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสถานการณ์และบทบาทของบุคคลนั้น แต่ความรู้ที่บุคคลได้สะสมและสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษรุ่นหนึ่งและสืบทอดระหว่างชาวบ้านด้วยกันเองซึ่งเกิดจากการทดลองประเพณีลองผิดลองถูก ทดสอบหลายครั้งจนได้รับการปรับใช้กับท้องถิ่นภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ ดังเช่น การอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและเกิดกระบวนการสืบทอดเรียนรู้ของชุมชนขึ้นโดยการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล การปฏิสัมพันธ์ของบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่มและชุมชนกับชุมชน เพื่อให้บรรลุจุดหมายคือ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนขึ้นในรูปแบบขององค์กรชุมชน โดยมีความสัมพันธ์ที่มุ่งแสวงหาความร่วมมือกันในการรักษาป่า

การการสืบทอดแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน การสืบทอดความรู้ไปสู่คนในชุมชนระหว่างชุมชนหรือไปสู่ภายนอก จะต้องอาศัยการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นสื่อในการแพร่กระจายความรู้ ประสบการณ์ การอนุรักษ์ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และเกิดความร่วมมือ ทำให้การอนุรักษ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นสื่อการสืบทอดแนวคิดความรู้ โดยผ่าน ครอบครัว วัด โรงเรียน องค์กรผู้นำ กลุ่ม ผู้อาวุโส ผู้นำไม่เป็นทางการ ฯลฯ เป็นหลักในการสืบทอด

2.3.1 ครอบครัว

ครอบครัวเป็นองค์ขนาดเล็กที่อยู่ในชุมชน ในแต่ละครอบครัวมีพ่อแม่ทำหน้าที่ขัดเกลาหรือปลูกฝังค่านิยมให้แก่ลูกให้รู้จักมารยาทและการวางตัวที่เหมาะสมในสังคม การเรียนรู้ของบุคคลหนึ่งมีการเรียนรู้หลายสิ่งหลายอย่างรอบ ๆ ตัวเอง โดยได้รับการสั่งสอนจากคนในครอบครัว บุคคลอื่น การสังเกตและจากสภาพแวดล้อม ดังนั้นการเรียนรู้ของบุคคลหนึ่งจึงมีการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบ เนื่องจากแต่ละบุคคลได้รับการเรียนรู้จากครอบครัว การเรียนรู้จากญาติพี่น้อง การเรียนรู้จากกลุ่ม การเรียนรู้จากโรงเรียน การเรียนรู้จากชุมชนที่วางกฎเกณฑ์และการเรียนรู้จากภายนอก ทำให้แต่ละคนมีการเรียนรู้ที่แตกต่างกันเนื่องจากประสบการณ์และพื้นฐานชีวิตที่แตกต่างกัน ระบบครอบครัวและเครือญาติ จึงมีผลต่อการสืบทอดแนวคิดการเรียนรู้ของบุคคล

วิธีการสืบทอดแนวคิดของครอบครัว

ประการแรก ผู้สูงอายุหรือผู้ที่ป็นญาติพี่น้องกันจะมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนปัญหาในชีวิตประจำวันหรือปัญหาต่าง ๆ ที่ไม่กล้าพูดคุยกับบุคคลอื่น ๆ ในชุมชนแต่สามารถที่จะพูดคุยกับญาติของตนเองก่อนบุคคลอื่น ๆ ในชุมชนซึ่งก็คือการแสวงหาพรรคพวกและความมั่นใจของตนเอง ในการติดต่อดำเนินกิจกรรมอื่น ๆ ต่อไป

ประการที่สอง การสืบทอดความรู้จากครอบครัวเป็นการสืบทอดความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ในการดำเนินชีวิต ด้านอาชีพ การอยู่ร่วมกันกับชุมชน เป็นต้น ซึ่งในอดีตการสืบทอดความรู้เกี่ยวกับป่าจะได้รับการถ่ายทอดจากประสบการณ์จริงที่พ่อแม่จะพาลูกเข้าไปหาของป่า ทำให้ได้รับข้อมูลต่าง ๆ เช่น ชนิดของพืชผักอาหารที่อยู่ในป่า พันธุ์ไม้หรือชนิดของป่าไม้ต่าง ๆ ที่ขึ้นในป่า รวมถึงประโยชน์ของไม้แต่ละชนิด ข้อห้ามของการตัดไม้ที่ไม่เหมาะสมในการนำมาใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นการห้ามในแง่คำสั่งสอน สุภาสิต หรือคำพูดที่ว่า “ซิด” เป็นต้น เพราะเป็นระบบการสืบทอดเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญนั้นเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยการสืบทอดจากการใช้สื่อที่มีอยู่ในชุมชน และกระบวนการสืบทอดความรู้ใช้วิธีสอนและการปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน การสืบทอดความรู้แนวคิดในครอบครัวนั้นจะเกิดขึ้นตลอดเวลา และทุกสถานที่

การสืบทอดแนวคิดในชุมชนบ้านโป่งคำเกี่ยวกับป่าไม้ของชุมชนหรือด้านอื่น ๆ ไม่แตกต่างจากการสืบทอดความรู้ในท้องถิ่นอื่นมากนัก คือส่วนหนึ่งมาจากการสืบทอดกันในครอบครัวและนอกจากนี้แล้วชุมชนเห็นความสำคัญในการสืบทอดของครอบครัวได้

กำหนดให้แต่ละครอบครัวสืบทอดแนวคิดด้านการดูแลรักษาป่า รายละเอียดการรักษาป่า ชุมชน กฎเกณฑ์ อาณาเขต การลงโทษและในด้านอื่น ๆ ให้สมาชิกภายในครัวเรือนตลอดจน ผู้มาเป็นลูกเขยลูกสะใภ้ได้รับรู้ที่จะได้ปฏิบัติตามและรักษาป่าอย่างต่อเนื่องโดยกำหนดเป็น ข้อตกลงร่วมกันว่าหัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนที่มาเข้าร่วมประชุม เมื่อได้รับทราบรายละเอียดต่าง ๆ ต้องพูดคุยและชี้แจงข้อตกลงให้สมาชิกภายในครัวเรือนได้รับทราบ และต้อง ปฏิบัติตามกฎหมายที่ได้ตกลงกัน ถ้าสมาชิกภายในครอบครัวทำผิดกฎหมายที่ต้องถูกลงโทษ ตามกฎที่ตั้งไว้และไม่สามารถปฏิเสธว่าไม่ได้รับทราบกฎหมายต่าง ๆ ของชุมชน แต่การเรียนรู้ของบุคคลแต่ละคนนั้นขึ้นอยู่กับความสนใจและการซักถามรายละเอียดต่าง ๆ และเงื่อนไข ของแต่ละบุคคล รูปแบบของการสืบทอดแนวคิดความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชนนี้มีหลายลักษณะ ประกอบด้วย การเล่านิทาน การเล่ารายละเอียดประวัติป่าให้ลูกหลานได้รับทราบถึงป่าที่ อุดมสมบูรณ์และการอนุรักษ์ป่า การพูดคุยกันในครอบครัวเมื่อมีปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับความ ไม่เข้าใจ เช่น ความไม่เข้าใจในการกำหนดพื้นที่ว่ามีการกำหนดพื้นที่ป่าชุมชนที่ใดบ้าง ซึ่งการ แลกเปลี่ยนพูดคุยกันถึงสถานที่รักษาป่าว่ารักษาจากที่หนึ่งถึงอีกที่หนึ่งสำหรับคนในหมู่บ้าน จะบอกจุดที่สำคัญที่มีสัญลักษณ์ต่าง ๆ หรือการสังเกตจากสภาพของต้นไม้ที่มีความแตกต่าง กันคือ ต้นไม้ที่อยู่ในเขตป่าชุมชนต้นจะใหญ่และมีจำนวนมากหรือบุคคลที่รู้จักสถานที่ที่ดีจะ บอกตำแหน่งที่แน่นอนให้ นอกจากนี้แล้วบางครอบครัวที่มีโอกาสเข้าไปเห็นสภาพจริง เช่น พ่อแม่พาลูกหลานเข้าป่าหาอาหารเมื่อถึงเขตป่าชุมชนก็จะเล่าให้ลูกหลานเกี่ยวกับการร่วมมือ กันรักษา การตั้งกฎเกณฑ์และอาณาเขตจากจุดนี้มีการห้ามตัดไม้แต่สามารถหาอาหารได้ แหล่งอาหารในป่านี้มีที่โน้นบ้างซึ่งเป็นการสื่อจากของจริงหรือทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ หรือ การเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การเข้ามีส่วนร่วมในการดำเนินพิธีกรรม การพาเด็กเข้าร่วม การเลี้ยงลำห้วยมวบ และพิธีกรรมการบวชป่า เป็นการให้ความรู้ ความเชื่อ แนวคิดในการจัด พิธีกรรมทำให้เด็กได้ซึมซับสิ่งต่าง ๆ ทั้งความเชื่อ แนวทางการดำเนินการสืบทอดพิธีกรรมและแนว คิดในการรักษาป่าให้สืบทอดไปเนื่องจากเห็นความแตกต่างของต้นไม้ที่รักษากับต้นไม้ที่ไม่ได้ รักษาว่ามีขนาดต่างกัน ความแตกต่างกันของอุณหภูมิที่เมื่อเดินเข้าเขตรักษาป่าจะรู้สึกเย็น แหล่งอาหาร เป็นต้น

2.3.2 โรงเรียน

จากการที่ผู้ปกครองสนใจให้การศึกษาแก่บุตรหลานและเห็นความ สำคัญในการเรียนเพื่อทำงานหรือการเรียนต่อในระดับสูงนั้น ทำให้ผู้ปกครองสนใจการศึกษา

จากโรงเรียนมากขึ้น ซึ่งเห็นได้จากโรงเรียนชุมชนบ้านโป่งคำได้เข้าร่วมโครงการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อม เป็นการร่วมมือของมหาวิทยาลัยมิชิแกน สเตท (MSU) ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ สำนักงานประถมศึกษาแห่งชาติ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ศูนย์ฝึกอบรมวรรณศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (RECOFTE) มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาฝีมือ การจัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้น และเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้และการทำงานในระดับต่าง ๆ การจัดการทรัพยากรท้องถิ่นโดยชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีศักยภาพในการกำหนดวิถีชีวิตโดยตนเองมากขึ้น โรงเรียนบ้านโป่งคำได้เข้าร่วมการดำเนินการซึ่งเน้นด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะป่าชุมชน และใช้วิธีการศึกษาในลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน คือให้เด็กได้เรียนรู้จากชุมชนในวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ ของเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และปีที่ 6 ให้เข้าไปพูดคุย ชักถามรายละเอียดต่าง ๆ ในประเด็นที่กำหนดหรือตกลงกันภายในกลุ่ม มาซักถามปัญหาจากผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้ที่เกี่ยวข้อง และนำมาวิเคราะห์ถึงสภาพต่าง ๆ ของชุมชน ประเด็นปัญหาต่าง ๆ ทำให้ผู้ปกครองมีความคิดเห็นในการดำเนินการนี้ว่า ในสิ่งที่เด็กได้รับการสืบทอดเรียนรู้จากภายในชุมชนเป็นสิ่งที่ดี แต่คิดว่าไม่สามารถจะนำไปใช้ในการสอบหรือเป็นพื้นฐานในการเรียนในระดับสูงขึ้นไปได้ การมานั่งหนักในโครงการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนด้านสิ่งแวดล้อม ถ้ามองอีกด้านหนึ่งแล้วจะทำให้เด็กนักเรียนที่เข้าไปศึกษานี้เป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนมีความตระหนักมากขึ้น และการที่เด็กได้เข้าไปเรียนรู้จากภายในชุมชนเองนั้นทำให้เด็กได้เรียนรู้ถึงศักยภาพของชุมชนที่ตนเองอยู่นั้นมีการดำเนินการสืบทอดแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนในด้านใดบ้าง และดำเนินการเป็นอย่างไร และสร้างการเรียนรู้โดยเฉพาะมีการแลกเปลี่ยนจากเพื่อนนักเรียนด้วยกันแล้ว ได้รับคำแนะนำชี้แจงจากครูเพิ่มเติม

กิจกรรมที่ทางโรงเรียนได้สืบทอดแนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนให้แก่นักเรียน คือ กิจกรรมค่ายเยาวชนกับสิ่งแวดล้อม เป็นกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้กับเด็ก ๆ ได้เรียนรู้และแสดงออกซึ่งการกระทำและความคิดเห็นต่อธรรมชาติและทรัพยากรป่า(สิ่งแวดล้อม)

การจัดกิจกรรมค่ายเยาวชนเพื่อให้เด็กได้สัมผัสและใกล้ชิดกับป่ามากที่สุด ด้วยความรับรู้และความตระหนักว่า ในสภาพชีวิตปัจจุบันของเด็ก ๆ ในชนบท แม้จะอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติแต่ถ้าไม่ได้รับการเรียนรู้และสัมผัสที่แท้จริงแล้วเด็กก็อาจจะไม่เกิดความรู้ ความเข้าใจและความสำคัญของสิ่งแวดล้อม(ป่าของชุมชน)

การเปิดโอกาสให้เด็ก ๆ ได้เรียนรู้ความเป็นไปของโลกนอกเหนือจากตำราวิชาการ เป็นทั้งการเพิ่มความรู้และการผ่อนคลาย ห้องเรียนธรรมชาติที่ถูกตกแต่งขึ้นในสัดส่วนที่แปลกตา เพราะเป็นห้องเรียนที่มีพื้นห้องและเก้าอี้เป็นหญ้าเขียวขจี มีผนังเป็นต้นไม้สีเขียวร่มรื่น มีเพดานเป็นท้องฟ้า มีฟอนเมฆ มีครูเป็นนก เป็นนอน เป็นแมลง และมีเพื่อที่คอยให้กำลังใจและพร้อมที่จะเรียนรู้ร่วมกัน เหล่านี้เป็นปฐมบทของความตั้งใจที่คณะครูต้องการสืบทอดให้กับเด็ก ๆ ที่ว่ากันว่าเป็นผ้าขาวที่พร้อมจะซึมซับสีทุกชนิดที่วาดลงไปเป็นรูปต่าง ๆ กิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นภาพวาดอีกภาพหนึ่งที่มีจิตรกรน้อยช่วยกันละเลงสีสันทันร่วมกัน และเชื่อว่าเด็ก ๆ จะได้ซึมซับเอาความงามและความสัมพันธ์ชีวิตกับธรรมชาติ อันเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการสำคัญสู่การเจริญวัยที่สมบูรณ์และเพื่อให้เด็กที่เป็นความหวังของชาติ มีทางเลือกในการแสวงหาความรู้และความบันเทิงที่มีคุณค่า

จากการศึกษาพบว่า การจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรสิ่งแวดล้อมศึกษาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ครูเป็นเพียงผู้แนะนำและช่วยเหลือบางส่วนแต่ให้เด็กเรียนรู้ได้เรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงทำให้เด็กหรือนักเรียนได้เกิดการเรียนรู้ ทำงานเป็นกลุ่ม การช่วยเหลือซึ่งกันและกันทำให้เกิดความสามัคคี บทบาทครูต้องสร้างกระบวนการเรียนในเนื้อหาของหลักสูตรให้สอดคล้องกับชุมชนท้องถิ่นของนักเรียนโดยอาศัยผู้นำของท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือ ให้ความรู้แก่นักเรียน ทำให้ชุมชนกับโรงเรียนไม่ห่างเหินกัน ถือว่าชุมชนเป็นมีส่วนสำคัญในการให้ความรู้ จึงเป็นโรงเรียนของชุมชน (สัมภาษณ์ นายสงัด ชื่นเพชร, กันยายน 2541)

2.3.3 วัด

ชุมชนมีวัดและคณะสงฆ์เป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งยังเป็นศูนย์รวมยึดเหนี่ยวทางจิตใจ สถาบันสงฆ์จึงถือเป็นองค์กรท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อชุมชนนั้น ๆ ในการปลูกฝังแนวคิด ความเชื่อของพุทธศาสนิกชน ตั้งแต่เกิดจนตาย แต่มักจะถูกเลยมองข้ามความสำคัญส่วนนี้บางครั้งยังมองว่า “พระสงฆ์ที่อยู่พำนักในป่าเป็นปัญหาต่อการอนุรักษ์ป่า”

อดีตที่ผ่านมาพิสูจน์ให้เห็นว่า วัดและพระสงฆ์มีส่วนช่วยงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าเป็นอย่างดี เพราะพระพุทธานุศาสนามีความสัมพันธ์กับป่าไม้มามากโดยตลอดในพระธรรมวินัยระบุว่า พระสงฆ์มากเป็นผู้อยู่ป่า จึงต้องมีความระมัดระวัง

ในการบำรุงรักษาป่า ซึ่งเป็นสถานที่อยู่อาศัย พึ่งใช้ให้พอเหมาะพอดีกันกับสภาพ ปัจจุบันวัดและพระสงฆ์ได้มีส่วนช่วยงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เหมือนในอดีตที่ได้ปฏิบัติกัน

บทบาทของสถาบันสงฆ์เป็นองค์ประกอบหนึ่ง ภายใต้กลไกการจัดการทรัพยากรจากฐานคิดทางวัฒนธรรมเป็นตัวแทนสืบทอดองค์ความรู้ต่าง ๆ ไปสู่สมาชิกในชุมชนแบบแผนระบบการศึกษาของชุมชน ซึ่งมีวัดเป็นตัวแทนช่วยเหลือหลอมสภาพรวมองค์ความรู้ต่าง ๆ สร้างโลกทัศน์ให้กับเด็กในชุมชนที่ต้องผ่านการบวชเรียน การผลิตซ้ำทางความคิด

ในภาวะที่สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมและทรัพยากรธรรมชาติได้ขาดแคลนลงอย่างมากมายเช่นนี้ นับเป็นภาระที่ทุกคนในสังคมจะต้องรับผิดชอบร่วมมือแก้ไขตามกำลังความสามารถ และตามภาระหน้าที่ที่เคยกระทำอยู่เป็นปกติและตามความทุกข์ความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักของสังคมไทยที่ช่วยจรรโลงสังคมหรือชาติบ้านเมืองมาเป็นเวลายาวนานเป็นที่พึ่งพิงพึ่งพาของคนทุกชั้นทุกเพศทุกวัย โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำและชี้นำแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม ดังนั้น พระสงฆ์น่าจะมีส่วนรวมในการช่วยดูแลรักษาและพัฒนาสิ่งแวดล้อมได้เป็นอย่างดี บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์กับการดูแลรักษาและพัฒนาสิ่งแวดล้อมได้ดังนี้คือ

1. การให้การศึกษอบรม การให้การศึกษอบรมนับว่าเป็นหน้าที่หลักที่สำคัญที่พระสงฆ์ได้ปฏิบัติเป็นปกติอยู่แล้ว ทั้งที่เรียกว่า เทศน์ แสดงธรรมหรือปาฐกถาก็ตาม ซึ่งเป็นการศึกษาที่เข้าถึงประชาชนชาวบ้านได้อย่างกว้างขวาง ส่วนในเนื้อหาสาระที่พระสงฆ์จะให้แก่ประชาชน จะแตกต่างกันไปตามโอกาสต่าง ๆ แต่สิ่งที่เป็นธรรมหรือคำสอนในพระพุทธศาสนาที่นับได้ว่าเป็นสาระในพุทธศาสนานั้น เป็นเนื้อหาที่เป็นความจริงที่มีอยู่หรือเกิดขึ้นเป็นปกติ เพราะแท้ที่จริงแล้ว คำว่า "ธรรม" นั่นก็คือ "ธรรมชาติ" นั่นเอง ดังจะเห็นได้ว่า สิ่งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนแก่ประชาชนเกี่ยวกับธรรมต่าง ๆ นั้น เป็นการสอนให้ประชาชนเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติก็คือ การให้ความรู้ที่เป็นข้อเท็จจริงเป็นความรู้ที่เป็นสาระสำคัญเกี่ยวกับทุกสิ่งที่อยู่โดยรอบตัวมนุษย์และรวมทั้งธรรมชาติของความเป็นชีวิตหรือตัวมนุษย์นั่นเอง หลักธรรมคำสอนทางศาสนาจะประกอบไปด้วยส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ ส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระจะประกอบด้วยความรู้ที่เกี่ยวกับความจริงตามธรรมชาติ กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มีชีวิตและองค์ประกอบของชีวิตทั้งที่เป็นกาย จิต อารมณ์ และสิ่งที่มากระทบ ส่วนที่เป็นทางปฏิบัติ ประกอบด้วยวิธีการเข้าถึงการรับรู้ในส่วนที่เป็นจริงตามธรรมชาติทั้งมวลและส่วนที่นำไปสู่การพ้นจากการถูกครอบงำให้เกิดความงมงาย การนำไปสู่ทางพ้นจาก

ปัญหาหรือความทุกข์และ ส่วนที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น ซึ่งเป็นวิธีสั่งสอนอบรมผู้อื่น ทั้งเป็นข้อปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ ครู และผู้ให้ความรู้ฝึกอบรมผู้อื่น จึงเห็นได้ว่าส่วนของการให้การศึกษาอบรมตามภาระของพระสงฆ์ที่มีอยู่นั้น มีส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่การแก้ไข หรือพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ที่ก่อให้เกิดรูปแบบของการดำเนินชีวิตที่ประหยัดไม่ฟุ่มเฟือย เกื้อกูลกันและกัน การกระทำตนให้เป็นประโยชน์ ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำดังนี้จะก่อให้เกิดความอึดเอิบ ความสุข ความสบายแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติเองได้ในที่สุด

2. การพัฒนาสิ่งแวดล้อม วัดนอกจากเป็นที่รวมของประชาชนในชุมชนแล้วยังสามารถพัฒนาสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นทางวัตถุและทางธรรมชาติให้เกื้อกูลเหมาะสมกับสถานภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ในทางวัตถุภายในวัดกระทำให้เป็นแบบอย่างในการประหยัด ปลุกป่าของวัด เพื่อให้เกิดความร่มเย็นมองดูแล้วสบายใจ วัดต้องเป็นแบบอย่างให้ชุมชนในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมของวัดให้ชุมชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาทำให้เกิดการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

สถานบันทางศาสนา มีความสัมพันธ์ในด้านพิธีกรรมและกิจกรรมทางศาสนาที่พึงทางด้านจิตใจแล้ว ได้มีส่วนกระตุ้นในการช่วยเหลือให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนขึ้นในหมู่บ้าน ในช่วงของการเริ่มมีแนวคิดจะรักษาป่าจากความนับถือพระอธิการสมคิด เจ้าอาวาสวัดโป่งคำทำให้การดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า นอกจากนี้แล้วพระอธิการสมคิดยังนำพิธีกรรมการบวชป่าและพิธีกรรมเลี้ยงลำห้วยมวบมาสืบทอดให้ชุมชนได้เข้าร่วมกันทำกิจกรรมเพราะการเข้าร่วมพิธีกรรมนอกจากจะสืบทอดความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อของชุมชนแล้ว พิธีกรรมได้แฝงด้วยการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชนเข้าร่วมด้วย เช่น พิธีกรรมการเข้าพรรษาและออกพรรษาจะมีการจัดของแห้ง อาหาร ขนม และข้าวตอก ดอกไม้ เพื่อนำไปขอพรจากญาติพี่น้องที่สูงอายุหรือคนที่ตนเคารพนับถือทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน ซึ่งทำให้มีการเยี่ยมเยียนระหว่างกันการนำเด็กไปรู้จักญาติผู้ใหญ่และพี่น้องที่เกี่ยวข้อง การซักถามปัญหาระหว่างกันนอกจากพิธีกรรมการบวชป่าเป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านให้ความสำคัญมากเพราะมีฐานความเชื่อเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือธรรมชาติ ทรัพยากรและคนมีความสัมพันธ์กัน ชาวบ้านได้แสดงออกถึงความสำนึกต่อธรรมชาติที่ได้รับมาและขอฝนให้พืชพรรณอาหารอุดมสมบูรณ์

2.3.4 การสืบทอดแนวคิดขององค์กรชุมชนในการอนุรักษ์

ทรัพยากรป่าไม้

การรักษาป่าชุมชนต้องเป็นการยอมรับดำเนินทั้งชุมชนมิใช่เป็นการยอมรับจากกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ในการรักษาป่าชุมชนของหมู่บ้านโป่งคำเป็นการยอมรับที่จะร่วมมือกันรักษา เนื่องจากภาวะวิกฤตร่วมกัน และได้รับแรงกระตุ้นจากผู้นำหมู่บ้านที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการดังนั้นจึงดำเนินการในรูปขององค์กรโดยได้รับความร่วมมือร่วมใจกันจากคนในชุมชน ตลอดจนได้รับการยอมรับจากคณะกรรมการหมู่บ้านด้วย โดยมีเจ้าอาวาสเป็นที่ปรึกษาและมีผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวหน้าดูแลรับผิดชอบในการควบคุม ออกกฎระเบียบ โดยที่สมาชิกของชุมชนได้มีการพูดคุยตกลงกันได้และให้ความร่วมมือในการดำเนินการเกี่ยวกับป่าไม้ของชุมชน เช่นการสร้างความยอมรับที่ทุกคนต้องให้ความร่วมมือกันและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าไม้ โดยผู้นำได้ให้แนวคิด ความรู้ พุดคุย สนทนาแลกเปลี่ยนให้ทุกคนเห็นคุณค่าและชี้ให้เห็นถึงความสำคัญในการดูแลรักษาป่า คือ "ทุกคนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชน" การสร้างกฎระเบียบมาจากแนวคิดพื้นฐานของความเป็นประชาธิปไตยคือให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะและข้อตกลงร่วมกัน ตลอดจนการให้ข้อมูลข่าวสารในเรื่องการรักษาป่าจากหมู่บ้านใกล้เคียงและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้ามาแลกเปลี่ยน พื้นที่ที่รักษาควรจะกำหนดในพื้นที่ใด ซึ่งองค์กรภายในชุมชนบ้านโป่งคำได้ก่อตั้งกันขึ้นมาโดยธรรมชาติที่มองเห็นภัยที่เกิดจากการทำลายป่าไม้ ภาวะความแห้งแล้ง จึงเข้าร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ภายในชุมชนมีองค์กรหรือกลุ่มที่เข้าร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า เช่น คณะกรรมการรักษาป่าชุมชน กลุ่มเยาวชน กลุ่มทอผ้า กลุ่มเหมืองฝายหรือกลุ่มเกษตร

(1) คณะกรรมการรักษาป่าชุมชน

จากสภาวะวิกฤติการทำลายทรัพยากรป่าไม้และน้ำตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500-2534 เป็นต้นมา ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าป่าไม้แหล่งน้ำ อันเกิดจากความเห็นแก่ตัวของคนในชุมชนเองและคนภายนอกชุมชน คณะกรรมการรักษาป่าชุมชน ประกอบด้วย พระอธิการสมคิด จารณธัมโม ที่ปรึกษา นายเปลี่ยน เป้าพรม ผู้ใหญ่บ้าน ประธานกรรมการ พร้อมด้วยคณะกรรมการ 12 คน ชุมชนได้รับแรงกระตุ้นที่ต้องการรักษาป่าเพื่อปกป้องทรัพยากรของตนเองเอาไว้ ภายใต้การนำของผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำไม่เป็นทางการ ตลอดจนกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนที่ได้รับประโยชน์จากป่า

อันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร มีการออกกฎระเบียบปฏิบัติในการใช้ทรัพยากรป่าเนื่องจากการรักษาทรัพยากรป่าเพียงลำพังคนใดคนหนึ่งไม่เพียงพอ ที่จะรักษาผืนป่าต้นน้ำได้ ชุมชนจึงได้รวมตัวกันในการดูแลรักษาป่า ในรูปแบบขององค์กรคณะกรรมการรักษาป่าชุมชน ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว เครือญาติ และกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน การรวมกลุ่มดังกล่าวของชุมชนคือพื้นฐานทางวัฒนธรรมชุมชน ความเป็นเครือญาติ และการใช้สาธารณประโยชน์ร่วมกันในการประสานความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยอาศัย ผู้นำทางศาสนาคือ พระอธิการสมคิด จารณธัมโม เป็นผู้กระตุ้นผลักดันให้ชุมชนได้เห็นความสำคัญของป่าไม้ มีการปรึกษาหารือกันในชุมชนบ้านโป่งคำในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า เมื่อได้ข้อตกลงในการประชุมเวทีของชาวบ้านแล้วจึงได้แบ่งเขตการอนุรักษ์ป่า จำนวน 12 ไร่ เป็นแปลงสาธิตและเริ่มอนุรักษ์ป่าเป็นจุด ๆ ในช่วงปี 2535 แต่ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ยังไม่เห็นด้วยและไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร ต่อมาภายหลังชาวบ้านได้เห็นถึงประโยชน์ของการอนุรักษ์ป่าไม้และเป็นรูปธรรมมากขึ้นเพราะชุมชนสามารถหาของป่า ไม่ว่าจะเป็นเห็ด หน่อไม้ พืชผักสมุนไพรต่าง ๆ มาบริโภคในครัวเรือน ส่วนที่เหลือจากการบริโภคสามารถนำไปขายเป็นรายได้มาจุนเจือครอบครัวได้ ต่อมาคณะกรรมการรักษาป่าชุมชนได้ตกลงกันที่ขยายเขตการอนุรักษ์ป่าออกไปอีกเป็นจำนวน 10,000 ไร่ เนื่องจากเขตป่าอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านโป่งคำมีเขตติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ เช่น บ้านห้วยไฮ บ้านน้ำโสง จึงมีปัญหาในการลักลอบตัดไม้และการทำไร่เลื่อนลอยในเขตการอนุรักษ์ป่า จึงได้มีการพูดคุยกับชุมชนใกล้เคียงทั้ง 2 ชุมชนเพื่อหาแนวทางในการรักษาป่าเอาไว้ พร้อมทั้งขอให้ชาวบ้านช่วยกันเป็นหูเป็นตาในการดูแลรักษา ซึ่งภายหลังก็ได้รับความร่วมมือจากทั้ง 2 ชุมชนเป็นอย่างดี เพราะชุมชนทั้ง 2 ชุมชนก็ได้รับประโยชน์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าด้วย

ปัจจุบันมีป่าอนุรักษ์ไว้ทั้งหมด 12,000 ไร่ เป็นป่าที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เป็นป่าพื้นฟู 10,000 ไร่ การดูแลรักษา ชาวบ้านทุกคนให้ความร่วมมือและช่วยกันสอดส่องดูแลรักษาป่า รักษาเขตป่าในเขตอนุรักษ์อย่างจริงจัง แนวโน้มในอนาคตของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนบ้านโป่งคำต้องการที่ทำให้ชุมชนมีความหลากหลายมีความรู้ในการบริหารและการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและมีการกระตุ้นให้ทุกกลุ่มของชุมชนมีบทบาทมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าร่วมกัน สามารถพึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้ได้มากที่สุด ซึ่งแต่ละองค์กรในชุมชนมีกฎเกณฑ์ พิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกเพื่อเป็นการสืบทอดแนวคิดความเชื่อทางวัฒนธรรมชุมชน

การสร้างกฎเกณฑ์ระเบียบในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนซึ่งเกิดจากแนวคิดของชุมชนไม่ต้องการให้มีความเหลื่อมล้ำกัน การเห็นประโยชน์ส่วนบุคคลและความต้องการให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ทำให้กฎระเบียบการจัดการป่าของหมู่บ้านโป่งคำออกมาในลักษณะที่ยืดหยุ่นให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นในการอนุรักษ์ป่า

เมื่อชุมชนมีการกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาควบคุมดูแลป่าซึ่งมีคณะกรรมการรักษาป่าชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ควบคุมดูแล ให้มีการเดินป่าตรวจตราดูแล ลาดตระเวนในป่าเพื่อปกป้องและป้องกันการลักลอบตัดไม้ กลุ่มคนที่ไม่มีที่ไร่นาเป็นของตนเองและไม่ได้ออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้านแต่หาของป่าเพื่อนำไปขายและกลุ่มเกษตรกรที่หาผลผลิตจากป่าเป็นอาชีพเสริม สองกลุ่มได้รับประโยชน์จากป่า การเข้าป่าเพื่อหาผลผลิตจากป่าแล้วได้ช่วยดูแลรักษาป่าด้วย เมื่อพบการตัดไม้ก็จะแจ้งให้คณะกรรมการรักษาป่าได้รับทราบเพื่อดำเนินการต่อไป

การสืบทอดแนวคิดสิทธิชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนบ้านโป่งคำ มีการจัดการทรัพยากรร่วมกันบนพื้นฐานแนวคิดเรื่องของหน้าหมู่บ้าน เป็นสิทธิอำนาจตามประเพณีของชุมชน ที่ถือว่าชุมชนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรที่ชุมชนดูแลรักษา ในชุมชนมีของหน้าหมู่บ้านซึ่งถือว่าเป็นสมบัติของส่วนรวม วัดเหมืองฝ้าย แหล่งน้ำลำธารตลอดจนถึงป่าชุมชน ปัจจุบันมีการเรียกของหน้าหมู่บ้านว่าที่สาธารณะของหมู่บ้าน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นมรดกที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ชุมชนจะต้องช่วยกันดูแลรักษาและมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้น ตามกฎเกณฑ์และระเบียบประเพณีที่ชุมชนตกลงร่วมกัน ซึ่งเน้นประโยชน์ของส่วนรวมเป็นหลักและความเสมอภาคความยุติธรรมทางสังคมเป็นสำคัญ เมื่อทรัพยากรที่เป็นของหน้าหมู่บ้านถูกทำลายทั้งจากบุคคลภายในและนอกชุมชน ส่งผลกระทบให้เกิดความเดือดร้อนต่อสมาชิกในชุมชนไม่ว่ากลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ในชุมชน พ่อยอด จันอ้นและพ่อผู้ใหญ่เหลา พังจันตา เล่าว่า เมื่อของสาธารณะที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งชุมชนถูกทำลายลง ผู้คนทุกคนต้องรับผิดชอบร่วมกันไม่ว่าจะเป็นครอบครัวเครือญาติ กลุ่ม/องค์กรต้องร่วมกัน ไม่ใช่ทำให้กลุ่ม/องค์กรใดองค์กรหนึ่งรับผิดชอบเท่านั้น จึงมีแนวคิดให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการผลประโยชน์ของชุมชนเอง เริ่มจากการประชุมหมู่บ้าน เพื่อสร้างความเข้าใจกับชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า และให้ชาวบ้านทุกกลุ่ม/องค์กรได้มีส่วนร่วมเริ่มตั้งแต่การสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ จัดเวทีชาวบ้านวิเคราะห์และสรุปบทเรียน กำหนดกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติร่วมกัน จนก่อให้เกิดกลุ่มองค์กรอนุรักษ์ป่าต้นน้ำมวบ

มีคณะกรรมการรักษาป่าชุมชนเข้าร่วมเป็นกรรมการดำเนินการ ส่วนกลุ่มและองค์กรสมาชิกอื่น ๆ ที่ไม่ได้ร่วมเป็นคณะกรรมการรักษาป่าชุมชนก็จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม กลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านโป่งคำและกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ตลอดจนสมาชิกในชุมชนมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ภายใต้แนวคิดสิทธิชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร ซึ่งถือว่าทุกคนในชุมชนได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นเรื่อง ดิน น้ำ ป่า ล้วนเป็นสิ่งที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันทั้งสิ้น จากการสัมภาษณ์ผู้นำและสมาชิกภายในชุมชน บอกเล่ามีลักษณะคล้ายคลึงกันว่าอะไรก็ตามที่เป็นงานใหญ่ไม่สามารถทำคนเดียวได้ทุกคนภายในชุมชนต้องร่วมมือกันทำ มีการแบ่งหน้าที่การรับผิดชอบจะทำให้งานนั้นสำเร็จไปด้วยดีแนวคิดการสืบทอดในเรื่องสิทธิชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เกิดจากกลุ่มผู้นำ องค์กรและสมาชิกในชุมชนมีเป้าหมายวัตถุประสงค์ที่จะแก้ไขปัญหาของตนเองและสังคมในชุมชนที่พวกเขาอาศัยอยู่ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกกลุ่ม/องค์กร ตั้งแต่การระดมแรงงาน การระดมสมองเพื่อแสดงความคิดเห็นในการกำหนดแนวทางปฏิบัติร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการดูแลรักษาป่า จากการศึกษาพบว่า ผู้นำที่ไม่เป็นทางการและเป็นทางการตลอดจนสมาชิกกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ มีความสนใจและความห่วงใยในภาวะวิกฤติทรัพยากรธรรมชาติและคิดวิธีแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนทั้งของตนเองและชุมชนเพื่อความอยู่รอดจากความเดือดร้อนต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่ ผลักดันให้กระตุ้นไปสู่การรวมกลุ่มวางกฎเกณฑ์ระเบียบปฏิบัติและลงมือกระทำร่วมกัน ทำให้เกิดการติดต่อประสานงานแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นร่วมกัน จะเห็นว่าทุกขั้นตอนการจัดการจะมีการตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกทุกกลุ่ม/องค์กร บนพื้นฐานในเรื่องสิทธิชุมชนความเท่าเทียมกัน และการมีส่วนร่วมอย่างชัดเจน การได้รับผลประโยชน์ร่วมกันจึงทำให้ทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันแนวคิดสิทธิชุมชนกับการมีส่วนร่วมจึงนำไปสู่การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ เพื่อประสานชักชวนความร่วมมือช่วยเหลือกันแก้ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติให้กลับสู่ความสมดุลและยั่งยืน

แนวคิดหรืออุดมการณ์ในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมขององค์กรป่าชุมชนบ้านโป่งคำ จึงเกิดจากภูมิปัญญาที่ถือได้ว่าเป็นการสืบทอดมาจากวิถีปฏิบัติทางสังคมต่อกันของผู้คนในชุมชน บนฐานวัฒนธรรมของความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน โดยการประยุกต์เอาวิถีการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่ม/องค์กรในชุมชน ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตของผู้คนที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมในรูปแบบเครือข่ายความสัมพันธ์ ที่ให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติ การพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือกัน การรวมกลุ่ม การมีส่วนร่วมใน

การจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนเพื่อดำเนินชีวิตในสังคมร่วมกันอย่างปกติสุขตลอดมา เห็นได้จากสภาพปัญหาและความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนบ้านโป่งคำ จะใช้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นเครือข่ายในการทำกิจกรรมต่าง ๆ และการปัญหาของชุมชนและสิ่งที่พบอีกอย่างหนึ่งคือการทำงานของคณะกรรมการกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ก็จะเป็นบุคคลเดียวกันอีก แสดงให้เห็นว่าชุมชนเห็นคุณค่าในการรวมตัวทำงานเป็นกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหา จากปรากฏการณ์ต่าง ๆ เมื่อชุมชนมีปัญหาคือระบบเครือญาติ การรวมกลุ่มกันพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือกัน และมีการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในด้านต่าง ๆ แนวคิดเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดการเชื่อมโยงและประสานงานกันในรูปแบบของเครือข่าย เนื่องจากอุดมการณ์แนวคิดเกิดจากชุมชนสร้างขึ้นมา พวกเขาจึงมีศักยภาพสูงในการสืบทอดแนวคิดระบบคุณค่าดั้งเดิม และในการปรับรูปแบบให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงภายนอก แต่คงสาระระบบคิด คุณค่า และอุดมการณ์เอาไว้

(2) กลุ่มเยาวชน

กลุ่มเยาวชนประกอบด้วย นางสาวมลลิกา จันอ้น ประธานกลุ่ม พร้อมด้วยสมาชิกกลุ่ม 35 คน กลุ่มเยาวชนซึ่งเป็นอีกกลุ่มหนึ่งในองค์กรชุมชนที่มองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านได้รวมกลุ่มกันขึ้นมาเพื่อที่จะช่วยกันรักษาป่าของชุมชนเอาไว้เพราะถ้าป่ายังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่ สัตว์ป่าและอาหารที่จะได้จากป่านำมาประกอบอาหารนั้นไม่ต้องหาซื้อกันมากมายเพราะว่าผัก หน่อไม้ ต่าง ๆ สามารถหาได้จากป่า แต่เมื่อป่าไม้ถูกทำลายลงไปแล้วอากาศที่เคยบริสุทธิ์ก็หมดไปด้วยภัยแล้งก็จะตามมา คนในหมู่บ้านก็จะอพยพไปทำงานนอกหมู่บ้านทำให้ครอบครัวไม่มีเวลาให้แก่กันและกันทำให้เกิดกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าเพื่อเป็นแรงผลักดันให้ป่าของชุมชน ซึ่งมีนางสาวมลลิกา จันอ้น และ นางสาวสุดารัตน์ จันอ้น เป็นตัวประสานในกลุ่มในการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม ซึ่งจากการได้พูดคุยแลกเปลี่ยนกันทำให้ทราบว่า การรวมกลุ่มเยาวชนเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าของชุมชนนั้นเกิดจากแนวคิดที่ได้รับจากพระอาจารย์สมคิด ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดบ้านโป่งคำ เป็นผู้ที่คอยปลูกฝังแนวคิด ความรู้ต่าง ๆ ให้แก่เยาวชนทำให้เยาวชนได้เกิดความรู้ มีความคิดที่จะหวงแหนป่าไม้ของชุมชนเอาไว้เพื่อเป็นสมบัติของชุมชนตนเอง และได้ไปศึกษาดูงานที่ข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ทางหน่วยงานราชการหรือเอกชนจัดขึ้นทำให้มองว่าถ้าเยาวชนซึ่งเป็นพลังของชาติได้มองเห็นความสำคัญของป่าไม้แล้วช่วยกันรณรงค์รักษาป้องกัน ซึ่งจะเป็นแรงผลักดันอย่างหนึ่งของชุมชนทำให้เกิดการอนุรักษ์ นางสาวมลลิกาซึ่ง

เป็นแกนนำของกลุ่มเยาวชนได้แนวคิดที่ได้จากการไปศึกษาดูงาน และเข้าร่วมกิจกรรมที่ทาง จังหวัดน่านจัดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ได้นำเอาความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับมาแลกเปลี่ยน ความรู้แนวคิดกับกลุ่มเยาวชนด้วยกันซึ่งได้ใช้เวลาหลังเลิกเรียนหรือเวลาว่างในการพูดคุยกัน และเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มที่จัดขึ้นไม่ว่ากิจกรรมการเดินป่าของชุมชนเองทำให้ได้สัมผัสกับ ต้นไม้ไม่น้อยใหญ่ที่อยู่ในบริเวณหมู่บ้านทำให้เกิดความรู้สึกเห็นคุณค่าและประโยชน์ของต้นไม้ เหล่านั้นว่ามีประโยชน์ต่อมนุษย์มากเพราะทำให้อากาศเย็นสบายทำให้อากาศดีไปด้วย เป็นยา แผนโบราณสำหรับการรักษาพยาบาลเบื้องต้นของชุมชน เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ ตรงที่ได้จากกิจกรรมการเดินป่าของกลุ่มเยาวชนทำให้เกิดความรู้สึกห่วงหาอาวปามากกว่าเดิม ยิ่งขึ้น กิจกรรมต่าง ๆ ที่กลุ่มเยาวชนได้เข้าร่วมกับชุมชนท้องถิ่นหรือเครือข่ายกลุ่มเยาวชนเองก็ ดีทำให้กลุ่มได้รับรู้ข่าวสารที่สามารถมาทำประโยชน์ต่อชุมชนตนเองมาก ทำให้ชุมชนรักป่า ช่วยกันดูแลและเข้าร่วมทำกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าเพราะเยาวชนเป็นตัวประสานงานหรือเป็น ตัวเชื่อมให้ผู้ปกครองของตนเองได้เข้าร่วมกิจกรรมทำให้ความอบอุ่นของครอบครัวที่ได้ทำ กิจกรรมร่วมกันของคนภายในครอบครัวและคนในหมู่บ้านเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีเครือข่าย กลุ่มเยาวชนที่เป็นสมาชิกของกลุ่มภายนอกได้เข้ามาร่วมทำกิจกรรมร่วมกันทำให้เกิดการแลกเปลี่ยน ความรู้ วิธีการในการดูแลรักษาป่า รู้จักการจัดการกับป่า ซึ่งการเป็นเครือข่ายกันนั้นทำให้ ได้รับรู้ความรู้สึกของคนที่มีปัญหาล้ายคลึงกัน ความเป็นคนที่ได้รับปัญหาเหมือนกันทำให้ มีความคิดที่ร่วมกันจะหารูปแบบต่าง ๆ ที่ตนได้ทำมาแล้วเปลี่ยนให้กลุ่มสมาชิกได้ฟังและหา วิธีการเพื่อที่จะรักษาป่าของชุมชนตนเองไว้

กลุ่มเยาวชนที่เกิดขึ้นมานั้นเป็นการรวมกันของกลุ่มนักเรียนระดับประถมศึกษา ปีที่ 5 และปีที่ 6 ตลอดจนนักเรียนที่ได้จบประถมศึกษาปีที่ 6 แล้วไปศึกษาในชั้นสูงกว่า นอกจากนี้นักเรียนที่จบภาคบังคับที่ไม่ได้เรียนต่อในชั้นก็ได้เข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนที่ จัดขึ้นได้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนในการทำลายป่าไม้ของชาวบ้านและคนภายนอก หมู่บ้านทำให้เกิดปัญหาตามมาไม่ว่าจะเป็นภัยแล้งและภาวะอากาศเป็นพิษ เยาวชนจึงมีความ ตระหนักว่าต้องช่วยกันเป็นแรงผลักดันให้ชุมชนเห็นคุณค่าของป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติที่ มีอยู่ในชุมชนต้องช่วยกันดูแลรักษา การจัดกิจกรรมของกลุ่มเยาวชนในชุมชนนั้นเพื่อเปิด โอกาสให้เยาวชนทุกคนได้แสดงแนวคิดตลอดจนการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ไม่ว่าคนนั้นจะออกจากโรงเรียนไปแล้วก็ตาม เพื่อให้ป่าของชุมชนที่มีอยู่นั้นไว้ให้รุ่นเด็กต่อไปได้ เห็นความสมบูรณ์ของป่าและทรัพยากรธรรมชาติของตนจะเกิดความภาคภูมิใจในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่า

การสืบทอดแนวคิดความรู้ระหว่างกลุ่ม เนื่องจากบุคคลมีความคุ้นเคยกับการรวมกลุ่มกันโดยเฉพาะบทบาทของกลุ่มสังคมที่มีหลายประเภทและการแลกเปลี่ยนแนวคิดการเรียนรู้ของบุคคลแต่ละคนมีความคาดหวังว่าตนเองอยู่ในกลุ่มใดในเวลาและสถานที่ต่าง ๆ ขึ้นและสามารถทำนายพฤติกรรมของบุคคลได้และทำให้เกิดกระบวนการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งถือว่าเกิดเครือข่ายขึ้นด้วย การเรียนรู้ระดับกลุ่มมีการแบ่งสถานของกลุ่มได้หลายลักษณะเช่น กลุ่มทางสังคม กลุ่มทางเศรษฐกิจ กลุ่มทางราชการเข้ามาจัดตั้งกลุ่มไม่เป็นทางการอื่น ๆ แต่การเรียนรู้ระดับกลุ่มนี้จะกล่าวถึงเฉพาะกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งในชุมชนบ้านโป่งค้ำนั้นแบ่งออกเป็นคุ้ม หรือเป็นกลุ่มย่อย เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในชุมชน มีการติดต่อสัมพันธ์กันเนื่องจากอยู่ในละแวกเดียวกัน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติสูงมากจึงมีการไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนแนวคิดความรู้ข่าวสาร อาหารเครื่องไม้ใช้สอยซึ่งกันและกันอยู่เสมอ นอกจากแล้วในการประชาสัมพันธ์ภายในหมู่บ้านยังมีเครื่องกระจายเสียงที่ติดตามเสาไฟฟ้าของหมู่บ้าน เพื่อแจ้งข่าวสารมาเป็นเวลานานแล้ว ผู้ที่ได้รับข่าวสารจากเครื่องกระจายเสียงของหมู่บ้านก็จะถ่ายทอดต่อ ๆ กันไป ผู้มีความรู้ถ่ายทอดเทคนิควิธีการต่าง ๆ ตลอดจนข่าวสารข้อมูลที่ได้รับให้อีกคนหนึ่งรับรู้และแลกเปลี่ยนระหว่างกัน โดยมีได้กำหนดกฎเกณฑ์หรือแยกเป็นเรื่อง ๆ แต่เป็นการแลกเปลี่ยนวิถีชีวิตในเรื่องต่าง ๆ ทุกด้าน การรวมกลุ่มในช่วงระยะสั้น ๆ เป็นไปตามความสนใจและแรงกระตุ้นจากสถานการณ์ภายในและภายนอก กลุ่มเยาวชนมีการแลกเปลี่ยนแนวคิดความรู้ระหว่างกลุ่มที่ได้ร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ จึงสะท้อนให้เห็นว่าการแลกเปลี่ยนแนวคิดความรู้ ข่าวสารไม่จำกัดห้วงระยะเวลา สถานที่และโอกาสหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้นแต่การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้เป็นไปในลักษณะการช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างกันและกันในการให้ความร่วมมือการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนและการจัดการดูแลป่าชุมชน ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำของชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสัมพันธ์กับป่า กลุ่มคนทุกกลุ่มในชุมชนต่างก็มีแนวคิดความเห็นพ้องกันว่าจะต้องรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำ ให้มีปริมาณเพียงพอต่อความต้องการซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชน ตลอดจนการดูแลรักษาป่าเพื่อลูกหลานได้เห็นป่ามีความอุดมสมบูรณ์สืบต่อไป

(3) กลุ่มทอผ้า

กลุ่มทอผ้าประกอบด้วย นางหลอ จันอ้น พร้อมสมาชิก 56 คน กลุ่มทอผ้าถือว่าเป็นอีกกลุ่มหนึ่งในท้องถิ่นที่มองเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า

ชุมชน เพราะปรากฏการณ์ที่เกิดในชุมชนบ้านโป่งคำ ไม่ว่าจะเป็นวิกฤตการณ์การเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ ทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมนั้น ทำให้รายรับมีเพียงพอกับรายจ่าย ทำให้เกิดการอพยพแรงงานจากถิ่นฐานบ้านช่องเขาไปทำงานในเมืองที่เจริญกว่า ทำให้ครอบครัวพ่อแม่และลูกไม่ค่อยได้พบปะกัน ทำให้เกิดปัญหาในครอบครัว บางครอบครัวเกิดการหย่าร้างกันขึ้น ทำให้กลุ่มแม่บ้านพากันตั้งกลุ่มทอผ้าขึ้นมาเพื่อเป็นการแบ่งเบาช่วยภาระของสามี โดยใช้เวลารว่างให้เกิดประโยชน์โดยการหารายได้เสริมในครอบครัว จากการสัมภาษณ์สนทนานางหล่อ จันอ้น เล่าว่า กลุ่มสตรีแม่บ้านได้ฟื้นฟูการทอผ้าแบบพื้นบ้านขึ้นมา โดยอาศัยภูมิปัญญาความรู้ภายในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในการทอผ้าให้กับกลุ่มสมาชิก ภูมิปัญญาที่มีในชุมชนจะเป็นผู้ให้การแนะนำในการหาวัสดุทรัพยากรในการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน คือการหาสีที่จะมาย้อมผ้าซึ่งจะหาจากใบไม้ ต้นไม้ เปลือกไม้ ที่มีอยู่ในบริเวณรอบ ๆ หมู่บ้าน ทำให้กลุ่มทอผ้าของสตรีแม่บ้านมีความรู้ ในการที่จะแปรรูปผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติมาเป็นวัตถุดิบในการทอผ้า คือกลุ่มทอผ้ามีการย้อมผ้าด้วยสีธรรมชาติ คือนำเอาใบไม้ เปลือกไม้ มาทำเป็นสีย้อมผ้าซึ่งจะไม่เป็นอันตรายเหมือนสารเคมีทางวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ ทำให้กลุ่มสตรีทอผ้า ได้ตระหนักถึงวิธีการการอยู่ร่วมกับธรรมชาติที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ในการที่จะนำเอา เปลือกไม้ ใบไม้ มาทำเป็นสีย้อมผ้านั้น ต้องทำอย่างระมัดระวังมีการถนอมต้นไม้มือเพื่อไม่ให้ต้นไม้ได้รับความเสียหายหรือตายไป โดยการใช้โคลนพอกส่วนที่ปลอกเปลือกออกไป และรู้วิธีการว่าจะตัดไม้ใบ ปลอกเปลือกต้นไม้มือในเวลาใด ต้นไม้จึงจะไม่เหี่ยวเฉาและมีการหมุนเวียนเปลี่ยนไปมาในการที่จะใช้ส่วนต่าง ๆ ของต้นไม้มือโดยมีการหมุนเวียนไม่ให้ซ้ำต้นเดิม จนกว่าต้นไม้มือต้นเดิมนั้นจะมีความอุดมสมบูรณ์เหมือนเดิมถึงจะเวียนมาใช้ใหม่อีก ส่วนต้นไม้ที่ไม่ค่อยมีมากก็จะพากันปลูกเพิ่มขึ้นมาใหม่ เพราะสีบางชนิดที่ไม่มีในป่าก็จะหาไม้มาปลูกขึ้นในวันสำคัญทางศาสนา วันนักขัตฤกษ์ กลุ่มสตรีทอผ้าได้ให้ความเคารพต่อต้นไม้มือต่อธรรมชาติ โดยช่วยกันดูแลรักษา ปกป้องกันไม่ให้ใครมาตัดไม้ทำลายป่าของชุมชน ซึ่งเป็นการแสดงออกให้เห็นซึ่งจิตสำนึกที่ดีต่อป่าและการแสดงความกตัญญูตอบแทนพระคุณธรรมชาติที่ให้ประโยชน์ต่อตนเอง จะเห็นได้ว่าฐานะความอยู่ไม่ว่าจะเป็นการด้านเศรษฐกิจกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัยจะต้องมีความสัมพันธ์ต่อกันมาก เพราะว่าหากเศรษฐกิจของชาวบ้านจะดีได้ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมที่จะเป็นตัวทำให้เกิดรายได้ของชุมชน หากชุมชนไม่มีป่าไม้ แหล่งน้ำ ที่ทำมาหากินแล้ว ผู้คนในชุมชนก็ไม่สามารถอาศัยอยู่ในชุมชนได้ ปัจจุบันนี้กลุ่มสตรีทอผ้า ได้อาศัยสีจากธรรมชาติเป็นวัตถุดิบในการผลิต แต่ยังมีปัญหาในด้านการตลาดอยู่ เพราะยังไม่ค่อยจะมีออเดอร์จากภายนอกมากเท่าไร แต่ถึงอย่างไรก็ดีกลุ่ม

สตรีทอผ้าถือว่าการรวมกลุ่มกันขึ้นมาเพื่อให้สมาชิกของกลุ่มมีงานทำ มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนข่าวสารซึ่งกันและกัน ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง เพราะการทอผ้าจากสีธรรมชาติ ไม่สามารถที่จะทำได้โดยคนคนเดียว ต้องอาศัยการทำงานเป็นคณะหรือกลุ่ม ซึ่งการทำงานเป็นกลุ่มจะต้องใช้ความอดทน เสียสละ และมีความซื่อสัตย์ต่อกันจะทำให้เกิดความสามัคคี ผลของความสามัคคีในการรวมกลุ่มทอผ้านั้นจะทำให้กลุ่มช่วยเหลือในการทำงานซึ่งกันและกันจนสามารถผลิตผ้าออกมาได้งดงามซึ่งทำให้เกิดความภาคภูมิใจ ทำให้เกิดคุณค่าในการที่จะรักษาป่าและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้คงไว้ เพราะว่าป่าหรือทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่นั้น สามารถทำให้เกิดรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชนได้ ทำให้ชุมชนตระหนักถึงความจำเป็นและความสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าของชุมชนเอาไว้

กลุ่มสตรีทอผ้า ถือว่าเป็นกลุ่มหนึ่งขององค์กรท้องถิ่นที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนเพราะมีความสัมพันธ์ในการใช้ประโยชน์จากป่าซึ่งเป็นรายได้ให้ความจุนเจือแก่ครอบครัว จึงให้ความสนับสนุนในการจัดการไม่ว่าจะเป็นการสอดส่องดูแลหรือเป็นผู้ช่วยในการแจ้งข่าวสารให้แก่คณะกรรมการป่าชุมชนได้รับทราบถ้าพบเห็นการตัดไม้ทำลายป่า และเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับป่าของชุมชน

จากการทอผ้าสำหรับใช้ในชีวิตประจำวันและมีการรวมกลุ่มกันทอผ้าเพื่อจำหน่าย ในระยะเริ่มต้นมีการจำหน่ายในลักษณะต่างคนต่างขายทำให้มีปัญหาเรื่องการตัดราคากันเอง ทำให้ขาดอำนาจต่อรองในการขาย จึงเกิดแนวคิดการรวมกลุ่มทอผ้าเล็ก ๆ ในเครือญาติมีเป้าหมายวัตถุประสงค์ร่วมกันในการผลิตและจำหน่าย ให้ผลประโยชน์แก่กลุ่มโดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนเข้าไปร่วมคิดสนับสนุน และมีการขยายกิจกรรมช่วยเหลือซึ่งกันและกันในเครือญาติ เริ่มตั้งแต่การรวมกลุ่มกันในระยะเริ่มแรกจะมีการชักชวนญาติพี่น้องใกล้เคียงที่มีความสนิทกันเข้าร่วมกิจกรรมก่อน การเข้าร่วมกิจกรรมของสมาชิกมีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ การทำงานของกลุ่มกิจกรรมเป็นตัวเชื่อมโยงนำไปสู่การฟื้นฟูความสัมพันธ์อันดีที่มีต่อกันคือความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความช่วยเหลือเกื้อกูลของสมาชิกในชุมชน โดยมีจิตสำนึกในความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ผลของการรวมกลุ่มทำให้เกิดโอกาสการเรียนรู้แลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหาและแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ตลอดจนสร้างเสริมกำลังใจซึ่งกันและกัน

การสืบทอดแนวคิดพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การรวมกลุ่ม
 ทอผ้า เพื่อให้ตอบสนองความต้องการของสมาชิก ด้วยวิธีพึ่งตนเองและด้วยการช่วยเหลือร่วม
 มือกับคนอื่นที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน กลุ่มมีอิสระในการตั้งเป้าหมายและในการดำเนิน
 การให้บรรลุเป้าหมายโดยอาศัยความพยายามและกำลังของตน เมื่อมีผู้สนใจสั่งซื้อผลผลิต
 จำนวนมากขึ้น กลุ่มจึงได้พยายามขยายกิจกรรมโดยมีจิตสำนึกที่จะช่วยเหลือเครือญาติที่
 น้อยในหมู่บ้านและบ้านใกล้เคียง นอกจากนี้แล้วยังมีการพึ่งพาอาศัยแลกเปลี่ยนวัตถุดิบ เช่น
 ฝ้าย ป่าน หลอด ไม้มุก สีย้อมผ้า ก็จะมีการแลกเปลี่ยนหรือยืมกันในเครือญาติเดียวกันหรือ
 เพื่อนบ้านใกล้ชิด กลุ่มทอผ้านอกจากจะเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านในชุมชนแล้ว
 ยังมีการเชื่อมโยงกับกลุ่มองค์กรภายนอกชุมชน เพื่อพึ่งพาอาศัยแลกเปลี่ยนผลผลิตตลอดจน
 ช่วยเหลือกันจำหน่ายสินค้าหากกลุ่มใดผลิตสินค้าไม่ทันก็จะรับจากกลุ่มอื่นมาจำหน่ายก่อน
 ทำนอง “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” การเชื่อมโยงเกี่ยวข้อกันเป็นเครือข่ายของกลุ่มทอผ้าจึงเกิด
 จากอุดมการณ์แนวคิดกระบวนการกลุ่ม การพึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลกันโดยมีเป้าหมาย
 วัตถุประสงค์และผลประโยชน์ร่วมกัน

(4) กลุ่มเหมืองฝายหรือกลุ่มเกษตรกร

กลุ่มเกษตรกรหรือกลุ่มเหมืองฝาย เป็นกลุ่มที่มีมาแต่ดั้งเดิม

ก่อนกลุ่มอนุรักษ์ป่าและเป็นกลุ่มใหญ่ที่ได้รับผลกระทบต่อผลประโยชน์ของตนเองเพราะ
 ผลประโยชน์จากป่าทั้งตรงและทางอ้อม ซึ่งกลุ่มเหมืองฝายอาจจะเป็นกลุ่มคนเดียวกัน โดย
 เฉพาะในการนำไม้มาซ่อมแซมเหมืองฝาย ซึ่งจะมีการตัดไม้เป็นท่อนมาซ่อมแซมเหมืองฝาย
 และมีอายุใช้งาน 3-5 ปี แต่ถ้าปีใดมีน้ำมากแรงดันของน้ำจะมากจะทำให้ต้องมีการซ่อมปีละ
 1-2 ครั้ง ซึ่งไม้ที่นำมาใช้นั้นเป็นไม้จากป่าเป็นจำนวนมากในแต่ละปีจึงถือว่าเหมืองฝายหรือกลุ่ม
 เกษตรกรต้องใช้ไม้จำนวนมากและในช่วงที่รัฐบาลส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ ชาวบ้านเข้า
 ไปบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำไร่ข้าวโพด เพื่อเสริมรายได้ให้แก่ครอบครัวแต่เมื่อมี
 การตัดไม้ทำลายป่าเพิ่มมากขึ้นก็มีผลกระทบทำให้เกิดภาวะวิกฤตในชุมชน กลุ่มเกษตรกรชาวไร่
 ชาวนาได้รับผลกระทบจากการลดลงของน้ำมีปริมาณน้อยในการทำเกษตร และได้มอง
 เห็นความสำคัญในคุณค่าของทรัพยากรป่าจึงได้มีแนวคิดที่จะพากันอนุรักษ์ทรัพยากรป่า เพื่อ
 ให้ป่ากลับสู่ความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของชุมชนให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น

กลุ่มเกษตรกร ถือว่าเป็นกลุ่มที่ใหญ่ที่สุดในชุมชนบ้านโป่งคำ มีสมาชิกครอบคลุมเกือบทุกครอบครัวในหมู่บ้าน และมีสายสัมพันธ์ทางสังคมกันอยู่ในด้านความช่วยเหลือแรงงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งในด้านการดูแล การควบคุมเกี่ยวกับน้ำและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าต้นน้ำ ตลอดจนป่าบริเวณข้างลำห้วย จากภาวะวิกฤตภัยแล้งที่เกิดขึ้นทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศของชุมชน กลุ่มเกษตรกรจึงได้แสดงความคิดเห็นเห็นความสำคัญในการเฝ้าอันวยซึ่งกันและกันเกิดความสัมพันธ์กันระหว่าง คน น้ำและป่า มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน จึงมีแนวคิดต้องการที่จะรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งน้ำกลับคืนมาสู่ชุมชนให้เกิดมีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้เกิดการสืบทอดแนวคิดกระจายออกไปที่จะสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและป่าต้นน้ำเป็นไปอย่างรวดเร็วในกลุ่มสมาชิกในชุมชน ซึ่งสมาชิกบางคนมีบทบาทหน้าที่ในการเป็นคณะกรรมการการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและป่าต้นน้ำ นอกจากนี้ยังเป็นตรวจตราในการเดินป่า รวมทั้งมีสมาชิกเป็นนายฝ่ายได้เข้าร่วมในการอนุรักษ์ป่า การเกิดคณะกรรมการการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าอาจจะเกิดจากกลุ่มเกษตรกร ชาวไร่ชาวนา ซึ่งการอนุรักษ์ป่า ชาวบ้านไม่ได้แยกสัดส่วนแต่จะร่วมมือช่วยเหลือกันทุกกลุ่ม การแยกกลุ่มนั้นเพื่อให้สมาชิกของชุมชนได้รับบทบาทหน้าที่ของแต่ละกลุ่ม แต่เรื่องการจัดกาเป็นของสมาชิกทุกคนที่จะต้องร่วมมือกันอนุรักษ์ป่าเพราะผลประโยชน์เบื้องต้น คือแหล่งน้ำในการอุปโภคบริโภคในวันข้างหน้าต่อไป

กลุ่มเกษตรกร ชาวไร่ ชาวนาจึงถือว่าเป็นกลุ่มสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าซึ่งในกลุ่มเกษตรกรมีการวางกฎระเบียบการใช้ป่า การปฏิบัติให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์ป่าและมีบทลงโทษสำหรับสมาชิกที่ฝ่าฝืนโดยการปรับไหมหรือแล้วแต่โทษของผู้ละเมิด ซึ่งในกฎระเบียบ เช่น สองฝากลำห้วยในระยะ 30 วา ห้ามชาวบ้านตัดฟันต้นไม้ รวมไปถึงการใช้พื้นที่ที่เป็นป่าต้นน้ำด้วย "ถ้าชาวบ้านไม่สนใจ ไม่พร้อมใจกันดูแลรักษาป่าถึงจะมีพื้นที่ทำการเพาะปลูกทำนา ก็ไม่มีน้ำทำนาปลูกข้าว" นี่เป็นมูลเหตุที่สำคัญที่ นายแทน จันอัน พอยอด จันอัน ได้อธิบายไว้ว่าทำไมชาวนาหรือกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้านโป่งคำ จึงสนใจดูแลป่า เพราะหากวันใดป่าอันเป็นแหล่งของต้นน้ำลำธารถูกตัดถูกทำลายให้หมดไปแล้วก็หมายถึงว่า หลองข้าวก็จะว่างไม่ข้าวเลี้ยงดูให้สมาชิกอิมหน้าดังแต่ก่อน แต่ถ้ามีป่าไม่มีป่าต้นน้ำแล้ว หลองข้าวก็จะไม่ว่างมีข้าวไว้สำหรับเลี้ยงดูสมาชิกของชุมชนสืบต่อไป

การสืบทอดแนวคิดการรวมกลุ่ม กลุ่มเกษตรกรหรือกลุ่มเหมืองฝาย เป็นการรวมตัวของชาวนาบนพื้นฐานของความสัมพันธ์ในการใช้น้ำจากแหล่งเดียวกัน ทำให้

รู้สึกผูกพันเป็นพวกเป็นหมู่ในกลุ่มชาวนา เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชาวนากับชาวนา ที่เกี่ยวข้องกับการผลิต นายแทน จันอ้น ประธานกลุ่มเกษตรชุมชน กล่าวว่า ชาวนาที่อยู่ละแวกบ้านเดียวกันเรียกว่า หมู่ไต้ง (ทุ่ง) และพวกที่ใช้น้ำจากแม่น้ำเดียวกันว่า หมู่กินน้ำเดียวกัน ที่มีอาณาเขตกว้างไปไกลพื้นที่รับน้ำจากเหมืองฝายนั้น และมีลำน้ำเหมืองแตกแขนงเป็นลำเล็ก ๆ ออกไปเหมือนแขนงของต้นไม้หรืออีกทางหนึ่งของชุมชนเหมืองฝายเป็นที่ประกอบด้วยชาวนาจำนวนหนึ่งซึ่งเป็นผู้ทำนาและเป็นผู้ใช้น้ำ ได้รับผลประโยชน์จากเหมืองฝาย ชาวนาเหล่านี้มีความผูกพันกันโดยเป็นผู้มีสิทธิใช้น้ำสำหรับการทำไร่ทำนา ในขณะที่เดียวกันก็มีหน้าที่ร่วมกันในการจัดระบบน้ำซึ่งรวมถึงการการแบ่งปันจัดสรรน้ำ การควบคุมการปล่อยน้ำตามเวลา การดูแลรักษาซ่อมแซม การจัดการพิธีกรรมบูชา และการจัดการแก้ไขปัญหาพิพาทระหว่างผู้ใช้น้ำ ซึ่งเกิดความผูกพันทางเครือญาติและวัฒนธรรม ผสมกับการมีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรน้ำร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ร่วมมือกัน นอกจากนั้นหัวหน้าและสมาชิกเหมืองฝายยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันเพราะมีการติดต่อข่าวสารกันอยู่เสมอ การแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกันอยู่มีการรวมกลุ่มร่วมมือจัดกิจกรรมดูแลรักษาเหมืองฝาย ดังนั้นจึงเห็นว่าขั้นตอนการจัดการเหมืองฝายล้วนอาศัยกระบวนการกลุ่มในการดำเนินงานของชุมชนเหมืองฝาย ซึ่งมีแนวคิดเป้าหมายวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันจัดการผลประโยชน์ของส่วนรวม

การสืบทอดแนวคิดสิทธิชุมชนการมีส่วนร่วมในการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติ ชุมชนบ้านโป่งคำมีวิถีชีวิตการทำมาหากินผูกพันกับ น้ำ ป่า ดิน ได้เรียนรู้และพัฒนาระบบคิดในแง่ของการแลกเปลี่ยนทั้งในด้านการให้และการรับอย่างลึกซึ้ง การอยู่ร่วมกันนั้นจึงเป็นไปอย่างธรรมชาติคือเมื่อมีปัญหาหรือภาระหน้าที่ที่จะต้องช่วยเหลือร่วมมือกัน เพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องชาวนาก็จะช่วยกันและเมื่อมีผลประโยชน์เกิดขึ้นมีการแบ่งปันกันไป เหมืองฝายถือว่าเป็นของหน้าหมู่บ้านเป็นมรดกของบรรพบุรุษที่ชาวบ้านร่วมกันรักษาและจัดการใช้ประโยชน์ ตามกฎเกณฑ์และประเพณีของชุมชนที่ถือเป็นประเพณีปฏิบัติร่วมกันกลุ่มหมวดเหมืองฝาย จึงเป็นการรวมตัวของชาวนา ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด สมาชิกมีความผูกพันด้านเครือญาติ ศาสนา ความเชื่อและเศรษฐกิจการเมือง จึงรวมตัวกันด้วยระบบความคิดของชาวนาในเรื่องของสิทธิและหน้าที่ ความเสมอภาคเท่าเทียมกันในการใช้สาธารณะประโยชน์ส่วนรวม ทำให้ทุกคนเข้ามารับผิดชอบการจัดการน้ำ บนบรรทัดฐานการมีส่วนร่วมของสมาชิกเหมืองฝายในทุก ๆ ระดับ ตั้งแต่การระดมความคิดเห็น เพื่อกำหนด

รูปแบบการจัดการ การระดมทรัพยากร การระดมแรงงานไม่ว่าการขุดลอกซ่อมลำเหมืองฝาย การแบ่งปันน้ำ ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันตัดสินใจ จะเห็นได้ว่าทุกขั้นตอนในการจัดสรรน้ำจะมีการตัดสินใจร่วมกันของผู้ใช้น้ำ

ระบบเหมืองฝายเป็นระบบที่อยู่บนพื้นฐานของแนวคิดกระบวนการกลุ่มและความเชื่อของชาวนาในเรื่องสิทธิหน้าที่ความเป็นธรรมและการมีส่วนร่วมในการจัดการอย่างชัดเจน เกิดการรวมกลุ่ม/องค์กรเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายของผู้ใช้น้ำเพื่อจัดทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์

2.4. องค์กรภายนอกชุมชน

1) กลุ่มฮักเมืองน่าน

กลุ่มฮักเมืองน่าน เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มกันของพระสงฆ์ประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชน ที่มีความเห็นสอดคล้องกันว่า "อยากเห็นเมืองน่านเป็นเมืองที่น่าอยู่ โดยมีแนวคิดและเป้าหมายต้องการพัฒนาลังคม พัฒนาคณะ เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การรณรงค์ฟื้นฟูการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ มรดกทางด้านศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ป่าไม้ น้ำ ดิน และวัฒนธรรมท้องถิ่น" แนวคิดหลักของกลุ่มคือการพัฒนาคณะ การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนจังหวัดน่าน บทบาทด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ การฟื้นฟูป่าซึ่งเริ่มจากกลุ่มองค์กรที่อนุรักษ์ป่าชุมชนในท้องถิ่นของตนเองอยู่ก่อนแล้ว ขยายเครือข่ายกิจกรรม ในระดับกว้างครอบคลุมหลายอำเภอ ปัจจุบันเครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนมีจำนวน 39 แห่งทั่วจังหวัดน่าน กิจกรรมที่กลุ่มฮักเมืองน่านทำการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าจะมีรูปแบบหลากหลายแบ่งไปตามลักษณะภูมิศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ เช่น การปลูกป่าทดแทน การจัดทำแนวกันไฟ การป้องกันไฟป่า การทำพิธีบวงสรวง การเผยแพร่ข่าวสารความรู้เกี่ยวกับป่าสู่ชุมชน นอกจากนี้แล้วกลุ่มฮักเมืองน่าน ได้จัดเวทีการแลกเปลี่ยนแปลงข่าวสารความรู้ต่าง ๆ ให้ชุมชนอยู่เสมอเป็นองค์กรภายนอกที่อยู่ใกล้ชิดกับชุมชนต่างๆ มากที่สุด เครือข่ายป่าชุมชนของกลุ่มฮักเมืองน่านจะมีโครงสร้างในรูปแบบคณะกรรมการ คือมีประธานและกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนขององค์กรป่าชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดน่าน ส่วนมากจะเป็นผู้นำกลุ่ม กลุ่มฮักเมืองน่านมีเจ้าหน้าที่ประสานงาน จัดประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ สรุบทบทเรียนปรึกษาหารือ แก้ปัญหาร่วมกันปีละ 1-2 ครั้ง แต่ถ้าหากว่ามีกิจกรรมเร่งด่วนก็จะนัดหมายประชุม เช่น การจัดทำโครงการของบสนับสนุนจากองค์กรภายนอกในการทำแนวกันไฟ หรือการบวชป่าซึ่งต้องใช้งบประมาณ ทางกลุ่มองค์กรจะร่วมกัน

พิจารณาของบสนับสนุนในการจัดการป่าชุมชนไปในนามกลุ่มอีกเมืองนาน จากองค์กรทั้งภายในและภายนอกประเทศ จากการที่กลุ่มอีกเมืองนานเป็นกลุ่มที่ให้การสนับสนุนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีสมาชิกของแต่ละกลุ่มเข้ามาประชุมแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันแสดงความคิดเห็นที่หลากหลายในการแก้ไขปัญหาและหาทางออกร่วมกัน เช่น ปัญหาที่ชุมชนหนึ่งไม่สามารถแก้ไขได้ แต่หากว่ามีอีกชุมชนหนึ่งสามารถแก้ไขได้และมีปัญหาที่เกิดขึ้นมีปัญหาเหมือนกันก็จะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เสนอแนะซึ่งกันและกันด้วยความเชื่ออาทรเห็นใจกัน กลุ่มอีกเมืองนานเป็นผู้คอยประสานงานให้หน่วยงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐหรือเอกชน จะจัดอบรม สัมมนา การศึกษาดูงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เพื่อแจ้งให้องค์กรป่าชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมหรือสัมมนา เช่น การบวชป่าในเครือข่ายได้เข้าร่วมกิจกรรม กลุ่มอีกเมืองนานจึงเป็นองค์กรที่คอยเชื่อมโยงประสานให้องค์กรป่าชุมชนต่าง ๆ และเป็นองค์กรที่กระตุ้นเคลื่อนไหวด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ให้ดำเนินอยู่ตลอดเวลา

2) หน่วยงานของรัฐ

หน่วยงานของรัฐถือว่าเป็นหน่วยงานที่สำคัญที่ให้การสนับสนุนให้เกิดมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของชุมชนในระดับหนึ่งเนื่องจากการดำเนินการในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนนั้น หน่วยงานของรัฐก็เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยเป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดขึ้น ในปี 2504 รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติวนอุทยานแห่งชาติ และออกพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ปี 2507 ภายหลังการประกาศพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติที่ทับที่ทำมาหากินของชาวบ้าน แต่การดูแลป่าสงวนของกรมป่าไม้ไม่เพียงพอเนื่องจากเจ้าหน้าที่มีน้อยไม่สามารถดูแลพื้นที่ได้อย่างทั่วถึง จึงมักแต่งตั้งกำนันและผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในพื้นที่ติดต่อกับเขตป่าสงวน แต่ก็มีหลายกรณีที่กำนันและผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับการแต่งตั้งจากกรมป่าไม้เป็นผู้มีอิทธิพลและทำการรุกที่ป่าสงวนเสียเอง หรือมีเจตนาที่จะมีราษฎรที่ไม่มีที่ทำกินเข้าไปอาศัยอยู่ โดยที่กำนันและผู้ใหญ่บ้านไม่อาจจะป้องกันได้หรือไม่อยากป้องกัน เนื่องจากราษฎรเหล่านั้นมีฐานะยากจน หรือมีจำนวนมากและไม่ยอมที่จะอพยพออกจากพื้นที่แต่โดยดี ส่วนหนึ่งเป็นเพราะในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่หนึ่งและสอง ภายหลังจากที่มีการระดมการสร้างโครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดถนนเพื่อเชื่อมภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ได้มีผู้มีอิทธิพลทั้งที่เป็นพลเรือน นักธุรกิจและนายทุนจากส่วนกลางและท้องถิ่น พวกเขากันจับจองพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่ที่ทางการยังมิได้ประกาศเป็นเขตป่าสงวน การให้สัมปทานป่าไม้ ประกอบกับการขยายตัวของพืชเศรษฐกิจที่ตอบสนองแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

ในช่วงนั้น เป็นต้นว่า ข้าวโพด มันสำปะหลัง ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พื้นที่ป่าลดลง สาเหตุสำคัญประการหนึ่งก็คือ การขยายตัวอย่างรวดเร็วของการสร้างถนนสายยุทธศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำสงครามด้วยกำลังอาวุธกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้นตั้งแต่ปี 2512 ในปี 2528 รัฐได้มีการปรับนโยบายเกี่ยวกับป่า โดยแยกเป็นพื้นที่ "ป่าเศรษฐกิจ" และพื้นที่ "ป่าอนุรักษ์" โดยรัฐบาลมีการกำหนดพื้นที่ในการปลูกป่า ป่าเศรษฐกิจ หมายถึง พื้นที่ที่ปกคลุมไปด้วยไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ เป็นไม้โตเร็ว เช่น ยูคาลิปตัส ที่ใช้เยื่อทำกระดาษ ทำให้ราษฎรบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้นเพื่อปลูกป่าเศรษฐกิจ ขยายโดยมีนายทุนให้การสนับสนุน ภายหลังเกิดเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในภาคใต้ เป็นเหตุให้รัฐบาลได้ยกเลิกสัมปทานไม้ทั้งหมด ในปี 2532 มีการปรับนโยบายป่าไม้แห่งชาติใหม่ โดยกำหนดให้มีพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มขึ้นได้นำเอาความคิดในเรื่องการจัดการป่าโดยชุมชน โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าและร่วมรับผลประโยชน์ ด้วย ดังนั้น ถ้าหากเปิดโอกาสให้ชุมชนได้ดูแลรักษาและได้รับผลประโยชน์ตอบแทนตามสมควรจากการดูแลรักษาป่าดังกล่าว โดยเน้นการมีผลประโยชน์ที่ยั่งยืนภายใต้เงื่อนไขที่ช่วยให้ชุมชนมีความรู้ทางด้านเทคนิคในส่วนที่เกี่ยวกับป่าและการจัดการป่าตามสมควร ป่าทุกประเภทในประเทศไทยย่อมสามารถดูแลรักษาโดยชุมชนได้ อย่างน้อยก็บริเวณพื้นที่ป่าใกล้เคียงกับที่อยู่อาศัยของชุมชน วิธีการดูรักษาในความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่วไปก็คือ ป้องกันมิให้มีการทำลายพื้นที่ป่าเพื่อเปลี่ยนเป็นพื้นที่การเกษตร ป้องกันการตัดไม้ในปริมาณที่มากเกินไป ดูแลมิให้มีการทำลายสัตว์ป่า และป้องกันมิให้เกิดไฟป่าที่มีความรุนแรงเกิดขึ้นบ่อยจนเกินไป เมื่อชาวบ้านได้ร่วมกันดูแลรักษาป่าจนเกิดความอุดมสมบูรณ์ ทางกรมป่าไม้ได้เข้ามาศึกษาพื้นที่ สภาพป่าชุมชน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ยอมรับศักยภาพความสามารถในการดูแลรักษาป่าของชุมชน จึงสนับสนุนเกี่ยวกับประกาศเขตป่าอนุรักษ์ เพื่อแสดงอาณาบริเวณเขตที่จะดูแลรักษาป่า และได้มีทั้งข้าราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ตลอดจนนักวิชาการ ได้แวะเวียนเข้ามาพูดคุยสนทนา แลกเปลี่ยนความรู้ข่าวสารกับ ผู้นำ พระ ผู้อาวุโส และคณะกรรมการป่าชุมชนตลอดจนชาวบ้านเป็นประจำ จึงเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ชุมชนบ้านโป่งคำมีความภาคภูมิใจและมีกำลังใจในการดำเนินกิจกรรม และมีที่พึ่งพาอาศัยที่จะคอยช่วยเหลือ ซึ่งปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการเสริมสร้างแนวคิดของชาวบ้านในการร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐ เป็นการสร้างความมั่นใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเสริมอำนาจให้กลุ่มคณะกรรมการที่จะควบคุมมิให้มีการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของชุมชน ซึ่งชาวบ้านเกรงกันว่าหน่วยงานของรัฐจะจับกุมเมื่อกระทำผิดมากกว่าองค์กรในชุมชนเพราะยุ่งยากเสียเวลา แต่เมื่อ

องค์กรในหมู่บ้านดำเนินการตัดสินใจไม่ได้เนื่องจากเกินอำนาจ ก็จะส่งไปให้หน่วยงานของรัฐ เช่น เจ้าหน้าที่ป่าไม้ ดำรงดำเนินการต่อไป จึงต้องเสียเวลาและเสียค่าปรับมากกว่าการเสียค่าปรับภายในชุมชน และอาจจะมีโทษถึงจำคุก ทำให้ชุมชนต้องยอมรับการตัดสินใจภายในชุมชนมากขึ้น และนอกจากนั้นแล้วหน่วยงานของรัฐได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนประชุมสัมมนาอบรมศึกษาดูงาน และได้เชิญผู้นำของชาวบ้านไปร่วมประชุมสัมมนาลดจนจนบางครั้งก็ได้รับเชิญเป็นวิทยากร เพื่อให้ความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าให้แก่ชุมชนอื่น ๆ เช่น การจัดอบรมหลักสูตรวนศาสตร์ การจัดสัมมนาเรื่องป่าไม้กับชุมชน การฝึกอบรมการป้องกันไฟของกรมป่าไม้ ซึ่งนายแทน จันอ้น และพระอธิการสมคิด เล่าว่า การได้เข้าร่วมประชุมสัมมนา การศึกษาดูงาน ทำให้ได้รับความรู้เพิ่มขึ้นโดยเฉพาะเรื่องวิธาระบบนิเวศน์ของป่า กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ และเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของแต่ละองค์กร ทำให้ได้รับความรู้ใหม่ที่ไม่เคยรู้มาก่อน ได้พูดคุยกับเพื่อนที่มีปัญหาเหมือนกัน มันคุยกันสนุกสนาน การไปศึกษาดูงานทำให้มองเห็นมุมมองต่างๆ ได้รอบด้านไม่มองปัญหาเพียงด้านเดียว เป็นการเปิดหูเปิดตา เปิดโลกทัศน์หรือแนวคิดของตัวเองไปด้วย นอกจากหน่วยของรัฐจะเข้ามาแลกเปลี่ยนข่าวสารความรู้แล้ว ยังได้ให้การสนับสนุนงบประมาณในการช่วยเหลือในการทำแนวกันไฟ

หน่วยงานของรัฐจึงถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนตลอดจนทำให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ มีแนวคิดที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่เอาไว้ เพราะมีหน่วยงานของรัฐให้ทุนบางเรื่อง ในการดำเนินการเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานของรัฐ และเป้าหมายที่สำคัญของหน่วยงานของรัฐคือการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าให้บรรลุเป้าหมาย

2.4 การสืบทอดแนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ชุมชนบ้านโป่งคำ

1. แนวคิด

จากการศึกษาพบว่า แนวคิดที่เป็นรูปแบบให้เกิดการสืบทอดแนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ชุมชนบ้านโป่งคำ จุดแรกเกิดจากแรงบันดาลใจของพระอธิการสมคิด จารณธัมโม เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2530 ที่ เป็นความคิดและความรู้สึกของท่าน ที่ท่านทนไม่ได้ต่อการเห็นสภาพป่าของชุมชนบ้านโป่งคำถูกทำลาย

ในปี พ.ศ. 2530-2534 ท่านได้เดินทางไปศึกษาดูงานในสถานที่ต่าง ๆ ที่ให้การอบรมการศึกษาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรไม้และสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นภาคอีสานที่ จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ และหมู่บ้านศรีวงศ์ที่ได้เคยได้รับภาวะวิกฤตจากทำลายทรัพยากรป่าไม้ จากความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจึงเกิดแนวคิดที่จะให้ชุมชนของตนได้เห็นคุณค่าของธรรมชาติ เพราะว่าป่าของชุมชนถูกตัดทำลาย แฉวถางป่าเพื่อบุกเบิกทำไร่กันเพิ่มขึ้นอยู่ทุกวัน สภาพป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ด้วยแมกไม้ ธารน้ำ สัตว์ป่าและนกนานาชนิดเริ่มหมดไป ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนมีการเผาถ่าน ตัดไม้แปรรูปส่งออกขาย ป่าตามปลายไร่ปลายนา เริ่มหมดไป จึงเกิดความรู้สึกที่ทนไม่ได้เมื่อนึกถึงผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นตามมากับชาวบ้านในชุมชน เมื่อสภาพป่าซึ่งเป็นป่าต้นน้ำ ลำธารของชุมชนถูกทำลายหมดไป ทรัพยากรดินและน้ำ หมดความอุดมสมบูรณ์ลงตามไปด้วย สิ่งที่ไม่พ้นคือความแห้งแล้งความอดขัดขัดสนที่จะเกิดขึ้นกับชาวบ้านในชุมชน ถ้าขาดผู้คิดที่จะดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรและการจัดการให้ ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำของชุมชนให้มีสภาพฟื้นตัวกลับมาเป็นป่าที่สมบูรณ์ดังเดิม ดังนั้นจึงได้คิดที่จะดำเนินการในเรื่องนี้โดยการให้การสืบทอดแนวคิดแก่ชาวบ้านในชุมชนให้ เขาเกิดความรู้สึกตระหนักมีจิตสำนึกและยุติการตัดไม้ทำลายป่าและการบุกเบิกแฉวถางป่า ซึ่งเป็นป่าของชุมชน

ต่อจากนั้นก็ได้นำประเด็นแนวคิดดังกล่าวไปสนทนาพูดคุยกับ นายยอด จันอ้น ผู้อำนวยการหมู่บ้านซึ่งเป็นเครือญาติ และนายเปลี่ยน เป้าพรม ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน ให้ได้รับทราบข้อเท็จจริงและนำไปสู่ประเด็นที่เป็นแนวคิด คือ เหตุการณ์ที่เป็นวิกฤตการณ์ในชุมชนที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับเรื่องทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เพราะว่าทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน บ้านโป่งคำได้ถูกทำลายติดต่อกันอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2500 ชาวบ้านได้ แฉวถางป่าเพื่อบุกเบิกทำไร่ปลูกพืชเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น และตัดไม้เผาถ่าน ครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2524 มีคนพื้นราบที่อยู่รอบนอกชุมชนได้มาจับจองพื้นที่ป่าในการทำไร่ทำนา ทำให้มีการแฉวถางป่าไม้ของชุมชนเพิ่มขึ้น ประกอบอาชีพปลูกถ่านตัดไม้เลื่อยเป็นไม้แปรรูปและเผาถ่าน

พระอธิการสมคิด จารณธัมโม กล่าวว่า การตัดไม้ทำลายป่าของชุมชน บ้านโป่งคำ น่าจะเกิดการมีทัศนคติของภาครัฐบาล ภาคเอกชน ชาวบ้าน ที่มีต่อป่าที่ ผิดพลาด และมีการศีลธรรมทางสังคมที่เสื่อมถอย กล่าวคือ ป่าไม้เป็นทรัพยากรของผืนแผ่นดินที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติเป็นชุมชนทรัพย์ของแผ่นดิน เป็นตัวสร้างความสมดุลของธรรมชาติในระบบนิเวศวิทยา และเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้สิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นมาบนโลก โดยเฉพาะ

มนุษย์ได้มีชีวิตอยู่ได้ด้วยความเป็นปกติสุขทั้งกายและจิตใจ ซึ่งทรัพยากรป่าไม้ในป่าของชุมชนบ้านโป่งคำก็มีคุณค่าและความสำคัญ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของชุมชน ทั้งด้านการเกษตรและความเป็นอยู่ แต่ภาครัฐบาล ภาคเอกชน ชาวบ้านมีทัศนคติในการมองทรัพยากรป่าไม้ที่อยู่ตามธรรมชาตินั้นด้วยความผิวเผินและเห็นแก่ผลประโยชน์เฉพาะหน้า โดยภาครัฐบาลมีทัศนะว่าป่าเป็นของรัฐบาล ป่าไม้เป็นสินค้าที่จะทำเงินให้กับรัฐบาลในรูปของภาษี ค่าสัมปทาน ผลการที่รัฐบาลมีทัศนะในการมองป่าเช่นนั้น การทำลายทรัพยากรป่าไม้อย่างเป็นทางการโดยการให้การสัมปทานก็เกิดขึ้น

ส่วนภาคเอกชนคือบริษัทที่ทำไม้ของต่างชาติและของไทยที่ได้รับการสัมปทาน ต่างมีทัศนะในการมองป่าที่ว่า ทรัพยากรป่าไม้ที่อยู่ในชุมชนหรืออยู่ในพื้นที่ของประเทศ เป็นสินค้าที่สำคัญต่อการทำเงินและรายได้ที่เกิดขึ้นต่อตนเองและกิจการได้เป็นอย่างดี ฉะนั้นจะต้องมีการตัดทอนผลประโยชน์คือทรัพยากรป่าไม้ออกจากป่าให้คุ้มค่าต่อการลงทุนมากที่สุด ทัศนคติของชาวบ้านที่มีต่อทรัพยากรป่าไม้ในป่าของชุมชนมองว่าป่าไม้เป็นของรัฐบาล ชาวบ้านในชุมชนไม่ได้เป็นเจ้าของ การดูแลรักษาป่าเป็นหน้าที่ของรัฐ ชาวบ้านไม่เกี่ยวข้อง จิตสำนึกโดยส่วนรวมในการเล็งเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งมีอยู่ในป่าโดยรอบชุมชนของชาวบ้านที่จะร่วมรับผิดชอบให้ดำรงอยู่ต่อไปในรูปที่ยั่งยืนยังไม่เกิดขึ้น การขโมยลักลอบตัดไม้ของชาวบ้านจึงเกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ จากการที่เจ้าหน้าที่ของป่าไม้ซึ่งเป็นผู้รักษากฎหมายป่าไม้ของรัฐมีอยู่เป็นจำนวนน้อย ได้เข้ามาตรวจตราปีละ 1-2 ครั้ง แล้วออกไป นั่นคือการนำเอากฎหมายและความศักดิ์ที่คุ้มครองทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนให้อยู่รอดปลอดภัยออกไปด้วย ซึ่งเป็นประเด็นแนวคิดของเหตุการณ์ภาวะการถูกทำลายของทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านโป่งคำ

2. ขั้นตอนในการสืบทอดแนวคิดแก่ชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ขั้นตอนรูปแบบการสืบทอดแนวคิดแก่ชุมชนของ พระอธิการสมคิด จารณธัมโม นายยอด จันอ้น นายเปลี่ยน เบ้าพรหม นายแทน จันอ้น นางสาวมัลลิกา จันอ้น ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำในการให้การสืบทอดแนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านโป่งคำ ที่เกิดขึ้นระหว่างปี พ.ศ. 2534 เป็นต้นมาในชุมชน มีขั้นตอนการให้การสืบทอดแนวคิดแก่ชุมชนที่สำคัญคือ 1. การปรับเปลี่ยนทัศนคติที่ผิดพลาดของชาวบ้านที่มีต่อทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนให้ถูกต้อง โดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการกระตุ้นให้คิดจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกชุมชน 2. การปลูกจิตสำนึก โดยการนำไป

ดูสิ่งที่เกิดขึ้นที่เป็นผลกระทบมาจากทรัพยากรป่าของชุมชนถูกทำลายและการให้ความรู้ 3. การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่มีต่อป่าของชาวบ้านในชุมชนให้ถูกต้อง โดยการทำให้เป็นตัวอย่าง และฝึกให้ปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์และจัดการป่าไม้ของชุมชน ในรูปแบบที่ยั่งยืน ซึ่งกลุ่มผู้นำได้มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กร และมูลนิธิของกลุ่ม ผู้นำ และชุมชนขึ้นรองรับในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของชาวบ้านให้เกิดขึ้นและเป็นไปในลักษณะคงที่ เพื่อให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมและปฏิบัติด้วย เช่น กลุ่มชมรมเกษตรกร กลุ่มชมรมเหมืองฝายเพื่ออนุรักษ์ป่าต้นน้ำ มีนายแทน จันอ้น เป็นประธาน มีผู้ใหญ่บ้าน และแกเผายในตำบลทุ่งขี้เป็นกรรมการ เพื่อให้ชาวบ้านร่วมมือกันรักษาดูแลป่าต้นน้ำลำธารของชุมชน มูลนิธิรักสันติสุข ซึ่งมีพระอธิการสมคิด จารณธัมโม เป็นประธานมูลนิธิจัดตั้งขึ้นมาเพื่อสนับสนุนกิจกรรมในการสืบทอดแนวคิดแก่ชาวบ้านในชุมชน ให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน โดยสนับสนุนอุปกรณ์ และค่าจ้างให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรมการถางแนวป้องกันไฟป่า การปลูกป่า และโครงการหมู่บ้านป่าของศูนย์ปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติ จังหวัดน่านเปิดโอกาสให้ชาวบ้านในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมในโครงการด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในรูปแบบป่าชุมชน

3.เงื่อนไขการให้ชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรม

ในระยะแรก ๆ เป็นไปในลักษณะของความสมัครใจ ไม่มีค่าตอบแทนใด ๆ เพราะชุมชนต้องการให้ป่าของชุมชนที่ถูกทำลายป่าไม้แล้วถางป่าเพื่อบุกเบิกการปลูกพืชเศรษฐกิจ ชาวบ้านได้รับผลกระทบจากภาวะวิกฤติที่เกิดขึ้นในชุมชน ปัจจุบันด้วยเงื่อนไขทางกายภาพที่เอื้อต่อการคงสภาพหรือฟื้นฟูป่าขึ้นใหม่ เช่น พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ทำให้ชุมชนต้องรักษาสภาพป่าไว้หรือฟื้นฟูป่าขึ้นมา ส่วนพื้นที่พื้นที่ที่ถูกทำลายมาก ชุมชนเริ่มแสวงหาทางฟื้นฟูเพื่อประโยชน์ในอนาคต ซึ่งชาวบ้านจะได้ประโยชน์จากการเข้าร่วมกิจกรรม ทั้งทางตรงและทางอ้อม คือชาวบ้านสามารถหาของกินจากป่าจำพวก ผัก หน่อไม้ เห็ดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในป่าอนุรักษ์ นอกจากนี้ยังเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่านานาชนิด ประโยชน์ทางตรง คือ ชาวบ้านได้ใช้สอยพืชผลจากป่า และผลิตผลที่ชาวบ้านได้รับได้แก่ ไม้ที่นำมาสร้างบ้านและซ่อมแซมบ้าน ตลอดจนนำมาใช้ในสาธารณูปโภคของหมู่บ้าน โดยผ่านคณะกรรมการหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านในชุมชนสงสามชิกเข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านโป่งคำ ให้เป็นไปในรูปแบบที่ยั่งยืน

4. โอกาสที่ใช้ในการให้การสืบทอดแนวคิดของผู้นำแก่ชุมชน

กลุ่มผู้นำจะใช้โอกาสในการสืบทอดแนวคิดแก่ชุมชนทั้งที่เป็นโอกาสที่เป็นทางการ คือในการประชุมองค์การบริหารส่วนตำบล ในการประชุมลูกบ้านในชุมชนเดือนละ 1 ครั้ง ในการร่วมทำบุญตักบาตรที่วัดทุกวันพระ วันนักขัตฤกษ์ และการนัดประชุมในโอกาสพิเศษเมื่อเกิดปัญหาขึ้นและโอกาสที่ไม่เป็นทางการ คือใช้วิธีการพูดคุยกันตามปกติ ประสานคนรู้จักกันของคนในหมู่บ้านเดียวกัน โอกาสที่ใช้ในการสืบทอดแนวคิดของผู้นำเป็นในทางไม่เป็นทางการเพราะคนในชุมชนเป็นเครือญาติกัน ทำให้มีพบปะพูดคุยกันในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ในชุมชน

5. เนื้อหา

เนื้อหาสาระที่นำมาพูดคุยกันหรือนำมาสู่ที่ประชุม นั้น ส่วนมากจะเป็นความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสถานการณ์ของป่าไม้ที่เกิดขึ้นทั้งในและนอกชุมชน โดยผู้นำในการสืบทอดแนวคิดจะเป็นผู้นำความรู้ที่เป็นความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสถานการณ์ของป่าไม้ จากในและนอกชุมชนมาเสนอพร้อมวิเคราะห์ความเคลื่อนไหวเหตุผลและทิศทางให้ชาวบ้านในชุมชนได้รับทราบรับรู้ และกลุ่มผู้นำชาวบ้านในชุมชนจะเป็นผู้เสนอสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชนให้ผู้นำในการสืบทอดได้รับรู้และร่วมกันวิเคราะห์หาแนวทางป้องกันแก้ไข (สัมภาษณ์นายแทน จันอ้น นายยอด จันอ้น นายเปลี่ยน เป้าพรม นางสาวมัลลิกา จันอ้น และพระอธิการสมคิด)

จากการศึกษาพบว่า ผู้นำได้อาศัยสถานการณ์และภาวะการเป็นผู้นำเฉพาะตัวของตนเองเข้าดำเนินการ โอกาสที่ใช้ในการให้การสืบทอดแนวคิดแก่ชาวบ้านในชุมชน ผู้นำจะใช้โอกาสทั้งที่เป็นทางการคือ การนัดประชุม และโอกาสที่ไม่เป็นทางการคือการพบปะ พูดคุย สนทนาตามทางเดิน กลุ่มชาวบ้าน ตามบ้านเรือน วันหยุดและวันสำคัญทางศาสนา เข้าดำเนินการให้การสืบทอดแนวคิด โดยมีเงื่อนไขของการเข้าร่วมกิจกรรมของชาวบ้านในชุมชนเป็นบรรยากาศที่เป็นไปด้วยความสมัครใจ ส่วนเนื้อหาของการให้การสืบทอดแนวคิดส่วนใหญ่จะประกอบไปด้วยข่าวคราวความเคลื่อนไหวของทรัพยากรป่าไม้ทั้งในและนอกชุมชนที่ถูกทำลายและผลกระทบที่เกิดขึ้น หาแนวทางแก้ไขและการป้องกัน

โดยสรุป การให้การสืบทอดแนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ชุมชนบ้านโป่งคำของผู้นำนั้น ผู้นำมีแนวคิดที่เป็นวัตถุประสงค์หลักในการดำเนินอยู่ 3 ประการคือ 1. เพื่อการปรับเปลี่ยนแนวคิดและทัศนคติของชาวบ้านในชุมชนที่มีต่อการอนุรักษ์

ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนที่เคยมีมาในอดีตที่ผลิตผลให้ถูกต้อง 2. เพื่อการปลูกจิตสำนึกของชาวบ้านในชุมชนที่ไม่เกิดความตระหนักสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ให้เกิดความตระหนักสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน 3. เพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านในชุมชนที่ไม่พึงประสงค์ให้เป็นที่ยอมรับ 4. โดยมีขั้นตอนของการดำเนินอยู่ 3 ขั้นเช่นกัน คือ ขั้นที่ 1 เป็นขั้นตอนดำเนินการให้การสืบทอดแนวคิดเพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดและทัศนคติ ขั้นที่ 2 เป็นขั้นตอนดำเนินการให้การสืบทอดแนวคิดเพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนได้เกิดจิตสำนึก และ ขั้นที่ 3 เป็นขั้นตอนดำเนินการให้การสืบทอดแนวคิดเพื่อให้ชาวบ้านในชุมชนได้มีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนด้วย

วิธีการการสืบทอดแนวคิดของผู้นำแก่ชุมชนในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

จากการศึกษาพบว่า ผู้นำในการสืบทอดแนวคิดใช้วิธีการการสืบทอดแนวคิดแก่ชาวบ้านในชุมชน ในลักษณะดังนี้คือ

1. การออกไปเยี่ยมเยียนชาวบ้านเป็นรายบุคคลหรือกลุ่ม แล้วนั่งสนทนาแลกเปลี่ยนแนวคิดโดยการพูดคุยสารทุกข์สุขดิบกันตามประสาของคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน แล้วนำหลักธรรมคำสอนมาพูดคุยเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนที่ผสมผสานกลมกลืนไปกับเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนเพื่อให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติ โดยมักจะเน้นย้ำให้ชาวบ้านได้เห็นว่าการไม่รู้จักคุณค่าของป่าไม้ คือการขาดศีลธรรม รู้จักรักษาความสมดุลของจิตใจตนเอง ของสังคมและสิ่งแวดล้อม ให้ดำเนินควบคู่กันไป ซึ่งพระอริการสมคิด จารณธัมโม มักจะกล่าวกระตุ้นให้ชาวบ้านได้คิดอยู่เสมอว่า “ป่าไม้เป็นแหล่งปัจจัยสี่ของเรา เราต้องช่วยอนุรักษ์เอาไว้” การตัดไม้ทำลายป่าและเผาถ่านเท่ากับเป็นการทำลายป่าและทำลายแหล่งปัจจัยสี่ของตัวเอง ซึ่งป่าไม้เป็นตัวรักษาความสมดุลของดินฟ้า อากาศ เป็นแหล่งเกิดของน้ำ เหตุนี้เองป่าไม้จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับสิ่งมีชีวิตและเป็นชุมทรัพย์ของแผ่นดินที่มนุษย์เราต้องรักษาถ้าไม่รักษาเกะกะและความหายากก็จะเกิดขึ้นตามมา การดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีสุขสบายของเราชาวบ้านทุกคนก็จะมลายหายไปสิ้นไปในทันทีทันใดนอกจากนั้นท่านก็จะพยายามย้ำให้ชาวบ้านได้ลุกขึ้นมาทำหน้าที่ปกป้องทรัพย์สมบัติของชุมชนคือ ทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ในชุมชน ด้วยการช่วยกันรักษา และอีกตัวอย่างหนึ่งของการฝากข้อคิดให้แก่ชาวบ้าน เช่น “ใบไม้ใบหญ้าเมื่อแห้งก็ร่วงหล่นปกคลุมพื้น

แผ่นดิน เวลาแสงอาทิตย์ส่องลงมาหญ้าเหล่านี้จะช่วยปกป้องแสงดวงอาทิตย์ให้ลงถึงพื้นดิน น้อยที่สุด เมื่อเวลาผ่านไปใบไม้ใบหญ้าเหล่านี้ก็จะเน่าผุสลายกลายเป็นปุ๋ยธรรมชาติ ทำให้แผ่นดินของเราชุ่มชื้นเก็บน้ำไว้ได้ตลอดปี น้ำที่เราดื่มเรากิน ทั้งในลำห้วยทั้งในบ่อมีอยู่ได้ เพราะมีทรัพยากรป่าไม้ ป่าไม้ใบหญ้าที่ปกคลุมพื้นแผ่นดิน เป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อเรา ต่อชีวิตของเราอย่างใหญ่หลวง ถ้าวันหนึ่ง ๆ พวกเราตัดไม้เพื่อเผาถ่าน โดยไม่คำนึงถึงคุณประโยชน์ของป่า คิดเพียงให้ตัวได้มีกินมีใช้ไปวัน ๆ ก็พอแล้ว เหมือนอดีตที่ผ่านมาในภัยวิกฤตที่เกิดจากการทำลายต้นไม้ บุกรุกป่าทำไร่เลื่อนลอย ปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยไม่หยุดคิดว่าผลตามมาจะเป็นเช่นไร ทำให้ป่าชุมชนปราศจากต้นไม้ น้ำตามแม่น้ำลำคลองก็แห้งขอด แล้วเราจะอยู่กันได้อย่างไร ถ้าไม่หันกลับมาปรับความรู้สึกนึกคิดของเราที่มีต่อป่าเสียใหม่ ซึ่งผู้นำได้ การสืบทอดแนวคิดคือ

การแลกเปลี่ยนแนวคิดความรู้ของบุคคล การที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคม อยู่กันเป็นกลุ่มย่อมจะมีการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันและการแลกเปลี่ยนความรู้หลายสิ่งหลายอย่างที่ถูกรวบ ๆ ตัวเอง ได้รับการสั่งสอนจากบุคคลภายในครอบครัวและบุคคลอื่น ๆ จากการสังเกตจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวบุคคลจึงมีการเรียนรู้อยู่หลากหลายรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้จากครอบครัว เครือญาติ พี่น้อง กลุ่มเพื่อน โรงเรียนและจากสื่อต่าง ๆ และสังคมที่ได้วางกฎเกณฑ์ตลอดจนวิถีการปฏิบัติในการเรียนรู้ที่ทำให้คนมีการเรียนรู้ที่แตกต่างกันเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์หรือภูมิประเทศที่ตนอาศัยอยู่จะทำให้บุคคลมีประสบการณ์พื้นฐานชีวิตที่แตกต่างกัน ตามชนบทภาคเหนือแล้วจะมีการเรียนรู้จากระบบครอบครัว เครือญาติซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ของบุคคลค่อนข้างสูงมากในการอบรมสั่งสอนโดยผู้อาวุโสที่มีประสบการณ์ที่จะสืบทอดแนวคิดให้แก่ผู้เยาว์ เครือญาติ พี่น้องใกล้ชิดจะมีการพูดคุยสนทนาแลกเปลี่ยนแนวคิดความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันหรือปัญหาทั่วไปที่ตนเองไม่กล้าจะพูดคุยกับบุคคลอื่นในชุมชน ซึ่งจะไว้วางใจและพูดคุยกับญาติมิตรของตนเอง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากครอบครัวเป็นการเรียนรู้ทั้งทางด้านทักษะ การดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกับสังคม ซึ่งในอดีตนั้นการเรียนรู้แนวคิดกับเรื่องป่าจะได้รับการถ่ายทอดจากประสบการณ์จริงที่พ่อแม่ปู่ย่าตายายได้พาลูกหลานเข้าไปหาของป่า ทำให้ได้รับการสืบทอดจากข้อมูลต่าง ๆ จากของจริงไม่ว่าจะเป็นอาหารเช่น พืชผักต่าง ๆ ชนิดของต้นไม้ พันธุ์ไม้ ที่บอกลักษณะของต้นไม้ที่เป็นยารักษาโรคเป็นสมุนไพร ตลอดจนเป็นแหล่งต้นน้ำและประโยชน์ของป่าของไม้แต่ละชนิดและจะบอกข้อห้าม ในการที่ตัดไม้มาทำบ้านหรือนำมาใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็นคำกลอนสุภาษิตที่จะคอยเป็นผู้ถ่ายทอดว่าสิ่งที่ทำลงไปนั้นเป็นเป็นสิ่งที่ดีหรือเป็นสิ่งที่ไม่ดีที่หวงห้าม

กระทำถ้าทำแล้วจะทำให้ "ซิด" เป็นอุปมงคลต่อชุมชน ระบบการถ่ายทอดการเรียนรู้ในแต่ละท้องถิ่นนั้นเป็นสิ่งสำคัญในการปฏิบัติเริ่มจากครอบครัวโดยอาศัยสื่อการสืบทอดที่มีอยู่ในท้องถิ่นในการเรียนรู้ตลอดจนวิถีการปฏิบัติทั้งทักษะและความรู้ไปพร้อมกัน การแลกเปลี่ยนจึงเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาและทุกสถานที่ไม่มีที่สิ้นสุดลง

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของบุคคลในชุมชนบ้านโป่งคำนั้นเกี่ยวกับเรื่องป่าชุมชนหรือการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ จะมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับชุมชนชนบทภาคเหนือ คือการเรียนรู้ที่ได้รับมาจากการอบรมการสั่งสอนจากครอบครัวทำให้เกิดการเรียนรู้และนอกจากนั้นแล้วชุมชนได้เห็นความสำคัญในการแลกเปลี่ยนความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากครอบครัวจากสังคมและครอบครัวต้องถ่ายทอดแนวคิดในการดูแลการรักษาป่า การอยู่การกิน กฎเกณฑ์ระเบียบการปฏิบัติต่อป่า การลงโทษถ้าฝ่าฝืนให้สมาชิกของครอบครัวได้เรียนรู้แลกเปลี่ยนเพื่อจะได้ปฏิบัติตามและให้การเคารพในการที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรป่าอย่างต่อเนืองตลอดจนผู้ที่มาเป็นสมาชิกใหม่ของครอบครัวไม่ว่าเป็นลูกเขย ลูกสะใภ้ที่ยังไม่ทราบกฎเกณฑ์ระเบียบในการวิถีการปฏิบัติ ซึ่งหัวหน้าครอบครัวซึ่งเป็นตัวแทนของครอบครัวที่ได้เข้าร่วมประชุมของหมู่บ้านจะรับทราบข้อตกลงร่วมของชุมชนแล้วนำเอาข้อตกลงนั้นมาขยายให้บุคคลในครอบครัวหรือญาติที่ใกล้ชิดได้รับทราบ สมาชิกของครอบครัวใดจะทำผิดกฎเกณฑ์ของชุมชนไม่ได้เพราะเป็นข้อตกลงร่วมของสมาชิกทุกครอบครัวที่อยู่ในชุมชน สมาชิกของชุมชนจะได้รับรู้รายละเอียดในการอนุรักษ์และการจัดการป่าชุมชน การเรียนรู้ของบุคคลแต่ละคนนั้นจะขึ้นอยู่กับความสนใจ ตลอดจนถึงปัจจัยที่เป็นตัวผลักดันให้บุคคลเข้าร่วม จากการวิเคราะห์จะพบว่า การแลกเปลี่ยนความรู้เกี่ยวกับเรื่องป่าชุมชนนั้นบุคคลมีรูปแบบหลายลักษณะในการพูดคุยสนทนาถึงเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เกิดทำให้มองหาสาเหตุในการที่จะอนุรักษ์และจัดการป่าชุมชน และมีการพูดคุยกันในครอบครัวถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับป่าชุมชนไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ในการอนุรักษ์ การจำแนกแบ่งเขตการใช้สอยป่า ซึ่งการแลกเปลี่ยนการพูดคุยการสนทนาในพื้นที่ที่จะดูแลรักษาเอาไว้ว่าควรจะรักษาพื้นที่ใดก่อนแล้วขยายไปสู่อีกพื้นที่หนึ่ง ซึ่งคนในชุมชนจะมีรูปแบบและสัญลักษณ์ให้รู้ว่าสัญลักษณ์ดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าที่ได้รับการอนุรักษ์เอาไว้ หรืออาจจะสังเกตในกลุ่มต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่และมีจำนวนมากหรือบุคคลที่รู้จักสถานที่ที่บอกตำแหน่งได้ร่วมกัน พ่อแม่เป็นบุคคลที่สำคัญในการพาสมาชิกของครอบครัวไปพบของจริงเช่น การพาสมาชิกไปหาหน่อไม้ เห็ด ผักต่าง ๆ ซึ่งเป็นอาหารในป่า ก็จะบอกเล่าให้สมาชิกได้รับรู้เขตการรักษาป่าเริ่มต้นจากที่ใดแล้วก็จะบอกให้สมาชิกร่วมมือกันในการที่จะรักษาป่าบอกกฎเกณฑ์ระเบียบห้ามตัดไม้ทำลายป่าแต่ชุมชนสามารถหาอาหารได้ นอกจาก

นี้แล้วยังได้พาสมาชิกของครอบครัวเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ เช่นการมีส่วนร่วมในการเลี้ยงผี
สบน้ำ การบวชป่า ที่จะเป็นตัวสืบทอดแนวคิดให้แก่สมาชิกซึ่งเป็นความรู้ ความเชื่อในการร่วม
พิธีกรรม ทำให้สมาชิกได้ซึมซับการปลูกฝังแนวคิด ทั้งความเชื่อ อุดมการณ์แนวการดำเนิน
การสืบทอดพิธีกรรม ตลอดจนแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า สิ่งแวดล้อม น้ำ ให้สืบทอดไป
เนื่องจากการได้เห็นความแตกต่างระหว่างป่าที่ได้รับการฟื้นฟูอนุรักษ์กับป่าที่ไม่ได้รับการฟื้นฟู
จะมีขนาดต่างกัน ทั้งอุณหภูมิอากาศ ถึงแม้ว่าสภาพปัจจุบันสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงไม่ว่า
จะเป็นเรื่องอาชีพการทำมาหากิน ความสัมพันธ์กับป่าของคนในชนบทอาจจะน้อยลงไปแต่ใน
ชุมชนบ้านโป่งค้ำนั้นยังมองเห็นความสำคัญของป่าอยู่มาก มีการพึ่งพาป่าในการเข้าไปหา
อาหาร การสืบทอดแนวคิดในการรักษาป่ายังไม่ค่อยจะเปลี่ยนแปลงไปเท่าใดนัก ชุมชน
จึงพาเด็กซึ่งเป็นเยาวชนของหมู่บ้านได้เดินป่าให้ได้รับประสบการณ์จริงหรือเข้าร่วมพิธีกรรม
สำคัญในการจัดกิจกรรมของชุมชน และโรงเรียนก็ให้ความร่วมมือในการให้เด็กนักเรียนได้เข้า
ร่วมพิธีกรรม การเดินป่า นักเรียนจึงมีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและการปลูกป่าของ
ชุมชน

การสืบทอดแนวคิดการเรียนรู้จากวัด วัดบ้านโป่งค้ำในอดีตมีความ
สำคัญต่อหมู่บ้านมากเนื่องจากเป็นแหล่งให้การศึกษาทางศาสนา การอ่านอักขรธรรมล้านนา
การเขียนอ่านภาษาบาลี และการสอนให้เรียนรู้ในด้านจริยธรรม ศีลธรรมจากวัด ซึ่งสามารถ
เรียกได้ว่าวัดคือศูนย์กลางการเรียนรู้ ต่อมาเมื่อโรงเรียนเข้ามาเปิดการสอนภายในหมู่บ้าน ได้
มีการกระตุ้นให้ส่งลูกหลานเข้าเรียนในระยะแรกโดยมีกฎหมายการศึกษาภาคบังคับทำให้
ต้องส่งลูกหลานเข้าเรียนแต่ไม่มีผู้ใดเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาเนื่องจากยังไม่เห็นความสำคัญ
ของการศึกษา ประกอบกับการคมนาคมภายนอกหมู่บ้านยังไม่สะดวกที่จะไปเรียนต่อได้ จน
กระทั่งมีผู้จบการศึกษาสามารถทำงานประกอบอาชีพมากขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ
ต่อผู้ปกครองมากขึ้นเมื่อการออกไปทำงานข้างนอกของผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมไม่ว่า
จะเป็นพยาบาล ทำให้ผู้ปกครองส่งเด็กเรียนต่อหลังจากกระดပ်ประถมศึกษาแล้วมีจำนวนเพิ่ม
มากขึ้น ซึ่งเงื่อนไขการเรียนเพิ่มขึ้นจากอดีต นอกจากแรงจูงใจในการทำงานในอนาคตแล้ว
รายได้ของแต่ละครอบครัวพอที่จะส่งลูกหลานเรียนได้ การคมนาคมสะดวกมากขึ้น มีการ
ขยายโรงเรียนระดับมัธยมประจำอำเภอขึ้นในท้องถิ่น โรงเรียนสันติสุขวิทยาซึ่งอยู่ไม่ห่างไกล
จากบ้านโป่งค้ำมากนัก ทำให้เด็กเดินทางไปเรียนอย่างสบาย

จากการที่ผู้ปกครองสนใจให้การศึกษาแก่บุตรหลานของตนและเห็นความสำคัญในการเรียนเพื่อทำงานหรือเรียนต่อในระดับสูงนั้น ทำให้เด็กและผู้ปกครองสนใจทำให้โรงเรียนและวัดบ้านโป่งคำเข้าร่วมโครงการพัฒนาระบบการเรียนการสอนด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการร่วมมือกับรายการทุ่งแสงตะวันจัดให้นักเรียนได้เดินป่าได้ศึกษาป่าในหมู่บ้านของตน การดำเนินการเน้นด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะป่าชุมชน และใช้วิธีการศึกษาในลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนคือให้เด็กได้เรียนรู้จากชุมชนในวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และปีที่ 6 ให้เข้าไปพูดคุย ชักถามรายละเอียดต่าง ๆ ในประเด็นที่กำหนดหรือตกลงกันภายในกลุ่ม มาซักถามจากผู้เฒ่าผู้แก่และบุคคลที่เกี่ยวข้องและนำมาวิเคราะห์ถึงสถานที่ต่าง ๆ ของหมู่บ้านและประเด็นปัญหา ทำให้ผู้ปกครองมีความคิดเห็นในการดำเนินการนี้ว่า ในสิ่งที่เด็กได้เรียนรู้จากภายในชุมชนเป็นสิ่งที่ดี ซึ่งถ้าหากมองอีกมุมหนึ่งแล้วจะเห็นว่าเด็กที่เข้าไปศึกษานี้กลายเป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนมีความตระหนักมากขึ้น และการที่เด็กได้เข้าไปเรียนรู้จากภายในชุมชนของตนเองนั้นทำให้เด็กได้เรียนรู้ถึงศักยภาพของชุมชนที่ตนเองอยู่นั้นมีการดำเนินการในด้านใดบ้างและดำเนินการอย่างไรและสร้างการเรียนรู้เรียนโดยเฉพาะมีการแลกเปลี่ยนจากเพื่อนนักเรียนด้วยกันแล้วได้รับคำแนะนำชี้แจงจากครูเพิ่มเติม นอกจากนี้แล้วเงื่อนไขและสถานการณ์ภายนอกมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงให้เกิดการเรียนรู้ของประชากรในท้องถิ่นอย่างมากมาย ทั้งการพัฒนาประเทศ การสร้างสาธารณประโยชน์ การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ การติดต่อจากบุคคลภายนอก การเรียนรู้เพื่อประกอบอาชีพใหม่และอื่น ๆ ทำให้การกระตุ้นให้ประชาชนต้องการเรียนรู้ ความรู้และเรื่องราวใหม่ ๆ ต่อไปอีก (ชูเกียรติ ลิขสุวรรณ, 2535, หน้า 36) โดยเฉพาะนโยบายของรัฐที่กำหนดให้เป็นปีสิ่งแวดล้อมทำให้สื่อมวลชนเน้นข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น มีการเผยแพร่ให้มีการรับรู้การดำเนินการของชุมชนต่าง ๆ ที่ได้รับการยอมรับและเผยแพร่อย่างกว้างขวาง ทำให้ชาวบ้านได้รับรู้การดำเนินงานชุมชนต่าง ๆ มากขึ้น และทำให้เกิดการยอมรับว่าการดำเนินงานการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและการจัดการป่าที่ชาวบ้านดำเนินการนั้นเป็นการดำเนินงานที่ถูกต้องและได้รับการยอมรับจากภายนอก ทำให้เกิดกำลังใจในการดำเนินงาน

2. การประชุมกลุ่มแล้วบรรยายให้ความรู้ เพื่อให้เกิดความตระหนักและจิตสำนึก จากการศึกษาคพบว่า ผู้นำการสืบทอดแนวคิดได้ใช้วิธีการบรรยายให้ความรู้เพื่อให้สมาชิกของชุมชนเกิดความตระหนักและมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยผู้นำประสานกับคณะกรรมการหมู่บ้านให้เรียกประชุมหรือการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ซึ่ง

อาศัยวัดเป็นสถานที่ประชุม มีการพูดคุยบรรยายถึงภัยที่เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่า และเรื่องไฟไหม้ป่า ซึ่งเป็นฝีมือของชาวบ้านที่พยายามบุกรุกถางป่าเพื่อทำประโยชน์ ถ้าชุมชนของพวกเราไม่สามารถรักษาป่าชุมชนเอาไว้ได้ ผืนแผ่นดินของเราก็ไร้ประโยชน์ เพราะไม่สามารถเพาะปลูกได้แล้วก็กระทบกระเทือนถึงเรื่องปากท้อง ความอดอยากยากจนจะเกิดขึ้นกับชีวิตของคนในชุมชน เมื่อความอดอยากยากจนเกิดขึ้น ปัญหาการลักเล็กขโมยก็จะตามมาในหมู่บ้านของเรา เมื่อปัญหาปากท้องมันบีบคั้นหนักเข้า คนในชุมชนของเราก็จะเป็นโจรผู้ร้าย แย่งชิง ดังนั้นพวกเราทุกคนที่อยู่ในชุมชนต้องช่วยกันดูแล ร่วมแรงร่วมใจพัฒนาพื้นที่ที่ถูกทำลายอย่างน้อยที่สุดก็รักษาสິงที่มีอยู่ไว้ให้ได้ก่อน และต่อไปเราก็สร้างสรรคิสิ่งที่ถูกทำลายให้กลับสู่สภาพเดิม เพราะถ้าเราไม่สร้างสรรคิให้กลับสู่สภาพเดิมแล้ว เพียงสิ่งที่มีอยู่นี้ไม่สามารถที่จะทำให้ชีวิตของพวกเราผาสุกได้เหมือนในอดีต เพราะมันเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับชีวิตในชุมชนของเรานี้เป็นปัญหาลึกที่เราต้องแก้ ซึ่งผู้นำได้สืบทอดแนวคิดเรื่องการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกลุ่ม

การแลกเปลี่ยนแนวคิดความรู้ระหว่างกลุ่ม เนื่องจากบุคคลมีความคุ้นเคยกับการรวมกลุ่มประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะบทบาทของกลุ่มสังคมที่มีหลายประเภทและการแลกเปลี่ยนแนวคิดการเรียนรู้ของบุคคลแต่ละคนมีความคาดหวังว่าตนเองอยู่ในกลุ่มใดในเวลาและสถานที่ต่าง ๆ ที่บุคคลสามารถคาดหวังทั้งที่เกิดจากการไม่ตั้งใจหรือตั้งใจก็ตามจะเกิดสิ่งต่าง ๆ ขึ้นและสามารถทำนายพฤติกรรมของบุคคลได้และทำให้เกิดกระบวนการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล ซึ่งถือว่าเกิดเครือข่ายขึ้นด้วย การเรียนรู้ระดับกลุ่มมีการแบ่งสถานะของกลุ่มได้หลายลักษณะเช่น กลุ่มทางสังคม กลุ่มทางเศรษฐกิจกลุ่มทางการที่ราชการเข้ามาจัดตั้ง กลุ่มไม่เป็นทางการ อื่น ๆ แต่การเรียนรู้ระดับกลุ่มนี้จะกล่าวถึงเฉพาะกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน ซึ่งในหมู่บ้านโป่งคำนั้นแบ่งออกเป็นคุ้ม ๆ หรือเป็นกลุ่มย่อยเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในหมู่บ้าน มีการติดต่อสัมพันธ์กันเนื่องจากอยู่ในละแวกเดียวกัน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติสูงมากจึงมีการไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนแนวคิดความรู้ข่าวสาร อาหาร เครื่องไม้ใช้สอยซึ่งกันและกันอยู่เสมอ นอกจากนี้แล้วในการประชาสัมพันธ์ภายในหมู่บ้านยังมีเครื่องกระจายเสียงที่ติดตามเสาไฟฟ้าของหมู่บ้าน เพื่อแจ้งข่าวสารมาเป็นเวลานานแล้ว ผู้ที่ได้รับข่าวสารจากเครื่องกระจายเสียงของหมู่บ้านก็จะถ่ายทอดต่อ ๆ กันไป ที่สำคัญคือจะเกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนซึ่งกันภายในบ้านใกล้เคียงหรือตามร้านค้าภายในหมู่บ้าน เช่น ช่วงเช้าที่แม่บ้านออกจับจ่ายซื้อผักอาหารภายในร้านค้า และ

ช่วงเย็นเป็นช่วงที่เสร็จสิ้นจากการทำไร่ทำนาทำสวนหรือผู้ที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านก็จะแวะคุยรับรู้ข่าวสารไปด้วย และในช่วงเทศกาลงานบุญต่าง ๆ เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานที่เกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา นอกจากนี้แล้วงานด้านการเกษตร ซึ่งยังมีการเอามือ(การช่วยเหลือแรงงาน)จะจับกลุ่มพูดคุยในเรื่องราวต่าง ๆ ผู้มีความรู้ถ่ายทอดเทคนิควิธีการต่าง ๆ ตลอดจนข่าวสารข้อมูลที่ได้รับ ให้อีกคนหนึ่งรับรู้และแลกเปลี่ยนระหว่างกัน โดยมีได้กำหนดกฎเกณฑ์หรือแยกเป็นเรื่อง ๆ แต่เป็นการแลกเปลี่ยนวิถีชีวิต ในเรื่องต่าง ๆ ทุกด้าน การรวมกลุ่มในช่วงระยะสั้น ๆ เป็นไปตามความสนใจและแรงกระตุ้นจากสถานการณ์ภายในและภายนอก จึงสะท้อนให้เห็นว่าการแลกเปลี่ยนแนวคิดความรู้ ข่าวสารไม่จำกัดหัวระยะเวลา สถานที่และโอกาสหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้นแต่การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้เป็นไปในลักษณะการช่วยเหลือแบ่งปันระหว่างกันและกัน ในการให้ความร่วมมือการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนและการจัดการดูแลป่าชุมชน ซึ่งเป็นปาดันน้ำของชุมชน ทำให้ชุมชนมีความสัมพันธ์กับป่า กลุ่มคนทุกกลุ่มในชุมชนต่างก็มีแนวคิดความเห็นพ้องกันว่าต้องรักษาป่าเพื่อเป็นแหล่งน้ำ ให้มีปริมาณเพียงพอกับความต้องการซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชน ตลอดจนการดูแลรักษาป่าเพื่อดูแลหลานได้เห็นป่ามีความอุดมสมบูรณ์สืบต่อไป

การแลกเปลี่ยนแนวคิดความรู้ระหว่างชุมชนนั้นมีเงื่อนไขปัจจัยเชื่อมโยงกันระหว่างสมาชิกภายในชุมชนไม่ว่าจะเป็นครอบครัวและบ้านใกล้เคียงกันเป็นการแลกเปลี่ยนแนวคิดและประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งในระดับครอบครัวและบ้านใกล้เคียงหรือหมู่บ้านใกล้เคียง จะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติความเพื่อนบ้านตลอดจนความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน การไปมาหาสู่ซึ่งกันและการร่วมคิดร่วมกิจกรรมในพิธีกรรมต่าง ๆ จะให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันและกันมายาวนานเป็นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของสังคมที่สำคัญโดยเฉพาะในสมัยอดีตการคมนาคมยังไม่สะดวกสบายการไม่มาหาสู่กันนั้นต้องเดินทางเป็นเวลานาน จึงต้องมีการแวะเยี่ยมเยียนญาติมิตรกันไปตามทางที่ผ่าน ทำให้การแลกเปลี่ยนแนวคิดความรู้กันมีการพูดคุย ตามข่าวสารทุกข์สุขดิบ ตลอดจนเรื่องราวการทำมาหากิน สถานการณ์หมู่บ้านการเป็นอยู่ ข่าวสารของญาติที่อยู่ใกล้ชิดกันซึ่งเป็นการสืบทอดแนวคิดความเห็นที่เป็นไปตามธรรมชาติและเป็นการสร้างความแนบแน่นระหว่างเครือญาติที่มีการไปมาหาสู่กันเป็นประจำ ถึงแม้ว่าในสภาพปัจจุบันการคมนาคมสะดวกสบายทุกหมู่บ้านมีถนนเชื่อมโยถึงกันจะเดินทางด้วยรถยนต์หรือรถจักรยานยนต์ แม้กระทั่งการไปทำไร่ทำนาที่ใช้ยานพาหนะในการเดินทางไป ทำให้ลดระยะเวลาได้มาก ไม่ส่งผลกระทบให้การพบปะเยี่ยมเยียนเหมือนสมัยอดีตให้ขาดหายไป หรือมีการแลกเปลี่ยนแนวคิดในกลุ่มญาติพี่น้องหรือหมู่บ้านใกล้เคียงไม่

น้อยลง การติดต่อกันในความเป็นเครือญาติชาติพันธุ์เดียวซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องกับงานพิธีกรรม เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ ตลอดจนพิธีกรรมทางศาสนาในวันสำคัญต่าง ๆ ทั้งทางราชการซึ่งญาติพี่น้องทั้งภายในและภายนอก ชุมชนมาช่วยเหลือกันในงานต่าง ๆ ซึ่งเป็นเครือข่ายตามธรรมชาติจากการสังเกตและการพูดคุยพบว่า ชุมชนบ้านโป่งคำยังมีลักษณะความเป็นอยู่ที่เหมือนกับสังคมชนบททั่วไปของภาคเหนือ ประชาชนภายในชุมชนและชุมชนภายนอกที่ใกล้เคียง จะไปมาหาสู่กันตลอดจนเวลาในหมู่บ้านที่มีการจัดงานเกี่ยวกับงานบุญ งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานแต่งงาน ทุกคนรอบครัวในชุมชนจะไปช่วยเหลือ และเยี่ยมเยียนกันอย่างพร้อมเพียงจากการสัมภาษณ์พอยอด จันอ้น ผู้อาวุโสของหมู่บ้านและชาวบ้านได้บอกเล่าว่า ในปัจจุบันการช่วยเหลือกันในด้านแรงงานยังมีการเอามือและตอบแทนมือกันอยู่ภายในกลุ่มเครือญาติหรือกลุ่มอาชีพเดียวกัน นอกจากนี้แล้วถ้าเป็นงานศพ งานบวชที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะมาช่วยกันถือว่าเป็นของทุกคนรอบครัวในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะแสดงออกด้วยการร่วมบริจาคข้าวสารอาหารแห้ง เงิน ไม้พินและจะจัดสมาชิกของคุ้มต่าง ๆ ไปร่วมกิจกรรมในพิธีกรรมนั้น การเข้าร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจะเป็นการสืบทอดความรู้ความคิดทางพระพุทธศาสนาหรือความเชื่อของชุมชนแล้วพิธีกรรมยังเป็นกลไกที่แฝงด้วยการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของคนภายในชุมชน ยังเกิดให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนความรู้แนวคิดของผู้คนทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อให้ทุกฝ่ายได้พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ยังสามารถทราบถึงความเคลื่อนไหวของกลุ่มสมาชิกที่อยู่ในอาชีพเดียวกันหรือสมาชิกของกลุ่มอื่นที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน นอกจากจะมีการเปลี่ยนแนวคิดโดยอาศัยวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนเป็นเวทีในการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันแล้ว ในชุมชนยังมีการแลกเปลี่ยนการของชุมชนร่วมด้วยเรียนรู้ที่เป็นทาง

การแลกเปลี่ยนแนวคิดในการประชุมของหมู่บ้าน การแลกเปลี่ยนแนวคิดในระดับหมู่บ้านนั้นบ้านโป่งคำมีการประชุมทุกต้นเดือน โดยเอาวัดบ้านโป่งคำเป็นศูนย์รวมในการประชุมเป็นเวทีการประชุมการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้าวสารข้อมูลต่าง ๆ ตลอดจน การร่วมแสดงความคิดเห็นซึ่งกันและกันทั้งนี้คือผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส วัด คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มเยาวชน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ตลอดจนสมาชิกของชุมชน เข้าร่วมประชุม ผู้นำจะนำเอาความรู้ข้าวสารข้อมูลที่ได้รับรู้จากการประชุมอำเภอหรือการประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบล การนำเอาข้อมูลข่าวสารทั้งจากหน่วยงานราชการและหน่วยงานเอกชน มาประชาสัมพันธ์กระจายข่าวหรือขอความร่วมมือในการปฏิบัติของสมาชิกใน

ชุมชน การประชุมประจำเดือนของหมู่บ้านนี้ส่วนมากชาวบ้านจะทราบด้วยการนัดหมายและหากมีเรื่องอะไรที่เร่งด่วนผู้นำก็จะนัดประชุมโดยผ่านเสียงตามสายทางเครื่องกระจายเสียง หากเป็นการประชุมกลุ่มย่อยจะมอบให้ลำบ้าน(ฝ่ายปฏิคมของหมู่บ้าน)เป็นสื่อกลางในการนัดหมายการประชุม

จากการศึกษาพบว่า การประชุมแต่ละครั้ง ชาวบ้านจะร่วมประชุมโดยพร้อมเพรียงกันหากไม่สามารถมาประชุมได้ ก็จะมอบหมายให้คนภายในครอบครัวไปแทนหรือไม่ก็ส่งความกับเพื่อนบ้านใกล้เคียงมาประชุมแทน การประชุมเป็นไปแบบธรรมชาติคือสมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือเมื่อเกิดความสงสัยไม่เข้าใจ จะซักถามแลกเปลี่ยนความรู้แนวคิดต่าง ๆ จนเป็นที่เข้าใจ กลุ่มเยาวชนที่ได้เข้าร่วมประชุมของหมู่บ้านได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจของหมู่บ้านด้วยในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนการพัฒนาหมู่บ้าน เพราะชุมชนถือว่า กลุ่มเยาวชนจะเป็นผู้ใหญ่ในอนาคตถ้าหากเขาได้มีส่วนร่วมแสดงออกจากการเข้าร่วมกิจกรรม จะทำให้เกิดความภูมิใจ ส่วนในเรื่องการประชุมที่เป็นการตัดสินใจทำกิจกรรมในชุมชนผู้นำจะขอมติจากชาวบ้านทุกครั้งหรือหากเป็นกิจกรรมที่ต้องการตัดสินใจสั่งการผู้นำจะให้เจ้าอาวาสวัดเป็นผู้ตัดสินใจร่วมด้วย นายเปลี่ยน เบ้าพรม ผู้ใหญ่บ้านโป่งคำ เล่าว่า การตัดสินใจหรือการประชุมต้องรอพระอธิการสมคิด จารณธมฺโมก่อนเพราะถือว่าท่านเป็นศูนย์กลางเป็นผู้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือมาก ถ้าท่านตัดสินใจตกลงจะไม่ค่อยมีชาวบ้านคัดค้าน เพราะท่านเป็นผู้ที่มีแนวคิดใหม่ ๆ มีข้อมูลต่าง ๆ มาพูดคุยให้ชาวบ้านได้รับฟังอยู่เสมอ

การประชุมของหมู่บ้านเป็นเวทีการแลกเปลี่ยนแนวความคิดความรู้ของสมาชิกภายในชุมชน ทั้งในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างบุคคลและกลุ่มคนในชุมชน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นเครือข่ายภายในหมู่บ้าน การมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่สม่ำเสมอจะเป็นตัวกระตุ้นความรู้สึกการเป็นพวกเผ่าพันธุ์เดียวกันได้มากก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นในการที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้ออารีต่อกันอย่างไม่เสื่อมคลาย ผู้นำเองก็เป็นผู้ที่มีความรู้ มีประสบการณ์แสวงหาความรู้ที่ใหม่และทันสมัยต่อเหตุการณ์อยู่เสมอ มีความใกล้ชิดกับชาวบ้านไม่ทำตัวต่างจากชาวบ้าน พร้อมทั้งจะเป็นกระบวนการเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทั้งบุคคลและเป็นห้องเรียนเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดกิจกรรมที่พร้อมให้ความรู้ต่าง ๆ แก่สมาชิกได้ทุกเรื่องทุกโอกาส โดยสรุป การสืบทอดแนวคิดของผู้นำเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ชุมชน ผู้นำทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ผู้นำมีแนวคิดที่เป็นวัตถุประสงค์หลักในการดำเนินการ คือ เพื่อให้ชุมชน

ปรับเปลี่ยนแนวคิดและทัศนคติต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า และการจัดการทรัพยากรป่า ของชุมชนที่เคยมีมาในอดีตที่ผิดพลาดให้ถูกต้อง เพื่อปลูกจิตสำนึกของชาวบ้านในชุมชนที่ไม่ เกิดความตระหนักสำนึกต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม่ให้เกิดความตระหนักสำนึกต่อการ อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน และเพื่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมต่อการอนุรักษ์ทรัพยากร ป่าไม้ของชุมชนที่ไม่พึงประสงค์ให้เป็นที่ยอมรับ ซึ่งหลายวิธีการ ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการ เทศนา การออกไปเยี่ยมเยียนชาวบ้านเป็นรายบุคคลหรือกลุ่มย่อยแล้วนั่งสนทนาจับเข่าคุยกัน วิเคราะห์ถึงสถานการณ์และปัญหาที่เกิดขึ้น การประชุมแล้วบรรยายความรู้ การนำออกไป สสำรวจพื้นที่ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ การทำให้อยู่เป็นตัวอย่าง การจัดอบรมเพื่อให้ความรู้ความ เข้าใจในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนให้ยั่งยืน

ส่วนที่ 3 กลไกและเงื่อนไขการสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากร ป่าไม้

3.1 กลไกการสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

กลไกสำคัญในการสืบทอดแนวคิด ความรู้ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่านั้นต้อง ผ่านกระบวนการสืบทอดแนวคิดความรู้ภายในองค์กรและภายนอกองค์กร ความสัมพันธ์ทาง สังคมของชุมชนที่อยู่บนพื้นฐานแบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมเดียวกัน มี กระบวนการกระทำทางสังคมหมายถึง การร่วมมือกันกันกระทำการเพื่อการอยู่ร่วมกันใน สังคม ที่คนในชุมชนต้องมีการกระทำต่อกันเพื่อประโยชน์ได้ร่วมกันทั่วถึงและเป็นที่ยอมรับของ ทุกคน

จากการศึกษาพบว่า กลไกการสืบทอดแนวคิดแก่ชุมชนบ้านโป่งคำในเรื่องการ อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เกิดขึ้นด้วยองค์ประกอบที่สำคัญคือ

1. ระบบการพึ่งพาอาศัยระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาพบว่าข้อมูลเป็นความจริงที่เกิดขึ้นซึ่งยากต่อการปฏิเสธว่า มูลเหตุแห่งการจูงใจและสภาวะบีบคั้นเป็นตัวกระตุ้นทำให้ผู้นำของชุมชนเกิดกระบวนการสื บทอดแนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าของชุมชนนั้น มาจากสาเหตุของระบบการพึ่งพา ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวคือผู้นำที่ให้การสืบทอดแนวคิด คือ พระอาจารย์สมคิด ท่านต้องการให้ป่าไม้บริเวณวัดนั้นมีสภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์คือเป็นป่า ที่มีอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ต่าง ๆ ตามธรรมชาติและทำให้เกิดความสงบวิเวกใน การประพฤติปฏิบัติธรรมซึ่งถือว่าเป็นพระธรรมคำสั่งสอนที่เป็นจุดหมายสูงสุดของมวลมนุษย์

ที่ต้องการไปให้ถึงจุดหมายนั้น ตลอดจนเป็นปสาธิตให้ชาวบ้านได้เก็บพืชผักที่ปลูกเอาไว้ไป
ปรุงอาหารในครอบครัว พ่อยอด นายแทน นายเปลี่ยนและนางสาวมัลลิกา เป็นผู้ใหญ่บ้าน
เป็นผู้นำเกษตรกรและชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนนั้น เหมือนกับชาวบ้านในชุมชนที่ต้องการ
อาศัยทรัพยากรดิน น้ำ และทรัพยากรป่าไม้ในการประกอบอาชีพทำมาหากิน
ทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวมีปัญหาถูกทำลาย ขาดความอุดมสมบูรณ์ลง พวกเขายอมได้รับ
ผลกระทบทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นเมื่อเกิดภาวะวิกฤตการณ์ขึ้น
ทุกคนต่างดิ้นรนหาทางออกหาทางป้องกัน และการแก้ไข ทางออก ทางป้องกัน และการแก้ไข
ที่ได้ผลประการหนึ่งที่สำคัญที่พวกเขาเกิดความตระหนักสำนึก การช่วยเหลือซึ่งพากัน การ
สืบทอดแนวคิดเป็นความสัมพันธ์ของชุมชนในแนวนอนเป็นการแสวงหาการช่วยเหลือเกื้อกูล
กัน และการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การสืบทอดแนวคิดเป็นกระบวนการทางสังคมที่มีการ
เคลื่อนไหวและปรับตัวอยู่ตลอดเวลา เพื่อรับมือกับสถานการณ์และเพื่อความสอดคล้องกับ
การประกอบอาชีพ การสืบทอดแนวคิดเป็นเครื่องมือทรงพลังที่ทำให้เกิดการเรียนรู้เกิดการต่อ
สู้ดิ้นรนอย่างมีหลักการ เป็นการรวมตัวกันและสร้างอำนาจ เป็นการรวมตัวของคนที่อยู่กลุ่ม
เดียวกันที่มีอิสระและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การสืบทอดแนวคิดของชุมชนทำให้
สามารถพัฒนาขีดความสามารถในการพึ่งพาตนเอง เป็นการแสดงถึงศักยภาพและภูมิปัญญา
ที่ได้รับการสืบทอดมาจากปู่ ย่า ตา ยาย นำมาปรับใช้ให้เกิดคุณประโยชน์ต่อการประกอบ
อาชีพ การสืบทอดเป็นกระบวนการทางสังคมที่เป็นมรดกทางศาสนา วัฒนธรรม และด้าน
จิตใจ เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ร่วมกันวิเคราะห์สภาพการณ์ หาทางป้องกัน
และแก้ไขปัญหา รวมทั้งสรุปเรียนการทำงาน จากกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนที่มีการสืบทอด
แนวคิดเป็นวิธีการในการแก้ปัญหาได้ส่งผลให้ชุมชนมีการพึ่งพาอาศัยกันมีศักยภาพในการพึ่ง
พาธรรมชาติในการประกอบอาชีพ กิจกรรมการสืบทอดแนวคิดและการทำหน้าที่ของ
ผู้สืบทอดคือผู้ที่มีความรู้ มีประสบการณ์ ในการสืบทอดแนวคิดแก่ชุมชนและผู้รับการสืบทอด
คือชาวบ้านในชุมชน

2. ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน

ระบบความสัมพันธ์ถือเป็นกลไกที่สำคัญที่ทำให้เกิดการสืบทอดแนวคิด
ขึ้นในชุมชน ด้วยชุมชนเป็นหน่วยงานทางสังคมหน่วยหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นมาจากการอยู่ร่วมกัน
ของคนและกลุ่มที่มีระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นหน่วยทางสังคมหน่วยย่อยออกไป
หลายหน่วยและหลายความสัมพันธ์ เมื่อเกิดสถานการณ์หรือวิกฤตการณ์ขึ้นในชุมชนหรือต่อ

คนในชุมชน ระบบความสัมพันธ์นี้ย่อมจะเป็นสื่อกระแสให้เกิดการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งในหลายรูปแบบตามระดับของความสัมพันธ์ เช่น ระบบครอบครัว ระบบเครือญาติ ระบบผู้นำและผู้ตามในระบบการพึ่งพา และระบบความสัมพันธ์ในรูปแบบอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อสนองตอบความต้องการและการแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิต เช่น เวลาไม่สบาย กรณีที่เคยรักษากันได้ชุมชนก็จะมีการไปหาหมอพื้นบ้านเพื่อรักษา และถ้าจำเป็นต้องใช้เงิน บางครั้งต้องใช้เงินก็ไปหาญาติเพื่อขอความช่วยเหลือ การเยี่ยมเยียนและการได้กำลังใจจากคนอื่นเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่คนในชุมชนปฏิบัติกันอยู่ การช่วยเหลือพึ่งพาในส่วนของงานบุญและงานประเพณีต่าง ๆ ทั้งในส่วนที่เป็นส่วนที่เป็นการช่วยในเรื่องเงินทอง กำลังกาย การพึ่งพากันในเรื่องขวัญและกำลังใจ ยกตัวอย่างเช่น กรณีงานศพ จากการสัมภาษณ์และสังเกตชาวบ้านทุกคนทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงจะหยุดงานเพื่อมาช่วยเหลือกันทั้งในเรื่องของเงินทอง การพึ่งพากันในเรื่องแรงงานการจัดการ ในส่วนของอาหาร การต้อนรับแขก การแต่งดา คนในชุมชนถือว่าพิธีศพไม่ใช่งานของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง แต่ทุกคนจะต้องช่วยเหลือกัน นายยอด จันอ่อน กล่าวว่า " เราช่วยเขา เขาช่วยเรา ตอบแทนกัน" ความสัมพันธ์ของชุมชนการพึ่งพากันในชุมชนจะมีเกือบทุกเรื่องที่คุณคิดหนึ่งหรือครอบครัวไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือตอบสนองความต้องการได้ด้วยตนเอง และการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชุมชนที่มีขั้นตอนและปัญหามากมายมีข้อจำกัดหลาย ๆ อย่างไม่ว่าจะเป็นเรื่องการผลิต แรงงาน ทรัพยากรที่จะใช้ร่วมกันสิ่งเหล่านี้บุคคลเพียงคนเดียวหรือครอบครัวเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาได้ นอกจากนี้แล้วความสัมพันธ์ในชุมชนของระบบเครือญาติ ได้ส่งผลให้คนในชุมชนอยู่กันอย่างอ้อมอ้อม แบบพี่แบบน้อง พึ่งพาอาศัยและเกื้อกูลกัน ดังนั้นเมื่อทุกคนประสบปัญหาเครือญาติพี่น้องประสบปัญหาขึ้น จึงทำให้ทุกคนต้องช่วยเหลือกันในหลายเรื่อง เป็นลักษณะของการสืบทอดแนวคิดโดยเชื่อมโยงไปทางเครือญาติก่อนแล้วจึงขยายไปสู่กลุ่มอื่น ซึ่งผลและระดับของความสัมพันธ์ดังกล่าวที่มีอยู่ในชุมชนบ้านโป่งคำก็เป็นกลไกที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นมูลเหตุแห่งการถูกชักนำบีบบังคับและการกระตุ้นให้ชาวบ้านในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมในการสืบทอดแนวคิดของชุมชนที่เกิดขึ้นด้วยการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งของผู้นำและชาวบ้านในชุมชน

จากการศึกษาพบว่า ปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่บ่งบอกถึงกลไกที่สำคัญของการเกิดการสืบทอดแก่ชุมชนบ้านโป่งคำในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนให้ดำเนินไปด้วยความเข้มแข็งคือ การรวมกลุ่มที่เข้มแข็งของผู้นำและชาวบ้านในชุมชน กล่าวคือในกลุ่มผู้นำที่ทำหน้าที่สืบทอดแนวคิดแก่ชุมชน ทุกคนล้วนให้ความเคารพต่อพระอธิการสม

คิด และถือว่าท่านเป็นผู้นำที่เป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นหลักชัยของทุกคน และตัวพระอริการสมคิดเองท่านก็ให้เกียรติและให้ความสำคัญกับผู้นำที่ร่วมดำเนินการกับท่านทุกคนอย่างเสมอภาค ซึ่งผู้นำทุกคนที่ร่วมงานรู้สึกเป็นเกียรติและภาคภูมิใจ การมีส่วนร่วมกลุ่มผู้นำและชาวบ้านเห็นคุณค่าของการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ทั้งนี้เพื่อร่วมกันค้นหาสาเหตุของปัญหา แนวทางและวิธีแก้ปัญหาวงเวียนกันดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา โดยจะทำให้ได้รับผลประโยชน์และได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการแสวงหาทางออกและทางเลือกร่วมกัน ช่วยกันใช้และพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการปัญหา เพื่อผลประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ การรวมกลุ่มที่เข้มแข็งของผู้นำและชาวบ้านที่ประสบปัญหาร่วมกันหรือในลักษณะเดียวกัน ความคล้ายคลึงกันบางอย่าง เช่น มีลักษณะนิสัยใจคอที่ชอบแสวงหาความรู้ ชอบวิพากษ์วิจารณ์ พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้อื่น และการที่อยู่อาศัยในชุมชนเดียวกันมีความใกล้ชิดกัน ได้แลกเปลี่ยนพูดคุยกันและยังรู้ถึงปัญหาของกันและกัน จึงทำให้เกิดการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ซึ่งจะปรากฏออกมาทั้งกลุ่มที่เป็นทางการและกลุ่มไม่เป็นทางการ การที่กลุ่มผู้นำและชาวบ้านไปรวมตัวกัน จึงทำให้เกิดการติดต่อประสานงานกัน การพึ่งพากัน มีการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกัน ระหว่างบุคคลผู้นำและชาวบ้านในชุมชนเป็นระบบอุปถัมภ์ที่สำคัญอันหนึ่งที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการสืบทอดแนวคิดแก่ชาวบ้านในชุมชนบ้านโป่งคำ ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนที่เข้มแข็ง กล่าวคือ ตัวผู้นำคือพระอริการสมคิด ท่านได้ร่วมก่อตั้งกลุ่มอีกเมื่อนานเพื่อระดมความคิดในกิจกรรมการพัฒนาและกิจกรรมในกระบวนการสืบทอดแนวคิดต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์ ตัวท่านพระอริการสมคิดเองก็ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในฐานะผู้นำที่ควรแก่การยกย่องในความเป็นผู้นำทางความคิดและทางจิตวิญญาณ ทำให้เกิดคุณค่าต่อกันและกันกับชาวบ้าน นายแทน มีฐานะทางสังคมในฐานะนักการเมืองระดับท้องถิ่นและเป็นประธานกลุ่มเกษตรกร ชาวบ้านมีปัญหาทุกชีวิตอะไรต่างต้องไปบอกกล่าวขอความช่วยเหลือเป็นที่พึ่งพิงของชาวบ้าน กิจกรรมที่ดำเนินการเป็นกระบวนการสืบทอดแนวคิดซึ่งเป็นตัวสื่อกลางและตัวเชื่อมโยง พ้อยอด ทำหน้าที่ประสานในฐานะชาวบ้านและผู้นำอาวุโสของชุมชนที่ทำให้ชาวบ้านและชุมชนมีความเกี่ยวโยงและประสานประโยชน์ซึ่งกันและกัน ก็ถือว่าได้เป็นการเกื้อกูลช่วยเหลือต่างตอบแทนในฐานะทางสังคมของกันและกันที่ส่งเสริมกันให้เกิดคุณค่าที่สามารถนำความภาคภูมิใจมาสู่ตนเองที่ทำงานเพื่อชุมชน สำหรับนายเปลี่ยนในระบบของการช่วยเหลือเกื้อกูลที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันจนต้องออกมาในรูปแบบของการหนุนให้เกิดการสืบทอดแนวคิดเรื่องนั้น เกิดจากนายเปลี่ยน เป้าพรหม

มีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านที่ต้องเข้ามารับผิดชอบต่อพื้นที่ชุมชนบ้านโป่งคำในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ที่ต้องการสลายกลุ่มทำลายทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน และชาวบ้านเองก็ขาดที่พึ่งจากคนของกรมป่าไม้ในการเข้าไปแก้ปัญหา ซึ่งเกิดขึ้นในชุมชนถือได้ว่าเป็นกลไกที่เกือบล้มอย่างสูง ซึ่งส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดกระบวนการสืบทอดแนวคิดของผู้นำในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แก่ชุมชนให้ดำเนินอยู่และขยายกว้างออกไป นางสาวมัลลิกา เป็นผู้นำเยาวชนที่ทำหน้าที่ประสานความสัมพันธ์เป็นสื่อกลางความเชื่อมโยงของกลุ่มเยาวชนที่เข้าร่วมในกิจกรรมที่ทำให้เกิดกระบวนการสืบทอดแนวคิดของชุมชนในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผู้นำเยาวชนได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำกิจกรรมของชุมชน ตลอดจนได้รับแนวคิดความรู้กับเครือข่ายกลุ่มเยาวชนที่อยู่ภายนอกชุมชน

3. ความเลื่อมใสศรัทธาและอำนาจบารมีของตัวผู้นำ

จากการศึกษาพบว่า กลไกที่สำคัญประการหนึ่งของการเกิดการสืบทอดแนวคิดในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ เกิดจากมูลเหตุของความเลื่อมใสและความศรัทธาในตัวผู้นำเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ กล่าวคือ ผู้นำที่เป็นแกนหลักที่สำคัญคือ พระอธิการสมคิด ท่านเป็นเจ้าอาวาสและมีฐานะเป็นพระสงฆ์ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ท่านมีการประพฤติปฏิบัติในศีลจรรยาวัตรทั้งดงามเป็นที่เลื่อมใสของผู้คน พ่อยอด เป็นผู้อาวุโสของหมู่บ้านที่น่าเคารพนับถือ นายแทนเป็นสมาชิกบริหารส่วนตำบลทุ่งพงษ์ เป็นนักการเมืองในระดับท้องถิ่นและเป็นผู้นำเกษตรแบบผสมผสานได้นำเอาแนวคิดทฤษฎีที่ใหม่ ๆ นำมาทดลองให้ชุมชนได้เรียนรู้และปฏิบัติ นายเปลี่ยน เป็นผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้แทนทางราชการในการชี้แนะในเรื่องกฎหมายและการรักษาผลประโยชน์ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ นางสาวมัลลิกา เป็นผู้นำเยาวชนในการเข้าร่วมทำกิจกรรมกับองค์กรภายในและภายนอกชุมชน ตลอดจนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวคิดในการจัดกิจกรรมสิ่งแวดล้อมของกลุ่มอีกเมืองนานจากการศึกษาพบว่า ผู้นำส่วนใหญ่เป็นเครือญาติเดียวกันทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยทางตรงก็คือ ทางสายเลือด และโดยทางอ้อมก็คือจากการที่ลูกหลานหลายชั้นที่อยู่ในหมู่บ้านได้แต่งงานข้ามตระกูลกันไปมา อีกทั้งบรรพบุรุษของชุมชนดังกล่าวได้ถ่ายทอดความเป็นพี่เป็นน้องโดยการสั่งสอนให้ลูกหลานได้รู้ว่าทุกคนมีต้นตระกูลเดียวกันจะต้องรักใคร่ปรองดองกัน ดังนั้นในเรื่องการทำการเกษตรกรรมทุกคนช่วยเหลือกันและพึ่งพาอาศัยกัน เช่น นายแทน จันอ้น ผู้นำเกษตรผสมผสาน ซึ่งเป็นผู้มีความรู้และทักษะการทำเกษตร จะช่วยเหลือกลุ่มที่ประกอบอาชีพทางการเกษตร นอกจากนี้แล้วจะเห็นว่าผู้นำแต่ละคนมีลักษณะที่เหมือนกันคือ

เป็นผู้ที่มีลักษณะของคนช่างคิด ช่างสังเกตสนใจสิ่งรอบตัว สิ่งแปลกใหม่ ชอบสนทนา แลกเปลี่ยนวิเคราะห์และวิพากษ์วิจารณ์ มีลักษณะของการเลือกรับ เลือกปรับ ลักษณะดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ของผู้เป็นปัจจัยและกลไกเสริมอย่างดีที่ทำให้เกิดการสืบทอดแนวคิดของชุมชนในเรื่องดังกล่าว

จากการศึกษาพบว่า กลไกที่เกิดการสืบทอดแนวคิดของผู้นำแก่มุมชนบ้านโป่งคำในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนที่สำคัญคือ อำนาจบารมีของผู้นำ โดยเฉพาะตัวพระอธิการสมคิด ที่ท่านมีสติปัญญา ความเฉลียวฉลาด ความรอบรู้ และ คุณลักษณะพิเศษประจำตัวคือความกล้าและการมีจุดยืนหยัดอย่างแรงกล้าที่ดำเนินการในเรื่องดังกล่าวให้สำเร็จได้ มีการสังเคราะห์เกื้อกูลแก่บุคคลทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องตามที่ท่านจะอนุเคราะห์ได้ โดยถือการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นตัวตั้งและมีการประสานระบบการทำงานในรูปแบบของระบบเครือข่ายให้เกิดอำนาจพลังในการต่อรอง และเชื่อมความสัมพันธ์ชั่วพลังอำนาจที่มีอยู่ในและนอกชุมชนเข้าด้วยกัน เช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มแม่เมืองฝ่าย คนของภาครัฐในส่วนของกรมป่าไม้ ชาวบ้าน คือ กลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ในชุมชน สภาบริหารส่วนตำบล คณะสงฆ์ และองค์กรเอกชนคือ มูลนิธิกลุ่มอภัยเมืองน่าน กลุ่มเสถียรธรรม ให้เกิดความเข้าใจถึงจุดหมายและการดำเนินที่ท่านทำอยู่ ทำให้ทุกฝ่ายเข้าร่วมเป็นเครือข่ายสนับสนุน ซึ่งเป็นบารมีของบุคคลผู้นำที่พิเศษและหาได้ยากผู้หนึ่ง

จากลักษณะความเป็นมาและสถานภาพความเป็นผู้นำในการสืบทอดแนวคิดให้แก่ชุมชนบ้านโป่งคำเรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้นั้น ผู้นำมีลักษณะที่ถูกกำหนดขึ้นโดยความสามารถ สถานภาพ และภาวะการเป็นผู้นำที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของแต่ละคน ที่รวมตัวกันในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ ในสถานะของการเป็นผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่ต่างกัน เพื่อร่วมกันรับผิดชอบและแก้ไขปัญหาในเรื่อง ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านโป่งคำถูกทำลาย ให้ถูกทำลายน้อยลง และกลับมามีสภาพของป่าที่ฟื้นคืนกลับมามีสภาพความอุดมสมบูรณ์ดังเดิมด้วยการสืบทอดแนวคิดแก่มุมชน จึงมีผลทำให้เกิดการจัดสรรบทบาทโดยธรรมชาติ ในการเป็นผู้นำการสืบทอดแนวคิดแก่มุมชนบ้านโป่งคำ

3.2 เจื่อนไขการสืบทอดแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

จากเจื่อนไขและสถานการณ์ภายในและภายนอกมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ของชุมชนในท้องถิ่นอย่างมากมาย ทั้งการพัฒนาประเทศ การสร้างสาธารณูปโภค การรับรู้ข่าวสารจากสื่อสารมวลชนต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์

การติดต่อกับบุคคลภายนอก การเรียนรู้เพื่อประกอบอาชีพใหม่และอื่น ๆ ทำให้เป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ มีความรู้ในเรื่องราวใหม่ ๆ โดยเฉพาะนโยบายของรัฐที่กำหนดให้เป็นปีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมทำให้สื่อสารมวลชนเน้นข่าวด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น มีการเผยแพร่ให้มีการรับรู้การดำเนินการของชุมชนต่าง ๆ ที่ได้รับการยอมรับและเผยแพร่อย่างกว้างขวาง ทำให้ชาวบ้านได้รับรู้การดำเนินงานของชุมชนต่าง ๆ มากขึ้น และทำให้เกิดการยอมรับว่าการดำเนินงานการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่ชาวบ้านที่ดำเนินการนั้นเป็นการดำเนินงานที่ถูกต้องและได้รับการยอมรับจากภายนอก ทำให้เกิดกำลังใจในการดำเนินการ

3.2.1 เงื่อนไขภายใน

1) ความเป็นชุมชน

ชุมชนบ้านโป่งคำมีความเป็นชุมชนเดียวกันสูง ซึ่งความจะเป็นชุมชนเดียวกันนั้นมิได้หมายความว่า การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่อยู่ในบริเวณเดียวกันเท่านั้น แต่ความเป็นชุมชนยังขึ้นอยู่กับรูปแบบและความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกภายในชุมชนเอง เช่น ความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่แน่นแฟ้น เพราะในชุมชนบ้านโป่งคำจะเห็นได้ว่ามีตระกูลหรือเครือญาติที่สำคัญอยู่ 2 ตระกูล นอกจากนี้ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนบ้านที่อยู่ร่วมกันในการช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันและแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดมีแนวความคิดร่วมกันในการแสดงความเป็นชุมชนเดียวกัน จากจิตสำนึกของความเป็นชุมชนบ้านโป่งคำนั้นสะท้อนออกมาในรูปแบบความเชื่อ แนวคิด อุดมการณ์และพิธีกรรมที่ชุมชนบ้านโป่งคำประพฤติปฏิบัติกันมา เช่น พิธีกรรมเลี้ยงผีปู่ย่า พิธีกรรมเลี้ยงลำห้วยมวบ พิธีกรรมส่งเคราะห์หมู่บ้าน เป็นต้น ความเชื่อ อุดมการณ์และพิธีกรรมเหล่านี้ ช่วยต่อยอดจิตสำนึกหรืออุดมการณ์ของความเป็นชุมชนให้มั่นคงและแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นเมื่อชุมชนประสบปัญหาจะให้ความช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในการเอื้ออาทรกันมีความสมัครสมานสามัคคีร่วมเป็นน้ำหนึ่งอันเดียวกันในการที่จะแก้ไขปัญหาหรือวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ความเป็นชุมชนจึงเป็นเงื่อนไขภายในที่สำคัญอย่างหนึ่งในการผลักดันสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

2) ความเชื่อประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรม

สังคมทุกสังคมต้องมีสมาชิกในชุมชน เพราะสังคมมนุษย์นั้นต้องอาศัยซึ่งกันและกัน การที่บุคคลจะอยู่คนเดียวอย่างโดดเดี่ยวมิได้ เพราะต้องอาศัยพึ่งพากัน เพื่อให้ตนเองอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และได้รับการป้องกันจากภัยที่จะเกิดขึ้นไปด้วย ซึ่งโดยธรรมชาติแล้วสังคมมนุษย์นั้นไม่ว่าจะเป็นในชุมชนใดก็ตามย่อมมีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันอยู่ เป็นวัฒนธรรมความเชื่อของคนในชุมชน การที่คนมีในสังคมหรือชุมชนมีความจำเป็นในการช่วยเหลือกันเพราะต้องการทำให้ชุมชนตนเองเข้มแข็งป้องกันศัตรูที่จะมารุกราน ทำให้เกิดการสร้างความสัมพันธ์กันขึ้น ทั้งนี้เป็นการสนองตอบความต้องการของตนเองและหมู่คณะ และเป็นการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับสมาชิกของชุมชน ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเองเพียงคนเดียวหรือครอบครัว การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนซึ่งเป็นป่าผืนใหญ่ของชุมชนที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นแหล่งอาหาร ยาสมุนไพร ต้นแม่น้ำลำธาร ซึ่งเป็นเรื่องของปัจจัยหลักในการครองชีพ การทำมาหากิน การที่จะให้ใครคนใดคนหนึ่งเป็นผู้รักษาดูแลเพียงคนเดียวคงจะเป็นไปด้วยความยากลำบาก เมื่อมีปัญหาที่เกิดขึ้นมีผลกระทบต่อคนในชุมชนหรือสังคมที่เป็นผลเสียต่อประโยชน์ของชุมชนแล้วชุมชนทั้งหมดต้องช่วยกันดูแลรักษาป่าชุมชน ในรูปแบบความสัมพันธ์ของสมาชิกภายในชุมชนเองขึ้นมาเพื่อพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในการร่วมมือป้องกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น การร่วมมือกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนนั้น (สัมภาชน์ พระอธิการสมคิด และพ่อยอด จันอ้น ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน, ธันวาคม 2541) กล่าวว่า "การที่คนในชุมชนจะรักษาป่าเอาไว้ได้ นั้นทุกคนในชุมชนต้องให้ความร่วมมือไม่ว่าจะเป็น พระ ผู้อาวุโส คนหนุ่มคนสาว เด็กเยาวชนต้องช่วยกันดูแล เพราะการที่เราอยู่ในชุมชนนั้นเราไม่ได้อยู่เพียงคนเดียว ปัญหาที่เกิดขึ้นต้องมีผลกระทบต่อทุกคน คนเพียงคนเดียวไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้หมดไปได้ การให้การช่วยเหลือกันเมื่อใครมีปัญหา หรือตัวเรามีปัญหา ปัญหานั้นเราไม่สามารถแก้ปัญหได้ด้วยตัวเองได้ก็ต้องไปขอความช่วยเหลือจากคนอื่น"

เงื่อนไขของการรวมตัวของชุมชนเกิดจากการรักษาไว้ประเพณี ความเชื่อและพิธีกรรมที่ได้รับการสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน ป่าเป็นส่วนหนึ่งของการทำมาหากิน ระบบครอบครัว ระบบเครือญาติ เป็นโครงสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน กฎระเบียบ อุดมการณ์ คุณภาพชีวิตตลอดจนโลกทัศน์และระบบคุณค่าทางสังคม ป่าชุมชนมิใช่เป็นเพียงพื้นที่ที่ต้นไม้ใหญ่แหล่งต้นน้ำลำธารเท่านั้น หากแต่ว่าการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนของชาวบ้านมาจากพื้นฐานทางวัฒนธรรมของสังคมมีแนวคิดความเชื่อ

เรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งศักดิ์กับสิ่งที่อยู่ธรรมชาติ และชาวบ้านมีความเชื่อเดิมอยู่แล้ว เรื่องผีอารักษ์ ผีที่ปกป้องคุ้มครองรักษาต้นไม้ใหญ่ ผีสบน้ำที่ให้น้ำฝนแก่ชาวไร่ชาวนาตลอดจน ดูแลป่าต้นน้ำทั้งหมดล้วนแต่เป็นที่สิงสถิตย์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้พิทักษ์รักษาดังนั้นเป็นการไม่สมควรไม่เหมาะสมอย่างยิ่งที่ใครผู้ใดผู้หนึ่งจะย่างกลายเข้าไปทำลายหรือรบกวน การเข้าไปใช้ทรัพยากรป่าบริเวณนั้นจะต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ชุมชนกำหนดไว้เพื่อให้สิ่งศักดิ์พอใจไม่ลงโทษ ระบบการจัดการป่าชุมชนและทรัพยากรป่าของบ้านโป่งคำจึงเป็นระบบที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อจารีตประเพณีและกฎเกณฑ์ของชุมชน ที่ไม่ได้เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หากแต่ชุมชนมีการสั่งสอนสืบทอดติดต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยมีกลุ่มผู้อาวุโสและผู้นำตามธรรมชาติร่วมกับครอบครัว เครือญาติ และคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้ทำหน้าที่เป็นผู้สืบทอดแนวคิด ความรู้ต่าง ๆ ให้แก่สมาชิกของชุมชน การตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์และการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของชุมชน เพิ่มเติมเป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีส่วนร่วมกันของชาวบ้านได้รวมกันเป็นพลังทางสังคมเพื่อป้องกันชุมชนภายนอกที่จะมาลักลอบตัดไม้ทำลายป่า แสดงให้เห็นถึงความชัดเจนความมีประสิทธิภาพในการรวมพลังของชุมชน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นในการยึดมั่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนบนพื้นฐานของจารีตประเพณีดั้งเดิม จารีตประเพณีความเชื่อจึงเป็นเงื่อนไขทำให้เกิดการกระตุ้น การตระหนัก การเห็นคุณค่าในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

3) สภาพปัญหาภัยแล้ง

จากสภาพปัญหาที่เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าไม่ว่าจะเป็นคนในชุมชนเองหรือชุมชนภายนอก ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ของชุมชนเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นความเสื่อมโทรมของสภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างการขาดแคลนแหล่งน้ำเพื่อการทำการเกษตร และภาวะอากาศเปลี่ยนแปลงฝนไม่ตกถูกต้องตามฤดูกาล หรือภาวะฝนแล้งหรือมาล่าช้ากว่าปกติ ซึ่งวิกฤตการณ์ดังกล่าวมีผลกระทบต่อดังชีวิตของชุมชนชุมชนอยู่ได้เพราะอาศัยการทำการเกษตรเลี้ยงชีพถ้าไม่สามารถทำการเกษตรได้จะทำให้ชุมชนเดือดร้อนทำให้ชุมชนได้เห็นภัยของความแห้งแล้งจะเป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนได้ตระหนักถึงวิธีการแก้ไขว่า ถ้าหากชุมชนปล่อยให้มีการตัดไม้ทำลายป่ายังคงมีอยู่ต่อไปอีกผลกระทบต่อการหยั่งชีพของชุมชนจะต้องมีอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด แต่ถ้าชุมชนช่วยกันมาดูแลรักษาป่าอันที่เหลือของชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์เอาไว้ปัญหาวิกฤตที่มีอยู่ของชุมชนก็จะลดน้อยลงไป ชาวบ้านเริ่มที่จะสนใจการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าที่ยังมีอยู่และทำการปลูกป่าเพิ่ม

เดิม ลดพื้นที่ปลูกพืชพาณิชย์น้อยลง หันมาปลูกไม้ผลในลักษณะผสมผสานมากขึ้น การทอดผ้าที่เป็นอาชีพเสริมของสตรีแม่บ้านตลอดจนการอพยพแรงงานออกไปทำงานในต่างถิ่น ทำให้ป่าไม้ไม่ถูกตัดทำลายมากเกินไปจึงฟื้นคืนสภาพสู่ความอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง ด้วยความตระหนักถึงภัยที่จะตามมาทำให้ชาวบ้านมารวมตัวกันเป็นกลุ่ม องค์กร ในการสืบทอดแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

4) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าของชุมชนบ้านโป่งคำมีพื้นฐานจากแนวคิดการใช้ประโยชน์ร่วมกันในการใช้ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อการเกษตร เพื่อการเพาะปลูกตลอดจนถึงการใช้ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากป่าในชีวิตประจำวัน ซึ่งป่าเป็นแหล่งอาหาร เป็นแหล่งยาสมุนไพรที่ใช้การรักษาโรคแผนโบราณของชุมชนซึ่งเป็นการรักษาพยาบาลขั้นพื้นฐาน ต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่สามารถมาก่อสร้างเป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและใบไม้ใช้สำหรับเป็นที่มุงหลังคา นอกจากนี้ต้นไม้บางชนิดสามารถนำมาเป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้มอาหาร รวมทั้งเป็นแหล่งเก็บของป่าไปขายเพื่อการยังชีพของชุมชน ดังนั้นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่านั้นจึงเป็นการพิทักษ์รักษาผลประโยชน์ร่วมของชุมชนเอาไว้กันเป็นพลังแรงกระตุ้นที่ให้การสนับสนุนให้เกิดการรวมตัวกันของผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากป่าไม่ว่าทางตรงและทางอ้อมในรูปแบบเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมในการรักษาป่า นอกจากจะรักษาป่าไม้แล้วยังเป็นการรักษาความสมดุลทางระบบนิเวศวิทยาของชุมชนไปด้วยซึ่งมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันกับการรักษาป่า ซึ่งมีความสำคัญในการเกษตรเป็นอย่างยิ่งในการให้ผลผลิตทางเกษตร ด้วยเหตุนี้การมีผลประโยชน์ร่วมกันจึงเป็นเงื่อนไขอีกประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า คือการรักษาป่าต้นน้ำหรือแหล่งน้ำซับของชุมชน ความเชื่อมโยงกันระหว่างป่ากับระบบนิเวศวิทยาและระบบการผลิตมีผลทำให้เกิดการรักษาป่าคือการรักษาชีวิตเพื่อความอยู่รอด และการสืบทอดแนวคิดอุดมการณ์ของชุมชน จากการศึกษาการวิเคราะห์ในชุมชนบ้านโป่งคำจึงมีกฎเกณฑ์ ระเบียบการประเพณีปฏิบัติอย่างเข้มแข็งเกี่ยวกับป่าสำหรับไว้ลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนซึ่งสมาชิกทุกคนในชุมชนได้มองเห็นคุณค่าของป่าร่วมกันเพื่อต่อสู้ป้องกันบุคคลภายนอกที่เข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่าที่ชุมชนรักษาเอาไว้ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำที่หล่อเลี้ยงให้ชุมชนมีการทำมาหากินเอาไว้ให้แก่ลูกหลานของตนเองสืบไป

3.2.2 เงื่อนไขภายนอกชุมชน

การประสบภัยธรรมชาติ ภัยวิบัติอันเกิดจากธรรมชาติที่ขาดความสมดุล อันเนื่องจากการกระทำของคนบางกลุ่ม บางพวก ที่แสวงหาผลประโยชน์จากธรรมชาติโดยไม่ มีขอบเขตจำกัดจนเกินขอบเขตความจำเป็น โดยเฉพาะภัยธรรมชาติที่เป็นผลจากการ ตัดไม้ทำลายป่า เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง ลมพายุ พื้นดินเสื่อมโทรม สภาพการณ์ดังกล่าวเป็นเงื่อนไขภายนอกชุมชนที่มีผลทำให้คนในชุมชนได้รับความเดือดร้อน เป็นต้นว่า พืชผลทางการ เกษตรได้รับความเสียหาย ผลผลิตต่ำ ขาดแคลนเชื้อเพลิง ขาดแคลนอาหาร เป็นต้น ซึ่งมีส่วน กระตุ้นให้สมาชิก ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนได้ตระหนักถึงพิษภัยของการตัดไม้ทำลายป่าและจะ ร่วมกันคิดหาทางป้องกันแก้ไข ด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า การปลูกป่า และดูแลรักษาป่าในรูปแบบของคณะกรรมการ เช่น กรณีน้ำท่วมที่บ้านกะทูน จังหวัดนครศรีธรรมราช หรือกรณีพายุเกย์ที่จังหวัดชุมพร ทำให้ชุมชนบ้านโป่งคำได้ตระหนัก ถึงภัยธรรมชาติที่จะได้รับการตัดไม้ทำลายป่าของชุมชนหรือคนภายนอกชุมชนมีแนวคิดที่จะ รักษาป่าเอาไว้

1) การต่อต้านการบุกรุกจากภายนอก การรุกรานจากภายนอก หรือการเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรโดยคนภายนอก มักก่อให้เกิดมีปฏิริยาต่อต้านอย่างรุนแรงจากชุมชน การต่อต้านการรุกรานแย่งชิงทรัพยากรของชุมชน โดยชุมชนหรือบุคคลภายนอกแบ่งได้ดังนี้

1. การขยายโครงการของรัฐ ชุมชนบ้านโป่งคำได้ร่วมมือกันฟื้นฟูสภาพป่าชุมชนภูโค้งให้กลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ โดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านได้ออกกฎเกณฑ์ระเบียบวิธีการในการดูแลรักษาทรัพยากรป่า ตามที่บรรพบุรุษได้ทำมาแล้ว ซึ่งเป็นประเพณีที่มีทั้งลายลักษณ์อักษรและไม่มีลายลักษณ์อักษร เพื่อข้อตกลงร่วมกันของชุมชนให้ยอมรับปฏิบัติตามกฎข้อบังคับดังกล่าว แต่กฎเกณฑ์ระเบียบดังกล่าวยังไม่มีกฎหมายรองรับ และต่อทางการได้ประกาศให้พื้นที่ป่าที่ช่วยกันรักษาเอาไว้เป็นพื้นที่ของรัฐในรูปแบบเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ทับพื้นที่ป่าชุมชน 10,000 ไร่ นอกจากนี้แล้วในช่วงปลูกพืชเศรษฐกิจนายทุนที่อยู่ภายนอกชุมชนได้เข้ามาให้ราษฎรปลูก ข้าวโพด ถั่วลิสง ตลอดจนไม้เศรษฐกิจ เช่น ไม้ยูคาลิปตัส ทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าของชุมชนเป็นจำนวนมาก ชุมชนบ้านโป่งคำรู้สึกไร้อำนาจในการจัดการทรัพยากร การรวมตัวในการจัดการในอดีต มีพลังไม่เพียงพอ ในการต่อรองและผลักดัน เสนอขอให้รัฐออกนโยบายออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน หรือขอกันเขตป่าชุมชนออกจากเขตป่าสงวนแห่งชาติจึงต้องแสวงหากลุ่มองค์กรที่มีกิจกรรมร่วมหรือมีผล

กระทบในลักษณะเดียวกัน เพื่อให้การสนับสนุนทั้งด้านแนวคิด ความรู้ วิชาการ กฎหมาย ตลอดจนทุนดำเนินการกับกลุ่มองค์กรภายนอก

2. การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง จากการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านโป่งคำ ได้มีความพยายามประสานความร่วมมือกับชุมชนพื้นที่รอบนอกที่กำลังอยู่ในระหว่างการดำเนินการเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ครอบคลุมหมู่บ้านห้วยไฮ บ้านน้ำโพง ชุมชนเหล่านี้มีพื้นที่ป่าใช้สอยติดกัน ทำให้เกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชุมชน ขณะเดียวกันก็เพื่อต่อรองกับรัฐให้ยอมรับป่าชุมชนที่มีพื้นที่ตกในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งในปัจจุบันจะเห็นว่าองค์กรป่าชุมชนดังกล่าวได้สร้างเครือข่ายของกลุ่มอีกเมืองน่าน กลุ่มป่าชุมชนศิลาแลง เพื่อดำเนินกิจการดังกล่าว การต่อต้านการบุกรุกจากภายนอกจึงเป็นเงื่อนไขให้เกิดการอนุรักษ์ป่า